

Holland=
 Halsters
 Historiske
 Samfunds
ÅRBOG

for

1888

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XXXVIII
1950

VI Række - Bind II

Nykøbing F.
Stifts-Trykkeriet
1950

Indhold

Grosserer Alfred Larsen:	Side
Nakskov 1618—1628. En Studie over »Perlestikkerbogen«.....	161
Redaktør Einer Poulsen:	
En falstersk Bondepiges Skæbne. Bodil Rasmussen fra Ønslev, der blev Martsministeren A. F. Tschernings Svigermoder.....	176
Lærer Aage Christensen:	
Fra Vesterborg Seminarium. Seminaristernes Oplæring i Have- brug	185
Disponent Paul Evald Iversen:	
En gammel lollandsk Slægt fra Fuglse Herred.....	191
Civilingeniør, cand. polyt. Axel Petri:	
Et Minde fra Grønsund Færgested under Besættelsen.....	196
Fhv. Bestyrer V. Kolbye:	
Svensk og polsk Arbejdskraft til Lolland-Falsters Roemarker...	202
Lærer Aage Christensen:	
Giertrud Hansdatter. Et lollandsk Tidsbillede.....	212
Førstelærer Birger Isaksen:	
Vestlollandske folkeminder.....	223
Forfatteren Anthon Fuglsang:	
Da Kvægpesten rasede paa Lolland-Falster 1777.....	227
Overlærer Rasmus Nielsen:	
Bonderøret paa Lolland-Falster 1842—46. Falsters og Lollands Landboforeninger	232
Smaa stykker:	
Smedelavs fra Skovby af Chr. Olsen.....	253
Helene Stranges Minde af A. H. Bendsen.....	255
Fra Bogverdenen, ved Sv. Laursen og Svend Jørgensen	257
H. C. Broholm, W. P. Larsen og G. Skjerne: The Lures of the	

Bronze Age. — H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder, Bd. IV.	Side
— Danske politiske Breve fra 1830erne og 1840erne ved Povl Bagge og Povl Engelstoft I—III. — Ole Widding: Markfællesskab og Landskifte. — Axel Steensberg: Danske Bondemøbler. — Danmarks Kirker, udgivet af Nationalmuseet. — Fra Nationalmuseets Arbejdsmark. 1950. — Hallands Hembygdsförbunds Årsskrift Vår Bygd. 1949. — Arv. Tidsskrift för nordisk folkminnesforskning. 1948. — Lolland-Falsters Stiftsmuseums Aarsberetning. 1948. — Hans Løjmand: Den lange Vandring. — Svend Blæsberg: Før 1914. — Jørgen Bukdahl: Barndommens Ø — Falster. — Svend Jørgensen: Bag Diger og Hegn II.	
Mindeord	271
Aarsberetning	274
Uddrag af Regnskabet 1948—49	276
Amtsforvalter Axel Holcks og Hustrus Legat...	276
Nye Medlemmer	277

Nakskov 1618—1628*).

Et Studie over »Perlestikkerbogen«.

Af Alfred Larsen.

V. BORGERNE.

Indbyggertallet, Erhverv, Navne.

Hvor stort var nu Indbyggerantallet i Nakskov paa Anders Perlestikkers Tid? Nøjagtigt kan vi ikke sige det, men selvfølgelig maa det staa i Forhold til Antal af Boliger. I hvert af Byens 373 Huse har der boet en Familie. Sætter vi en Families Størrelse i Gennemsnit til 5 Personer, iberegnet Tjenestetyende, kommer vi til en Sum af 1865 Personer. Lægges hertil Logerende og Indsiddere, kan man vistnok regne med et samlet Indbyggerantal paa ca. 2000 Borgere.

I Optegnelser fra Hr. Jostes Tid anføres det, at Hr. Jost 1572 i Provent fik 24 Daler; 4 Skilling af hvert Ægtepar. Herefter skulde der 1572 være 382 Ægteskaber, hvilket efter samme Beregningsmaade som ovenfor giver godt 2000 Indbyggere.

Endelig findes der en senere Optegnelse indført i Perlestikkerbogen i Anledning af en befalet Kopskat 1660, hvor Indbyggerantallet opgøres saaledes — dog fraregnet Gejstligheden og Militæret med Familier:

	Fam- lier	Mænd	Kvin- der	Børn	Tjene- stepig.	Karle	Betlere	Ialt
Vesterfjerding . .	81	69	94	117	25	12	24	341
Nørrefjerding . .	69	49	89	77	6	11	24	256
Tilegadfjerding	68	61	91	95	36	16	29	328
Søndergadfjerd.	68	78	105	124	59	41	25	432
Ialt . . .	286	257	379	413	126	80	102	1357

Hvis vi regner en Familie lig med en Bolig, kan vi ved Sammenligning med Tallene Side 135 i Aarbog 1949 se, hvor meget

*) Fortsat fra Aarbog 1949.

Byen har lidt under Belejringen, og hvilke Kvarterer, der er blevet mest medtaget. Herefter skulde der i Vester Fjerding være 4 øde Huse, i Nørre Fjerding 14, i Tilegade Fjerding 12 og i Søndergade Fjerding ikke mindre end 57 øde Huse. Selvfølgelig kan der ikke regnes nøjagtigt med disse Tal, men de er taget med, fordi de indeholder et Fingerpeg. Fra anden Side ved vi, at mange af Nakskovs Købmænd efter Belejringen flyttede ud paa Landet for at komme i »Skattely«; maaske medvirker dette Forhold til de mange øde Huse i Søndergade Fjerding. I det hele skulde efter dette ca. en Fjerdedel af Byens Boliger være blevet ødelagt og Indbyggertallet faldet med en Trediedel.

Vender vi tilbage til Anders Perlestikkers Tid, kunde vi spørge om, hvordan Byens Befolkning var sammensat. De fleste af Borgerne nævnes med deres Erhverv, naar vi undtager Købmændene, hvor det hører til Undtagelserne. Dog gøres opmærksom paa, at et Tilnavn som Bager o. l. ikke altid vil betegne et Erhverv, men kan være arvet efter Faderens Bestilling. De nedenstaaende Tal maa derfor tages med et vist Forbehold, men da Fejlene vel er ligeligt spredt, vil Forholdet mellem Erhvervene jo ikke forrykkes. Opgørelsen er foretaget for 3 forskellige Aar, 1617, 1623 og 1626.

Aar	1617	1623	1626
Apoteker		1	2
Arkelimester			1
Bager	8	12	14
Bartskærer	5	3	5
Blytækker	1		
Brolægger	2	2	
Brygger		1	3
Brændevinsbrænder	1	1	2
Byskriver	3	1	1
Bysvend	3	3	1
Bødker	3	3	3
Bøsseemager	1	1	1
Drager	3	6	6
Drejer	3	3	3
Farver		1	1
Feldbereder	1	2	2
Fisker	3	4	3
Færgemand	2	2	1
Glarmester	2	1	2
Glasfører	1		

Aar	1617	1623	1626
Graver		1	1
Guldsmed.....	4	3	4
Hakkelseskærer	1		2
Hattemager	2	1	1
Hatstafferer			1
Hjulmand	2	3	2
Isenkræmmer		1	
Kagebager		1	1
Kalkslaar			1
Kandestøber	1	1	1
Kedelfører	1	2	2
Kedelsmed	1	1	1
Klejnsmed	3	4	5
Klokker	1	3	3
Knivsmed.....	1		
Kontrafejer		1	
Kornmaaler	2	2	2
Kræmmer	8	9	11
Kældersvend	2	1	
Lerklikker	2	3	3
Lærredskræmmer	2	2	2
Maattemager	1	1	1
Maler	4	2	2
Markvogter	2	2	2
Murmester	3	5	6
Møller	6	4	4
Organist	1	1	1
Rebslager	2	2	3
Remsnider	2	2	2
Savskærer	2	2	2
Skibbygger		1	
Skinder	8	7	4
Skipper	5	4	6
Skomager	14	11	18
Skovfoged	1		
Skriver	3	2	4
Skræder	15	20	19
Skytte	1		
Slagter	6	3	4
Smed	6	8	9
Snedker	5	8	6
Spillemand	5	3	2
Stenhuggør	1	1	
Stodderkonge	1	1	1
Sværdfejer	2	1	1
Tingskriver	1	1	1
Tækker	1	1	
Tømrer	5	6	6
Urtegaardsmand	1		
Vintapper	1	1	
Vognmand	3	3	2
Vægter	4	2	1
Væver	10	12	10
Ialt ...	197	203	211

Disse Tal, med hvor stort Forbehold de end maa tages, synes at tyde paa, at Byen i disse Aar var inde i en Fremgangsperiode. Dette bestyrkes ogsaa af Rodemestrenes Indbetaling Side 134, der viser stigende Beløb. Endvidere var Anders Perlestikkers Indtægt ogsaa stigende fra 1621.

Det stærkeste Indtryk af stigende Indbyggertal og bedre Tider faar vi dog af Anders Perlestikkers Opgørelse over den Lejeindtægt, han har opnaaet af sine 6 Boder i Klostergade. Tallene er opført i nedenstaaende Skema, hvor Beløbet er opgjort i Mark. Det bemærkes, at den ene Bod stod ledig i 1628, og at Beløbet for 1629 kun gælder 1. Halvaar.

Aar	1624	1625	1626	1627	1628	1629
Indtægt .	68	74	110	128	116	72

Skemaet viser en Huslejestigning paa ca. 100 % i Løbet af fem Aar. Husejerne havde bedre Kaar dengang end nu!

Købesummen for de 6 Boder var 300 Daler, der altsaa blev forrentet med henholdsvis 5,7 %, 6,2 %, 9,2 %, 10,6 %, 9,7 % og for 1. Halvaar 1629 med 12 %. Den almindelige Udlaansrente dengang var 5 %, saa det ses at have været en ganske god Forretning at leje Boder ud.

Anders Perlestikker var ikke den eneste, der havde opdaget, at der her laa en god Forretning, men selvfølgelig var det kun de velhavende, der havde Penge at anbringe heri. En Liste i Bogen beretter om, hvem Ejerne af de forskellige Boder var i 1618. Af denne Liste fremgaar, at

14 Mand ejede	1 Bod	hver =	14 Boder
8 " "	2 Boder	" =	16 "
4 " "	3 " "	" =	12 "
2 " "	6 " "	" =	12 "
2 " "	7 " "	" =	14 "
2 " "	8 " "	" =	16 "
2 " "	9 " "	" =	18 "
2 " "	10 " "	" =	20 "
1 " "	16 " "	" =	16 "
1 " "	18 " "	" =	18 "
38 Mand ejede tilsammen 156 Boder			

Hvilket vil sige, at ca. 10 % af Familiefædrene ejer Boder til Udlejning. Gaar man Navnene efter, ser man, at det er Borgmestre og Raad, der ejer de fleste Boder sammen med enkelte andre Storkøbmænd. Men en Del Haandværkere optræder ogsaa, dog som Regel kun som Ejere af en enkelt Bod. Kirken ejer 10 Boder og de Fattige 2. Kapellanen Joachim (Jacob) Nielsen optræder ogsaa som Ejer af 2 Boder. Da han ikke kan have tjent dem ved Embedet, maa han altsaa have haft Formue. Borkert Rud til Sæbyholm ejer 3 Boder og Sognepræsten i Horslunde, Anders Sørensen, ligeledes 3. Af andre Lister fremgaar det, at Sognepræsten i Sandby, Jens Eriksen Bang, ejede en Gaard i Vejlegade, omtrent hvor »Saga« nu ligger, og Sognepræsten i Arninge, Niels Regel, ejede Bredgade Nr. 7. Ejendomsbesiddelse var jo dengang som nu en sikker Kapitalbringelse.

Vil man prøve at klarlægge, hvordan Antallet af tilflyttede Borgere forholder sig til »Indfødte«, og hvorfra Tilflytterne kom, er vi ude paa gyngende Grund. Kun hist og her finder man spredte Bemærkninger om, hvor denne eller hin Borger stammer fra, men lad os tage dem med. Fra Nordtyskland stammer 5, fra Maribo 1, fra Fyn 1, fra Langeland 1, fra Sønderjylland 2 og fra Skotland 1. Dette er jo meget spagfærdige Oplysninger, men adskillige af Borgerne har Tilnavne, som hentyder til deres Fødested; af dem har 5 Tilnavnet Jyde, 12 Errebo, 6 Holste, 5 Alsing, 4 Hollænder, 3 Skotte, 1 Skagbo, 1 Lavindsfar, 1 Skaaning, 1 Taasing, 1 Samsing, 1 Sjællandsfar, 1 København, 1 Tappernøje, og 3 har Tilnavne fra Vestlolland.

Bedre Grund under Fødderne faar man, hvis man undersøger Tilflytningen i Perioden 1618—26. Alle Tilflytterne kan vi ikke faa fat paa, men Anders Perlestikker nævner i Tavlen over Trolovede hyppigt, hvorfra de stammer. Oplysningerne er omstaaende opstillet i Skemaform. Hvor Fødestedet er angivet, er dette brugt, ellers det Sted, hvorfra de paagældende kom til Nakskov. I Skemaet er kun medtaget Personer, som blev trolovet første Gang.

	Unglvet	Nakskov	Vestlolland	Fyn, Øerne	Langeland	Slesvig-Holsten	Jylland	Sjælland	Tyskland	Holland	Gulland	Ialt
Mænd . . .	64	30	44	10	10	14	3	3	2		1	180
Kvinder . .	63	32	31	8	14	8	4			1		162
Ialt . . .	127	62	75	18	24	22	7	3	2	1	1	342
% . . .	37,2	18,2	21,8	5,3	7,0	6,4	2,0	0,9	0,6	0,3	0,3	100

For det første ser vi heraf, at selv om vi regner alle de uangivne med til de »indfødte«, hvad vi sikkert ikke kan, saa udgør Tilflyttere alligevel 44,6 % af alle de Trolovede i dette Tidsrum, en unægtelig meget stor Procent. Endvidere ses det, at bortset fra Omegnen, Vestlolland, som selvsagt leverer det største Kontingent af Tilflyttere, saa kommer hele Tilflytningen vestfra. Fyn, Langeland og Sønderjylland leverer næsten lige mange. Nørrejylland kun 2 %, og fra Sjælland kommer kun 0,9 %. Hvori dette Forhold ligger, kan ikke siges, men mon man gør meget forkert i at antage, at det skyldes, at Nakskovs Handel søgte den Vej?

Inden dette Afsnit sluttes, vil vi lige se paa Borgernes Navne. Af Mænd er kun medtaget egentlige Borgere og af Kvinder kun gifte. Af 802 Mænd hedder 115 Hans, 75 Peder, 61 Niels, 46 Mads, 44 Jens og Rasmus, 40 Jørgen, 34 Anders og Lavrids, 31 Christen, 28 Jakob, 19 Mikkell og Oluf, 17 Morten, 16 Christoffer, 13 Johan, 11 Henrich, 9 Claus, 8 Jesper, 7 Thomas, 6 Gregers og Povl, 5 Albret, Carsten, Jokum, Knud, Søren, 4 Erik, Frederik, Herman, Simon, 3 Bertel, Henning, Mogens, Morits, 2 Adam, Axel, Bernt, Bo, Borkart, Daniel, Dines, Ditlev, Gabriel, Iver, Jeppe, Just, Markus, Tyge og Villum, 1 Asmus, Adser, Baltser, Bastian, Bonde, Caspar, Cort, David, Diderich, Ejler, Esben, Finn, Gert, Gøtrik, Helmer, Ib, Jeremias, Jonas, Kaj, Lambert, Lasse, Linnert, Ludvig, Markvard, Melkior, Nicodemus, Otto, Predbjørn, Rimmert, Samuel, Sander, Sivart, Steffen, Strange, Theophilus, Troels, Tønne, Vilhelm, Villads, Zacharias, Zone.

Af 492 Kvinder hedder 103 Maren, 87 Karen, 51 Kirsten, 33 Margrete, 24 Mette. 20 Johanne, 16 Bodil, Gertrud, 15 Else, Inger, 12 Dorte, Sidsel, 11 Ellen, 9 Elisabeth, 8 Catharina, 7 Ingeborg, Malene, 5 Anna, 4 Barbara, 3 Abel, Gunder, Helvig, Sindel, 2 Anneke, Engel, Lene, Lutse, Marta, Tyre, Ursula, Volborg, 1 Abelone, Birte. Estred, Jannike, Pernille, Sara, Stine, Thale, Viveke.

Gennem Tavlen over Døbte faar vi et Grundlag for Sammenligning med Navnene en Generation senere.

Af 514 døbte Børn hedder 53 Drengene Hans, 20 Jørgen, 19 Niels, 18 Peder, 15 Mads og Jens, 10 Lavrids, 9 Anders, 8 Rasmus, 7 Christen og Jakob, 6 Søren, 5 Mathias, 4 Oluf, Claus, Henrik og Mikkell, 3 Jeppe, Karsten, Morten, Povl og Erik, 2 Iver, Steffen, Linnert, Ejler, Gert, Christoffer, Gabriel og Bertel, 1 Vilhelm, Richard, Knud, Heinrich, Ditløv, Peiter, Jesper, Benedix, Johan, Ib, Frants, Godefred, Arnt, Thomas, Joakim, Mogens, Just, Cort, Frederik, Herman, Clement og Dominicus.

Af Pigerne hedder 53 Anne, 38 Maren, 37 Karen, 18 Kirsten, 13 Margrete, 9 Bodil og Elisabeth, 8 Ellen, Gertrud og Mette, 6 Johanne, 5 Else og Dorte, 4 Birte, 3 Catharina. Ingeborg, Malene og Sara, 2 Marine og Sidsel, 1 Hilrad, Ursula, Sophia, Ide, Gieske, Mari, Tyre, Voldborg, Magdalene, Birgitte, Petronelle, Helvig, Barabra, Hanna, Inger og Marick.

Foruden den egentlige Borgerstand og de fastboende Arbejdere var der ogsaa et andet Element i Befolkningen, Omvandrerne, der kun var kort Tid hvert Sted. Dette Element var meget broget, det bestod af Tiggere, Folk, der havde mistet deres Erhverv, Syge og Vanføre, Kvinder, der havde mistet Mand og Hjem, Piger, der var kommet galt af Sted, løsagtige Kvinder og ofte Folk, der var for gamle til at arbejde eller manglede Lyst dertil. Denne brogede og pjaltede Flok drog om i Landet i en Maalestok, vi i vor Tid næppe fatter. Særlig Landdistrikterne blev hærget af dem, men ogsaa til Byerne kom de, og de har da ogsaa sat deres Spor i Perlestikkerbogen:

»Døbt et Slegfredbarn, Moderen kom i Barselseng hos Povl Madsen, udlagde til Barnefader Clemen, Foged paa Pederstrup«,
— »Christnet et uægte Barn, Moderen kom i Barselseng hos

Thomas Sønderborg, Rasmus Daniel Borg, Ridefoged paa Aalholm var udlagt til Barnefader«. — »Christnet et uægte Barn, Moderen Karen Sypige var kommet fra Sandby«. — »En fremmed Kvinde ved Navn Karen er til Huse hos Anders Drager. Barnet hedder Malene«. — »En fattig Kvinde, som Jens Vognmand lod begrave«. — »Boes Hans for et Barn 1 Mk.«. — »Et Lig hos Knud Bager«. — »En fattig Pige døde hos Hans Alsing. — »Et Barn begravet, hvis Moder var til Huse hos Maren Erlands«. — »En fattig Karl, som var født i Sandby«. — »En fattig Pige døde hos Anne, Hans Simmensens«. — »Et Hittebarn, som var fundet i Sæby Skov, døde hos Dorte Lavridses«. — »En tysk Snedker ved Navn Mathis døde hos tyske Henrich, fik ingen Proces, thi han var fredløs«. — »En fremmed Kvinde døde hos Jørgen Vægter«. — »En fremmed Kvinde døde hos Jørgen Vægter, var den Kvindes Datter, der døde Pinse Aften, og var de kommet fra Sjælland«. — »Begravet et Kvindfolk ved Navn Gertrud, hun døde hos Frederik Sværdfeger i Abildtorpe, hun var besovet«. — »En lille Dreng døde hos Frederik Sværdfeger i Abildtorpe, Lasse lod ham begrave«. — »Publice absolveret en Kvinde, som blev lokket for 2 eller 3 Aar siden i Abildtorpe og har siden været paa Langeland og haver været nogen Tid lang forvildet«. — Og mange andre Tilfælde.

Ægteskaber.

Til Belysning af Forholdene paa dette Omraade har vi to Afsnit i Bogen, nemlig Tavlerne om Trolovede og Viede. Opstilles disse i Skemaform, ser de saaledes ud:

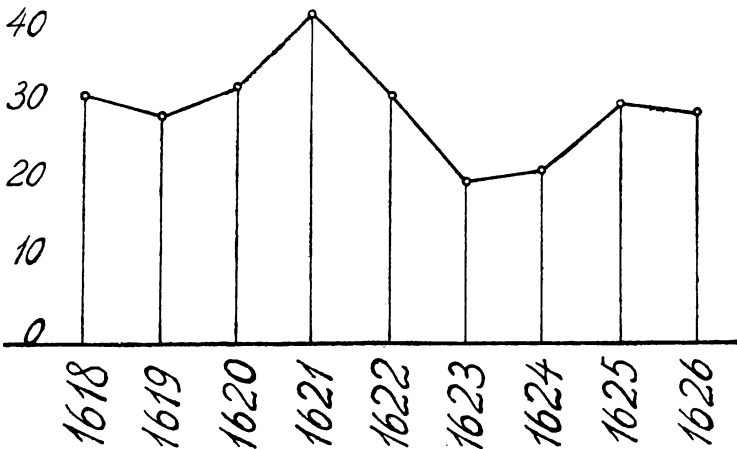
Trolovede.

	Jan.	Febr.	Marts	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Ialt
1617..												(2)	(2)
1618..	1	1	2	1	2	7	4	5	5	2	1	3	34
1619..	2	3	0	6	4	0	6	1	4	0	1	4	31
1620..	4	5	7	3	1	0	3	1	3	1	4	1	33
1621..	6	1	1	6	3	5	2	4	6	3	3	0	40
1622..	3	4	4	4	0	4	2	2	4	0	0	5	32
1623..	3	1	2	1	2	1	0	4	1	1	1	0	17
1624..	0	5	3	0	3	1	1	2	3	1	1	1	21
1625..	7	4	1	2	3	4	0	0	1	5	0	2	29
1626..	3	3	2	2	0	2	3	0	4	4	2	4	29
Ialt...	29	27	22	25	18	24	21	19	31	17	13	20	266

Vielse.

	Jan.	Febr.	Marts	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Ialt
1618..	5	1	1	1	2	1	5	3	4	4	4	1	32
1619..	3	1	3	0	3	4	2	4	1	4	2	2	29
1620..	3	2	7	5	3	1	1	2	2	3	0	4	33
1621..	3	3	2	1	6	5	2	2	5	6	3	4	42
1622..	2	1	3	2	5	4	3	3	1	4	3	0	31
1623..	6	1	0	1	2	2	3	0	0	3	2	0	20
1624..	0	1	3	4	2	1	2	1	0	5	2	0	21
1625..	2	3	3	2	4	4	4	1	1	2	4	0	30
1626..	1	3	3	2	1	1	1	3	3	6	5	0	29
Ialt. . .	25	16	25	18	28	23	23	19	17	37	25	11	267

Vi vil først se paa Vielsernes Antal pr. Aar. Opstilles Skaemat grafisk, faar man følgende Resultat:

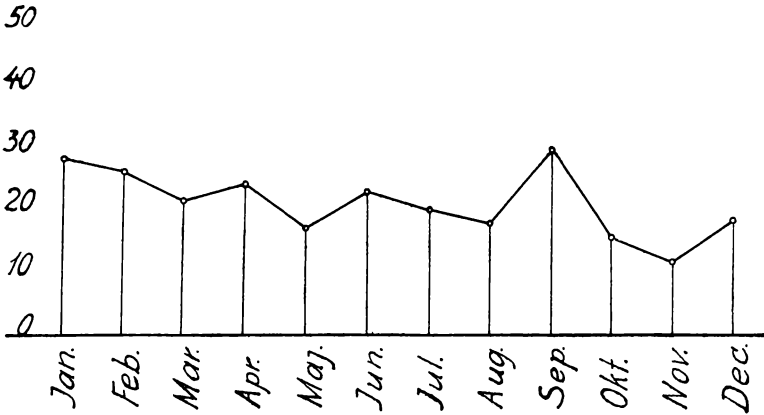

Fra foretagne Undersøgelser vides det, at Antallet af Vielser altid har staaet i nøjeste Forbindelse med de økonomiske Forhold. I gode Tider stiger Vielsesantallet, i daarlige daler det.

Den grafiske Tegning viser, at der efter gode Aar med Kulmination 1621 er indtraadt en Krise, der har varet et Par Aar, hvorefter Forholdene igen har bedret sig, hvilket jo ogsaa bestrykes af Opgørelsen over Lejeindtægter (Side 164).

Ser vi dernæst paa, hvorledes Trolovelser og Vielser fordeler

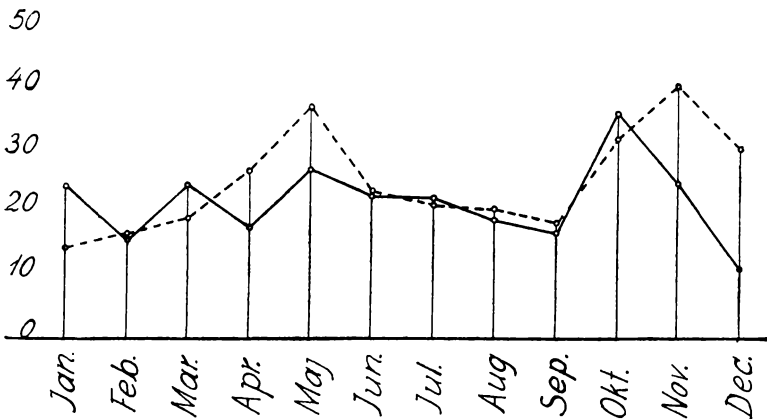
sig paa de enkelte af Aarets Maaneder i Gennemsnit for hele Perioden, faas for Trolovede nedenstaaende Kurve:

og for viede:

Perlestikker —

Vor Tid (i Hundreder) - - - -

Her er tillige indtegnet Kurven, der viser, hvorledes Forholdet er i vore Dage i middelstore Købstæder. Denne Kurve viser, at der ingen større Forandringer er sket i den forløbne Tid. De største Maaneder er Maj og Oktober-November, hvad der i vor Tid vel staar i Forbindelse med Flyttedagene og i gammel Tid med de halvaarlige Skiftedage. Foraarsmaanederne svinger en Del, medens Sommeren og særlig Høsten viser af-

tagende Antal. December er Aarets laveste Maaned med kun 11 Vielser mod Oktobers 37. Det bemærkes, at der ikke i Kurvens Forløb ligger noget særegent for Nakskov By; Undersøgelser fra andre Byer i det samme Tidsrum viser det samme Billede. For Trolovelser viser Kurven, at det største Antal fandt Sted om Foraaret samt i September Maaned; det synes, som om Lysten til at blive gift ikke var ret stor om Efteraaret.

Ved at sammenholde Trolovelsestavlen med Vielsestavlen kan vi finde, hvor lang Tid der hengik mellem Trolovelse og Vielse:

Mdr.	0-1	1-2	2-3	3-4	4-5	5-6	6-7	7-8	8-9	9-10	10-11	11-12	Ialt
Antal....	68	130	24	14	4	2	5	1	0	0	1	2	251
%.....	27,1	51,7	9,6	5,6	1,6	0,8	2,0	0,4			0,4	0,8	100

Heraf fremgaar det, at $\frac{1}{5}$ af alle Trolovede er blevet gift inden for et Tidsrum af 2 Maaneder, og at yderligere Halvdelen af de resterende blev gift i den tredie Maaned. Efter at have set dette, kan vi vist tage lidt roligere paa den store Forargelse, Anders Perlestikker mangfoldige Steder viser over, at Trolovede søgte Bord og Seng sammen, saa meget mere, som Trolovelse jo var juridisk bindende. De faa Tilfælde, hvor Vielsen trak ud, kan jo blandt andet skyldes Sygdom, men i eet Tilfælde af disse ved vi, at det var, fordi Manden fortrød sin Handling. Det drejer sig om Adam Schwabe, som i Juli 1619 trolovede sig med Karen, der var Enke efter Kandestøber Linert van Demen. Ideen var god nok, paa den Maade fik han, der selv var Kandestøber, jo hurtigt Foden under eget Bord. Han havde ellers Mas nok med at faa Tilladelse til at trolove sig, da han havde været trolovet og mulig ogsaa gift i Lybæk, før han kom her til Landet. Det opklaredes dog, at hans Hustru havde giftet sig igen, da hun mente, at han var død. Han har altsaa ikke hørt til de Mænd, som sender Penge hjem til Hustruen. Efter svære Betænkeligheder, som vi faar et levende Ind-

tryk af, faar han dog Tilladelsen, men saa vil Jeppe ikke gaa i Kassen, maaske har Enken været skrapmere eller Forretningen daarligere, end han havde tænkt sig. Nok er det, at Tiden gaar, og Karen bliver mere og mere arrig, indtil hun til sidst paa Landemode faar Dom over ham, saa endelig i Juni 1620 finder Vielsen Sted. Man kan vist roligt gaa ud fra, at Ægteskabet ikke blev lykkeligt; i hvert Fald kan vi se, at der opstod et rygende Uvenskab mellem Adam Schwabe og Anders Perlestikker.

Af Trolovelsestavlen fremgaar det, at mange af de Trolovede havde været gift før; opstillet i Skemaform ser det saaledes ud:

Gift	1. Gang	2. Gang	3. Gang	4. Gang	Uvisse	Ialt
Mænd...	168	89	3	0	8	268
%	62,7	33,2	1,1		3	100
Kvinder.	152	99	8	1	8	268
%	56,7	36,9	3	0,4	3	100

Lignende Undersøgelser er foretaget af Gustav Bang indenfor Adelen og Bondebefolkningen i samme Aarhundrede, og det kan være interessant at sammenligne hermed. Vi faar herved, opstillet i Procent:

	Mænd				Kvinder			
	17. Aarh.			Nutid	17. Aarh.			Nutid
	Adel	Bonde	Borger Naksk.	Borger Provinsby	Adel	Bonde	Borger Naksk.	Borger Provinsby
1. Ægtesk.	83	68	64,6	88,5	90	73	58,5	93,7
2. „	15	25	34,2	11,2	10	22	38,1	6,2
3. „	2	6	1,2	0,3	0	4	3,1	0,13
4. „	0	1	0	0,01	0	1	0,3	0
	100	100	100	100	100	100	100	100

I Forhold til Nutiden viser Procenttallene fra det 17. Aarhundrede en saa stor Forskel, at det kun kan forklares som et Udslag af grundforskellige sociale Tilstande. Indenfor Adelen var der større Tilbøjelighed til nyt Ægteskab end i Nutiden;

indenfor Bondestanden igen større end indenfor Adelen, og hvis vi kan regne Nakskov for typisk for Byerne, da igen større Tilbøjelighed blandt Bybefolkningen end blandt Landboerne. Afvigelserne efter 2. Ægteskab kan skyldes en længere Levetid blandt Landboerne.

Ved Hjælp af Trolovelsestavlen kan en bestemt Gruppe Brude udskilles, nemlig de »besovede«, det vil sige de — hidtil ugifte — Kvinder, som var blevet offentlig absolverede for Overtrædelse af det sjette Bud. Fradrages Enkerne, finder vi, at af 152 Brude var de 24 besovede, eller 15,8 %. Tilsvarende Undersøgelser for Landdistrikterne, Aalborg + Slagelse, samt Holmens Sogn i København for samme Tid viser 12 %, 18 % og 30 %.

Ligesom Tilbøjeligheden til nyt Ægteskab blev behersket af helt andre Love end i vore Dage, saaledes viser det sig ogsaa, at den Tid, der forløb mellem Ægtefællens Død og den Overlevendes Indgaaelse af nyt Ægteskab, var meget kortere end i Nutiden. Der herskede hos begge Køn en udtalt Modvilje mod at lade Ægtesengen staa tom for længe, selv om ikke alle var saa angst for den ensomme Stand som Jens Issen Spillemand, der blev trolovet 14 Dage efter sin forrige Hustrus Død. Da Trolovelse i Praksis blev regnet lig med Vielse, er Trolovelsen brugt i nedenstaaende Skema over nævnte Tidsrum i Maaneder.

	Maaneder								Aar				Ialt
	0-1	1-2	2-3	3-4	4-5	5-6	6-12	1-2	2-3	over 3			
Mænd	4	13	7	8	6	12	22	8	4	0	84		
%		28,5			31,0		26,2	9,5	4,8		100		
Kvinder	1	3	6	2	3	6	18	13	9	7	68		
%		14,8			16,2		26,4	19,1	13,2	10,3	100		

Heraf fremgaar det, at 86 % af Mændene og 58 % af Kvinderne var blevet gift, inden Sørgeaaret var udløbet, men det ses ogsaa, at Mændene var hurtigst i Vendingen. For Tidsrummet 1—3 Maaneder og 3—6 Maaneder er Procenterne dobbelt saa store som for Kvinderne; først fra den 6. Maaned bliver Forholdet ens. At Forholdet er saaledes, er jo kun naturligt. Særlig

hvor Enkemanden sad tilbage med smaa Børn, var det nødvendigt hurtigt at finde en ny Hustru. En Følge af Kvindernes korte Enkestand er, at man hyppigt træffer et Barn af første Ægteskab født i Moderens andet Ægteskab. Anders Perlestikker udtrykker Forholdet paa denne simple Maade: »Niels Jensens Stifsøn blev kristnet«.

Ligesom Hyppigheden af fornyede Ægteskaber viser hen til helt andre Forhold end de, der gælder i vore Dage, saaledes ogsaa Forholdet mellem Parternes Civilstand. Nu omstunder gifter Enkemænd sig hyppigst med Enker, og Ungkarlene gifter sig med Piger, hvilket alene Tiltrækningen mellem jævnaldrende betinger. I det 17. Aarhundrede var de tidligere gifte selvfølgelig ogsaa ældre end de ugifte, men Tallene viser helt andre Forhold end Nutidens:

	Nakskov i %		Aalborg	Landet	Holmens S.
Ungkarle og Piger...	112	41,2	71,2	59,6	42,7
Ungkarle og Enker ..	66	24,3	11,5	16,1	30,8
Enkemænd og Piger..	53	19,5	14,9	19,4	11,6
Enkemænd og Enker.	41	15,0	2,4	4,9	14,8

I Tavlen er der sammenlignet med tilsvarende samtidige Undersøgelser fra Aalborg, Landdistrikterne samt Holmens Sogn i København. Holmens Sogn kan ikke regnes for typisk for København, da Forholdene i dette Sogn var meget egenartede, men ikke desto mindre er det Forholdene her, der mest ligner Nakskov. Desværre ligger Sagen endnu saa uoplyst, at det er umuligt at skønne, om Nakskov eller Aalborg er mest typisk for Forholdet i Byerne i Almindelighed. Bemærkelsesværdigt er det store Antal Ægteskaber med Ungkarle og Enker samt Enkemænd og Piger; en Hovedårsag hertil er uden Tvivl økonomiske Overvejelser fra de Unges Side. Tiden var jo i det hele taget meget realitetsbetonet med Hensyn til Ægteskabet.

De Tilfælde, hvor et Ægteskab opløstes ved Skilsmisse, var saa faa, at man ikke kan opstille talmæssige Beregninger herover. Der er i Perlestikkerbogen fundet 4 Tilfælde omtalt, hvor det meget passende i de to Tilfælde er Manden, der er stukket af, og i de to andre Tilfælde Hustruen, der er forsvundet.

Som et Kuriosum kan nævnes, at den ene af Byens to Jorde-mødre, Johanne, var ugift. Dette forhindrede hende dog ikke at foregaa sine Kunder med et godt Eksempel, idet hun i Aarene 1620—24 fik ikke mindre end tre Børn, dog alle med den samme Mand, en Hans Lytting Kedelsmed. Da den gensidige Tilbøjelighed mellem dem altsaa syntes at være af mere end flygtig Natur, beslutter de sig endelig i 1626 til at gifte sig. Et klassisk Eksempel paa det i vor Tid saa ivrigt diskuterede Prøveægteskab.

(Fortsættes).

En falstersk Bondepiges Skæbne.

Bodil Rasmussen fra Ønslev, der blev Martsministeren
A. F. Tschernings Svigermoder.

Af *Einer Poulsen*.

I Aaret 1810 kom en ung, smuk og elskværdig Artillerikap-
tajn, *Adam Tobias Lützow*, til Garnisonen i Helsingør. Lützow var Søn af en Viceadmiral og havde været Page hos Christian den Syvende. Sin militære Uddannelse havde han faaet i Artilleriet, hvor han blev Stykjunker og senere Kaptajn. Han deltog i Forsvaret af København i 1807, forfremmedes i 1808 til Stabskaptajn, og to Aar efter udnævntes han til Kompagnichef og beordredes til Tjeneste ved Militæret paa Kronborg i Helsingør. Lützow var Ungkarl, og da han havde været i Byen et Par Aar, købte han et lille hvidt Hus paa Lappen, et Kvarter i Byens Udkant.

Her indrettede han sig paa Ungkarlevis, en Karl lavede hans Mad og holdt hans Hus, men en skønne Dag skiftede han Karlen ud med den 25-aarige *Bodil Rasmussen*, der stammede fra Falster.

I Ønslev Kirkebog kan man læse, at Bodil Rasmussen er født den 25. November 1790 og døbt 1. Søndag i Advent s. A. Som hendes Forældre angives Margrethe Christiansdatter af Ønslev og udlagt Barnefader, Rasmus Larsen, boende hos sin Fader, Lars Smed i Eskilstrup. Moderen satte hende først i Pleje hos fremmede, men da hun blev en 3—4 Aar gammel, fik hun et Hjem hos en Morbroder »Hans Skovfoged« og dennes Hustru, der benævnes Grethe, men hvis virkelige Navn ifølge Nr. Vedby Kirkebog 1814—43 var Karen Anthonsdatter. Kirkebogen oplyser tillige, at Skovfogden hed Hans Christiansen, og at han var

Skovfoged i Orehoved. Traditionen i Slægten beretter, at han havde Tjenestebolig i et Skovfogedsted, der lød det smukke Navn »Skovynde«, et Navn, der ikke mere er kendt.

Bodil Rasmussen opholdt sig i »Skovynde« til Konfirmationsalderen. Hun blev konfirmeret af Provst Christopher Nyrop (1752—1831), der var Sognepræst for Nr. Vedby-Nr. Alslev fra 1804 til 1831.

Efter Konfirmationen maatte hun som saa mange andre fattige Børn ud at tjene, og nogle Aar senere »kom hun i Ulykke«, som man sagde dengang, med en Maanedsløjtnant Amund Lucassen Bakke (1780—1829) og fik et Barn med ham. Barnet levede dog kun kort Tid efter Fødslen. Løjtnant Bakke giftede sig senere med en »lidt finere« Pige, men da Fru Bakke kort efter Ægteskabet blev svagelig og ofte var syg, fulgte Skovfogdens Bodil med dem til Helsingør, hvortil Bakke blev forflyttet. Fru Bakke satte megen Pris paa Bodil, og hun blev i Hjemmet hos dem, indtil Fruen døde.

Bodil Rasmussen vilde saa se at skabe sig en Levevej som Syerske. Hun lærte Kunsten hos Skræddermester Bodin, men kort efter fik hun Tilbud fra den unge, smukke Stabskaptajn Adam Lützow om at være hans Husholderske. Alle, som Bodil Rasmussen talte med om Sagen, Skræddermester Bodin og Smedemester Hellmers og andre hun kendte, fraraadede hende at gaa i Tjeneste hos Kaptajnen, der havde Ry for at være en slem Don Juan og en troløs Kvindejæger, men Bodil Rasmussen fulgte sit eget Hjerte, og i 1816 flyttede hun ind hos Kaptajnen i det lille hvide Hus paa Lappen.

Hvad der videre hændte Bodil Rasmussen, kan man læse i Politikeren, Krigsminister A. F. Tschernings Hustru, Eleonore Christine Tschernings efterladte Papirer (udg. af Julius Clausen og P. Fr. Rist 1908):

»Jeg kender intet til, hvorledes det gik til indenfor Murene i det lille hvide Hus«, fortæller Eleonore Tscherning. »De første Dage af vor Kærligheds Lykke bliver altid en Hemmelighed, især af den Kærlighed, som af Verden stemples som forbryderisk. Jeg ved, at en Aften sad Kaptajn Lützow og læste højt for sin Husbestyrerinde — det var i de idylliske Dage. Det var Eleonore Christine Ulfelds »Jammersminde«, han læste i. Bodil

eller Bolette, som Kaptajnen kaldte hende, fældede bitre Taarer over Christian den Fjerdes Troløshed mod Kirstine Munk — man bliver altid mest bevæget over det, der finder Genklang i vor egen Barm, hun frygtede maaske en lignende Skæbne. Og Kaptajnen slyngede sin Arm om hendes Liv, saa hende kærligt i de smukke livfulde Øjne, lovede hende, at det aldrig skulde ske, og man blev enige om, at den lille Skabning, som alt rørte sig under hendes Hjerte, skulde, om det blev en Datter, opkaldes efter Kristine Munks kloge og elskte, siden saa ulykkelige Datter, Eleonore Christine Ulfeld. Og det blev en Datter, og denne Datter er *jeg*. Jeg var saaledes Frugten af en utilladelig Kærlighed. Forbandelsen hvilede over mig, men det var, som Naturen vilde holde mig lidt skadesløs. Derfor kom jeg til Verden i Midsommertid, mens Roserne blomstrede, og man satte en Rose paa det lille Bryst, bar mig til Kirken og døbte mig Eleonore Hansen«.

Slaar man Helsingørs Kirkebog for 1817 efter, læser man, at Eleonore Christine Hansen er født den 4. Juli 1817 og døbt den 18. Juli samme Aar. I Kirkebogen opgives hun at være Datter af Bolette Rasmussen og — Skovfoged Hans Christiansen, altsaa Morbroderen og Plejefaderen. Egentlig forstaar man ikke, at Bolette Rasmussen har tilladt dette klare Misbrug af Morbroderens Navn og Rygte, men maaske har hun ikke haft mindste Kendskab dertil. Kaptajn Lützow og Bolette Rasmussen fik endnu to Børn, nemlig Anthonette Elisabeth, født 11. Februar 1820, død 14. Juni 1836, og Christian Wigandt Lützow (1824—1863).

Børnene voksede op i Hjemmet i det hvide Hus paa Lappen, men Ordene »Fader og Moder« lærte de først at sige, da de var tyve Aar. Nogen modig Mand var Stabskaptajn Lützow ikke i Forholdet til sine Børn. Han turde ikke officielt vedkende sig dem, og Eleonore Tscherning fortæller selv, hvorledes hun fik Besked om at gemme sig i en Krog, naar der kom fremmede i Hjemmet. Var Moderen hjemme, og det bankede paa Døren, gemte Eleonore sig i Folderne i hendes Kjole. Engang Kaptajnen fik Besøg af en Ungdomsven, der fik Øje paa den lille Pige, tog Vennen hende paa Skødet og sagde: »Lützow, hvorfor skjuler du dog den søde Unge?« Datteren siger selv om dette

mærkelige Forhold: »Min Fader var ikke stærk nok til at berøve sig Barnets Nærhed og var dog for svag til at anerkende det og dets Moder«.

Fru Eleonore Tscherning tegner i sine efterladte Papirer et meget hyggeligt Billede af Livet i det hvide Hus paa Lappen. »Dette Hus med sin Gaard og sin Have var vor hele Verden, hver Plet staa saa klar for mig, som om jeg havde forladt den i Gaar. Kælderen, hvor vi levede som Børn, Stuelejligheden, hvor Majoren (Lützw) residerede. Gaarden med den lille Staldbygning og de to smaa Retirader, af hvilke jeg fik Lov til at holde den ren, som var forbeholdt Majoren, og som jeg om Søndagen smykkede med Blomster og Kranse. Midt i Gaarden var Brønden, hvor Vandet blev trukket op. Ved Siden af Rullestuen var Sand- og Grøntkælderen, hvor om Vinteren Havens Produkter opbevaredes, og i den hang Talglysene, som min Mor støbte. Min Mor havde fuldt op af Sytøj, og hendes Rok snurrede ustandseligt. Pigen og Karlen kartede Ulden. Ved et lille lavt Bord sad Anders Hald, en Artillerist, som kunde sy Sko. Han arbejdede til Tider uførtrodt hos os for at forsyne alle Husets Folk med Fodtøj. Det var den billigste Maade at blive beskoet paa«.

Kun meget sjældent kom de smaa Piger i Huset paa Lappen uden for Hjemmets Vægge, men Eleonore og hendes Moder var engang til Teaterforestilling paa Kronborg. I 1831 blev Eleonore konfirmeret af den tyske Præst, Pastor Fischer. Ingen af Præstekammeraterne vilde have med hende at gøre. »Jeg kom ene, og jeg gik ene, jeg antager, at de ikke ønskede at give sig af med den lille Jomfru Hansen, hvis Herkomst ingen kendte, eller lod som de ikke kendte«.

Et halvt Aar efter den ældste Datters Konfirmation flyttede Familien til København, hvor Adam Lützw endte sin militære Karriere som General i Artilleriet. Familien havde da Bopæl i Tøjhusgaden.

Den 3. November 1837 havde Generalen endelig faaet saa meget Mod, at han turde vedkende sig sine Børn. Ved kongelig Bevilling fik Børnene Navnet Lützw, men Forholdet til Bolette Rasmussen blev ikke legaliseret. Generalen giftede sig ikke med den Kvinde, der havde været ham en tro Hustru og hans Børns

Moder. Bolette Rasmussen blev alene betragtet som Husholderske og ikke mere. Saavel Generalen som Børnene kaldte hende stadig Bolette, og Datteren siger, at hendes tvetydige Stilling i Familien først blev taalelig, da hun efter Generalens Død kom i Huset hos Datteren og A. F. Tscherning. Paa sine sidste

Bolette Rasmussen.
Pennetegning af Christine Løvmand.

Dage blev hun behandlet og betragtet som General Lützows Enke. Ingen kendte nu helt hendes Fortid, og »hun blev en velsignet Bedstemoder for vore smaa Børn«, siger Fru Tscherning. En mærkbar Forandring i Datterens Forhold til Bolette indtræder paa samme Tid. Hun kalder hende nu »Moder«.

Under sit Liv i Generalens Hjem er Bolette Rasmussens Tanker ofte gaaet til Falster og Barndomshjemmet hos Skovfogden i »Skovynde«, hvorfra hun som ganske ung var draget

ud i Verden. Hun længtes tit efter at se de kendte Steder igen, men hun blev meget gammel, inden hun atter saa sin Barn-domsegn. Hun følte dyb Sorg, da hun fra Falster fik Budskab om, at hendes Morbroder »Hans Skovfoged« led af Kræft i Ansigtet, og hun sørgede dybt over hans Død*). Hun lod for-

Eleonore Tscherning.

Tegning af P. C. Skovgaard, dat. 19/3 1846.

staa, at hun vidste, hvad hun skyldte ham af Taknemmelighed, og hun følte ogsaa, at hun ikke havde lønnet ham, som hun burde.

Da Datteren Eleonore fik Faderens Efternavn, skriver hun herom: »Det giver saadan et underligt Forhold til Bolette —

*) Han døde den 13. Marts 1822, 60 Aar gl. Hustruen døde den 20. September 1825, 65 Aar gl. (Nr. Vedby Kirkebog 1814—43).

dog af underlige Forhold gives der saa mange, deri finder man sig«.

16. April 1844 døde General Lützow. Den sidste tunge Nat sad Bolette Rasmussen hos ham, og da Datteren blev kaldt ind, sagde han til hende: »Vær god imod Bolette, hun har været trofast mod mig og mod Eder, mine Børn — nu dør jeg!«

Efter Generalens Død blev Bolette Rasmussen boende i København, men mellem Linierne i Fru Tschernings efterladte Papirer læser man, at Datteren helst havde set, at hun havde forladt Byen. Et Udbrud fra Datteren viser, at Forholdet mellem dem ikke paa den Tid har været det allerbedste. Det hedder i Datterens Beretning: »Hun (Bolette Rasmussen) siger, at hun har intet ondt gjort, hvorfor hun skal skjule sig. Vel, saa maa vi skilles og leve hver for sig efter vor Smag«.

Datteren lejede en Lejlighed til Moderen i Lavendelstræde, mens hun selv flyttede ud til Skovrider Mansas paa Svendsted-lille Gaard ved Roskilde. I Lejligheden i Lavendelstræde samlede Moderen alle Sagerne fra Generalens Hjem, som »hendes Hjerter hængte ved« — siger Datteren — og som hun nu søgte at bringe det mest mulige ud af for at kunne begynde en lille Virksomhed, som passede til hendes Evner og Lyst. General Lützows »Enke« begyndte at leje Værelser ud og holde Pensionat for unge Mennesker. Bolette Rasmussen var endnu ikke gammel, og hun var stadig meget virksom. Ved Nørrevold lejede hun senere en anden og bedre Lejlighed paa tre Værelser, og her fik hun det smukt og pænt. I det ene Værelse boede en Tid hendes Søn og senere andre unge Mennesker, som spiste hos hende »ved sluttet Bord«. Gennem denne Virksomhed fik hun noget at tage vare paa og Selskab, som kunde aflede Tankerne.

Den unge Frøken Eleonore Lützow blev efterhaanden bedre modtaget end den lille Frøken Hansen fra Helsingør, som hun tidligere havde været. Hun kom baade ved Hoffet og i andre Selskaber, og i 1838 besøgte hun sin Onkel, Major E. P. Tscherning i Frederiksværk.

Hendes Fætter, A. F. Tscherning, var hjemme paa Besøg, og hun blev snart forelsket i ham. Det varede dog 7 Aar, før det blev til Bryllup. Mens Moderen efter Faderens Død virkede i sin lille Lejlighed i Lavendelstræde, sad Datteren pint af Kær-

lighedssorger paa Svendstedlille Gaard og græd, fordi A. F. Tscherning ikke kunde bestemme sig til at gifte sig med hende. Det var baade Aldersforskellen og økonomiske Omstændigheder, der gjorde ham betænkelig, men endelig bestemte han sig, og den 27. August 1845 blev de viet (formodentlig i Vester Saaby Kirke). »Skomagerkroen« var deres Brudehus, og efter en lang Bryllupsrejse i Jylland flyttede de ind i Tschernings Ungkarlejlighed i Brolæggerstræde i København. Huset ejedes af Brygger I. C. Jacobsen, der Aaret efter grundlagde Carlsberg-Bryggerierne.

I Marts 1848 udnævntes Anton Frederik Tscherning til Krigsminister i det første Ministerium Moltke (Martsministeriet), og den lille Eleonore Hansen blev Ministerfrue. Det var midt under Indledningen til Treaarskrigen, og i sin Dagbog har Eleonore Tscherning under den 30. Marts 1848 gjort følgende Bemærkning: »Med min Flaske med Chokolade eller Bouillon i Syposen løber jeg hver Formiddag i Ministeriet for med Mad at holde lidt oppe paa min med Arbejde overlæssede Mand, og hver Aften Kl. 9½ gaar jeg atter derud, er der en Time og skænker The, politiserer med hans Adjudanter og med et Par andre politiske Venner, som nu og da indfinder sig der. Dette er en kostbar Time, saa nu stunder den til. Ak, hvor er det underligt, fra alle Kanter hører man, at Folk beder til Gud, Tscherning og Kongen for, at alt maa gaa godt«.

Naar Fru Tscherning undertiden først henad Midnat kom til sit Hjem, »slog det aldrig fejl, at min gamle Moder sad taalmodig og ventede ved vor lille Maries Seng og først da tog sit Overtøj paa og rokkede hjem til sig selv, hvor hun næste Dag tog fat paa sin travle Gerning«. Den gamle Kvindes Opofrelse og Omhu, gjorde et dybt Indtryk baade paa Datteren og Tscherning, hvis Hengivenhed for hende efterhaanden blev meget stor.

Fra 1848 til 1854 havde Tschernings deres Hjem paa Hauserplads, og da Bolette Rasmussen blev syg af Overanstrengelse, kom hun til at bo hos Datteren og Svigersønnen, idet hun fik sin egen Stue, »et passende Værelse til Gaden«. Fra Hauserplads flyttede Familien til Ørholm ved Lyngby, og Bolette Rasmussen flyttede da med. Da Familien kom kørende ned ad Alléen mod den hvide Hovedbygning, udbrød hun: »Er det der-

nede i det Hul, vi skal bo? Fem Aar senere flyttede Familien tilbage til København og tog Ophold i en stor Lejlighed paa Kastelsvejen.

Det blev den sidste Station paa den falsterske Bondepiges bevægede Livsbane. Her døde hun den 19. September 1865. I Efteraaret 1864 begyndte Kræfterne at svinde. Det saa ud til, at hendes Timeglas var ved at rinde ud. Den næste Sommer lavede hun lidt op igen. Hun kunde sidde ude i Lysthuset i Ejendommens lille Have. Her sad hun og bælgede Ærter til Datterens Fødselsdag den 4. Juli, og hun var med ved Festbordet denne Dag. Svækkelsen tog dog mere og mere Overhaand, og en Dag sagde hun til Datteren: »Nu kan jeg ikke mere, nu maa jeg blive i min Seng«.

Da hun laa paa det yderste, var hun bange for, at Anthonore (Datterdatteren) skulde hente den Guds Mand (Pastor Frimodt): »Lad mig dog være fri«, sagde hun. »Jeg har den Tro, at jeg ikke har levet værre end, at dersom der er en Gud til, saa vil han nok tilgive mig og give mig en Plads i alt dette store«.

Bolette Rasmussen kom til at hvile i den samme Grav, hvor General Adam Tobias Lützow 21 Aar forud var blevet jordfæstet. Endelig i Døden anerkendte Familien og Verden, at hun hørte sammen med den Mand, ved hvis Side hun havde staaet i saa mange Aar, som hun havde født tre Børn, men som aldrig havde villet anerkende hende som sin Hustru.

Bolette fik først i Døden den Opregnsning, Livet ikke havde ti! overs for hende.

Fra Vesterborg Seminarium.

Seminaristernes Oplæring i Havebrug.

Af Aage Christensen.

Ved Oprettelsen af Skolelærer-Seminariet i Vesterborg i 1801 maatte Forstanderen, Pastor *P. O. Boisen*, forinden den kongelige Godkendelse kunde foreligge, udarbejde en Undervisningsplan for Seminariet.

I denne Plan foreslaas det bl. a., »at en nærboende Gartner giver practisk Underviisning i Havedyrkning«.

Man vil spørge: Hvorfor blev dog Havebrug optaget i Seminariets Fagrække, det havde da ikke nogen Tilknytning til Skolevæsenet?

Selv om jeg løber den Risiko at blive beskyldt for kun at kunne sige »Reventlow«, vover jeg alligevel at paastaa, at dette maa ses paa Baggrund af Statsminister Grev *C. D. F. Reventlows* store Interesse for denne Sag. Gang paa Gang opfordrede han Grevskabets Bønder til at anlægge »Hauger« og til at plante Frugttræer. Meget hjalp Opfordringen ikke, Bønderne var konservative — og manglede vel ogsaa gode Vejledere.

Nu ved Seminariets Start øjnede Greven en Udvej til at faa udbredt Kendskabet til Havedyrkning, og han har ganske givet opfordret Boisen til at lægge det ind i Undervisningen.

Boisen greb Ideen, for den var paa ingen Maade i Modstrid med hans eget Syn paa Lærernes Uddannelse. Han gav selv Udtryk for, at Maalet med Uddannelsen var at opdrage Seminaristerne til at være fornuftige Bønder blandt Bønder. Med andre Ord: Intet indenfor Landsbysamfundet maatte være dem fremmed. De skulde være Foregangsmænd, selv paa Havebrugets Omraade.

I Seminariets første Aar havde Seminaristerne saavidt vides

faaet overladt et Stykke af Præstegaardens Have til Øvelse, og Gartneren paa Juellinge, *Niels Jensen*, var antaget til een Gang om Ugen at give Vejledning i den ædle Kunst. For dette Hverv fik han 40 Rdl. aarlig samt et mindre Beløb for leveret Frø. Ifølge Reglementet skulde Gartneren ellers have 100 Rdl. Denne Nedsættelse af Honoraret kunde tyde paa, at samme Gartner Jensen ikke fuldt ud har opfyldt de Forventninger, man stillede til ham, og en Revisionspaategning i Seminariets Regnskab for Aaret 1805 bekræfter tilfulde denne Antagelse. Pastor vicarius (Hjælpepræst og Lærer ved Seminariet) *David Seidelin Birch* havde dette Aar faaet det Hverv at revidere Regnskabet, og han tager saa sandelig ikke med Fløjlshandsker, det er, som om flere Aars indestængt Ærgrelse kommer til Udbrud.

Han skriver:

»Dette Regnskab er af mig revideret og rigtig befundet. Imidlertid foranledige et til Gartner Jensen udgivne 40 Rdl. og et til Havefrø udgivne 4 Rdl. 13 Skilling mig til at opkaste følgende Spørgsmaal: Ere disse 40 Rdl. virkelig fortjente af Gartner Jensen, naar han maaske kun 8—10 Gange om Sommeren besøger Seminariets Hauge. Dennes ikke skønne Udseende forrige Sommer synes med Føie at berettigede mig til Tvivl. Var det ikke gavnligere, at en eller anden Husmand her fra Byen oplærtes i simpel Havedyrkning, som altsaa herefterdags kunde ikke allene igjen underviise Seminaristerne, men og gaa disse til Haande med at holde Haven reen og ordentlig? Er 4 Rdl. 13 Skilling ikke alt for meget til Havefrø, eftersom det ikke var Havens første Aar? Frøe Indsamlingen er sikkert, især paa Landet, ingen uvigtig Deel af Havekonsten og burde her gjøre Udgiften til Frøe næsten aldeles unødvendig«.

Det er rene Ord for Pengene. Birch siger lige ud, at Gartneren først og fremmest har hyppet sine egne Kartoffler. Den Undervisning har sikkert ikke virket særlig inspirerende paa Seminaristerne.

Denne Bemærkning førte vel saa til Gartnerens Afsked? Nej, ingenlunde, han blev og hævdede i de følgende Aar indtil 1810 sine 40 Rdl. aarlig, men ... Pastor Birch kom aldrig mere til at revidere Regnskabet. Det har man for sin gode Vilje.

Fra Aaret 1810 glider Gartneren fuldstændig ud af Regnskabet. Om Havearbejdet helt har ligget stille i de følgende Aar

vides ikke, noget tyder derpaa. 1813 maa det være blevet klart for Biskop Boisen, at Undervisningen i Havebrug trængte til en Nyordning, for han sætter sig hen og laver en ny Plan, der bliver forelagt Seminariets Direktion. Denne Plan, der desværre ikke er bevaret blandt Dokumenter vedrørende Seminariet, har aabenbart ikke været helt tilfredsstillende, for den 10. Oktober tilskriver Boisen paany Direktionen saaledes:

»Efterat ieg har overveiet alle Omstændigheder ved en Haves Indretning til Seminaristernes. Øvelse og desangaaende har confereret med Hs. Excellence Hr. Geheime-Statsminister Grev Reventloh, giver ieg mig den Frihed at forandre min forrige i samme Anledning indgivne Indstilling derhen:

1. Ieg afstaar paa min Levetid, eller saa længe ieg i Westerborg forbliver, det Stykke Jord, som ligger paa den vestre Side af Præstegaarden og løber langs med Veien imellem samme og Præstegaarden lige op til Høsehaven, til en Have til Seminaristerne, efterat ieg først derfra har taget til mit Eget Brug 2652 Kv.-Alen til en Humlehave.
2. Denne Humlehave forbeholder ieg mig til mig eget Brug og lader den til den Ende paa egen Bekostning indrette og dyrke uden dertil at forlange Hielp af Seminaristerne, dog er det disse tilladt at have Adgang til samme for at vorde undervist i Humleanlæg og Behandling.
3. Det øvrige Stykke af den omtalte Jord, som efter Opmaaling bliver til Seminariets Brug 4375 Kv.-Alen, afstaar ieg uden mindste Godtgjørelse. Ieg forlanger intet af Afgrøden, men er ogsaa uden al Ansvar og al Udgift.
4. Da den til Lærer i Havedyrkning foreslaaede Nannestad mueligen ikke stedse forblive i Præstegaarden, og da det er mere i Reglementets Aand, at en Gartner ansættes til at være Lærer i dette Fag ved Seminariet, saa foreslaar ieg, at Lærepladsen i Havedyrkning maatte overdrages til en kyndig Mand her i Nærheden, som hidtil have været eller endnu maatte være Gartner for den proponerede Løn 50 Rdl. S. V., eller for 1 Rdl. hver Gang, han er til Stede, som efter Reglementet er hver Løverdags Eftermiddag.
5. Ieg indstiller tillige, at denne saaledes antagne Lærer maatte af Hs. Excellence erholde sin Instruks, hvorledes Haven skulle indrettes, hvorledes den skulle dyrkes.
6. Ukyndig i Sagen indlader ieg mig ikke i at gjøre Forslag til Havens Indretning. Følgende maatte være mig tilladt at indstille: Der maatte vel nok være en Træskole, hvortil muligen

kunde tages en $\frac{1}{2}$ Skp. Land. Denne maatte være almindelig for alle Seminaristerne. Hvad Afgrøden angaar — alle Udgifter til Hegn og Hegnets Vedligeholdelse, til Arbeidsredskabers Anskaffelse, m. v. fradragne — tilhører den Seminariet, saaledes, at hvad af Urter kunne sælges paa eengang, saasom Kartofler, Gulerødder, Hviidkaal o. s. v. blive solgt i Nakskov eller til et andet Sted, men hvad der maatte sælges Tid efter anden, skulle være Seminaristerne tilladt, enhver for sin Part, at afhænde til sin Vært eller andre for Betaling. Dog maatte ingen Seminarist sælge noget uden Lærerens Viden og Tilladelse. Hvad saaledes bliver solgt, saavel in Masse som i enkelte Dele, maatte med Hensyn til Beløbet afleveres til Seminariets Casse til Hr. Kammeraad Møller, og den indkomne Sum maatte da, efterat Udgifterne ere fradragne, efter Directionens Skiøn anvendes, enten til at understøtte særdeles fattige Seminarister, eller til at belønne udmærkede, eller til nyttige Bøger eller Instrumenters Anskaffelse o. s. v. Anvendelsen maa være almeen, for at ikke en enkelt Seminarist — mod privatum — til egen Fordel at forhandle sine Produkter, skulle forledes til Vindesygge eller faa Skin deraf, og for at allerede nu en Aand maa fremmes ved Institutet, denne: at arbejde som Medlem til Samfundets Vel.

Hvilket saaledes indstilles til Directionens nærmere Skiøn og Bedømmelse«.

Dette Forslag vakte Glæde indenfor Direktionen. En Maaned senere sendte Greven og de øvrige Medlemmer af denne en hjertelig Tak til Biskoppen for det gode Tilbud, »hvored en ikke uvigtig Mangel ved Undervisningen paa Seminariet afhjelpes«. I det mellemliggende Tidsrum havde man nøje studeret Planen og fundet ud af, hvordan Haven skulde inddeles, og der gøres i Brevet til Boisen nøje rede derfor. Ganske kort kan det siges, at der skulde være et Stykke til hver Seminarist. Men det kan maaske nok have voldt en Del Hovedbrud at faa ind delt det Stykke Jord, for set med Nutids Øjne synes det nævnte Stykke nærmest umuligt at dele i lige store Stykker.

Derefter redegøres der for, hvad der skal dyrkes, og i det Stykke er det saa tydeligt, at det er Statsministeren, der fører an. Det hedder:

»Hver Seminarist skulle paa sit Stykke opelske fra Kiernen 30 a 40 Stykker Frugtræer, Æbler, Pærer, Kirsebær, Blomer og forædle dem, og være berettiget til at tage de forædlede med sig.

som han kunde anvende i sin Skole Lod, naar hand kaldes til Embede, hvorimod han ved sin Afgang skal være pligtig at aflevere 3 Aar, 2 Aar og 1 Aar gamle Træer til den, som følger efter.

Ligeledes maa enhver afgaaende Seminarist til sin Eftermand aflevere sin Have Plads vel bearbejdet og saaledes forsynet med Gødsk, at Træerne og de øvrige Havevækster kunne trives«.

Saa er der Spørgsmaalet om Læreren tilbage. Der kan det se ud, som om Direktionen er kommet i Tanker om Birchs Idé med Husmanden, for der skrives:

»Til Undervisning i Omgangsmaaden med Plantning og Rygtning af Træer og Have Vækster formene Directionen, at Peder Alsing (?) for det første til Prøve kunne, under Directionens nærmere Tilsyn, antages og gives for hver Uge, man finder at hans Nærværelse og Arbejde i Haven til Undervisningen er fornøden, Een Rigsdaler«.

Hvem denne Peder Alsing er, og hvor han var fra, kan ikke oplyses. Navnet findes ikke i Vesterborg Kirkebog.

Efter denne Reorganisation har det vel saa igen gaaet saa nogenlunde. Haven nævnes ikke mere hverken i Regnskaber eller Dokumenter.

Man kan saa spørge: Fik denne Undervisning nogen praktisk Betydning? Bragte den den forventede Højnelse af Bondestandens Interesse for Havebruget?

Det er ikke let at besvare nu 135 Aar efter, men saa meget kan siges: I Skolehaverne hjalp det. Da J. J. F. Friis i 1846—47 foretog statistiske Undersøgelser angaaende Skolevæsenet paa Lolland-Falster, kan han for mange Skolers Vedkommende berette om gode Haver og mange gode Frugtræer ved Skolerne, navnlig de Skoler, hvor Vesterborgseminarister var eller havde været ansat.

Enkelte Steder, hvor det ogsaa kom Skoledistriktets Beboere til Gode, kan der dog ogsaa berettes om. Først og fremmest i Nøbbet hos den gamle, energiske Skolelærer *Frederik Andersen*. Han var ganske vist ikke Vesterborgseminarist, men det er aldeles ikke udelukket, at han, som den alsidige Mand, han var, har deltaget i Seminariets Undervisning netop i dette Fag. Dertil kommer, at han var saa gennemsyret af den ved Seminariet

herskende Aand og saa nær knyttet til dets Lærerstab, at man vist med nogenlunde rolig Samvittighed kan tage hans Virke som Eksempel. Ifølge »Stiftstidende« 1811, faar Fr. Andersen af »Selskabet til Oplysningens og Industriens Fremme« en Præmie paa 25 Rdl. for Podning af 90 Træer, Beskæring af 186 Træer samt for Oplæring af 8 Disciple i Havebrug, og endelig har han gratis hjulpet 11 Bønder med deres Havers Anlæg og Forbedring.

Og for at tage en hel anden Landsdel kan det nævnes, at Degnen *Jacob Becker* i Lysabild (Sønderjylland), der ogsaa var fra Vesterborg, faar det Skudsmaal, at »han omfattede Havedyrkning med megen Interesse«. Om denne Interesse er blevet vakt i Vesterborg, kan selvfølgelig ikke siges, ligesom det heller ikke kan siges, om den kom Befolkningen i hans Sogn til Gode. Men man har vel Lov at formode det.

Endelig nævner »Stiftstidende« i 1846, at der ved Staureby Skole paa Falster er stillet Jord til Raadighed, hvorved den dygtige Havemand, Skolelærer *Hans Lindholm* (dim. fra Vesterborg 1832) kan give Skolebørnene Undervisning i Havedyrkning. Samme Hans Lindholm udgav i Aaret 1848 en lille Bog: Husmandens Køkkenhave eller Anvisning til Havevæksters Dyrkning.

Lad disse faa Eksempler bekræfte, at den Iver, hvormed der arbejdedes paa Seminariet for at gøre Seminaristerne egnede til ikke alene at gøre god Fyldest i Skolerne, men ogsaa til at være Befolkningens Vejledere, dog ikke har været helt forgæves.

En gammel lollandsk Slægt fra Fuglse Herred.

Af Paul Evald Iversen.

Lige fra jeg var en lille Dreng, har Lolland øvet en mærkelig Tiltrækningskraft paa mig, og for en Aarække tilbage begyndte jeg at studere min Faders og Moders Slægter. Begge viste sig at gaa Hundreder af Aar tilbage paa Lolland.

Besøg hos Familien paa Gaardene gentog sig hyppigere og hyppigere og nu, selv om jeg langt fra er færdig med Slægts-tavlen, er jeg dog klar over, at det er Slægtens Liv og Færden dér gennem ca. 450 Aar, der ligger mig i Blodet.

Den skønne Natur, de smukke gamle Kirker og Godser, Oldtids- og Middelalderminderne har ofte faaet mig til under ensomme Vandringer at dvæle ved Mindet om ældgamle Tider.

Faders Slægt er den, der i første Række har interesseret. Slægten hed lige til 1872 *Lykkesen*. Den har gennem ca. 450 Aar levet i Fuglse Herred, hovedsagelig i Egnene omkring Holeby, Rødby, Ringsebølle, Errindlev og omliggende Sogne.

At opremse hele Lykkesen-Slægten her vil føre for vidt, men jeg vil gerne omtale enkelte Træk af Personernes Liv og de Forhold, hvorunder de levede.

Den ældste hidtil fundne er Lauritz Lykkesen, som er født omkring 1510 i Nørre Horreby (den nuværende Holeby). Han ejede en Del Gods der og optraadte samtidig paa Fuglse Herreds Ting fra 1539 til 1556, hvor han oplæste de kongelige Forordninger fra Tingstenen. Den 28. August 1556 faar han Kong Christian den Tredies Livsbrev paa »al dend Jordt som ligger til vor Frue Alter og Hellig Kors Alter i Nørre Horreby Kirke och som han selv haver i Værge och skall yde sædvanligen Landgilde af«.

Hans Efterkommer Anders Lykkesen er kongelig Majestæts Bonde endnu i 1612 i Holeby. Derefter Rasmus Lykkesen, som

ogsaa er kongl. Majestæts Bonde i Holeby. 1618 kører han til Rødby med Øl og Malt og maa betale 6 Skilling i Told heraf ved Acciseboden samt 2 Skilling i Told af en Hest.

Hans Søn Niels Rasmussen Lykkesen slaar sig i 1626 ned i Taagerup som Fæstebonde. En anden Søn, Hans Rasmussen Lykkesen, bosætter sig i Rødby, hvor han dør 1620. Hans Søn igen, Rasmus Hansen Lykkesen, født ca. 1610, bliver Kongsbonde i Holeby lige til sin Død 1684. Om ham ser vi i Jordebogsregnskaberne i 1655: »Rasmus Hansen Lykkesen i Holeby fæster dend Gaardt sammesteds, som Lauritz Welsing tilforn paaboede och for hannem oplod til Fæste. Gaff i Festepenge 3 Rixdaler«.

Hans Søn, Hans Rasmussen Lykkesen, maa 1659 flygte for Svenskerne til Errindlev, men flytter senere tilbage til Holeby, hvor han hører til dem, der faar tildelt Egetømmer til Genopbygning af de af Svensken ødelagte Gaarde.

Saaledes findes en hel Række af Slægten som Bønder under Kronen lige til 1718. Morsomme Efterretninger kan noteres om nogle af disse. Jørgen Hansen Lykkesen i Ringsebølle har den 11. Marts 1711 en Arvesag ved sin Hustrus Død. En Pige paa Gaarden ved Navn Maren Henrichsdatter hævder at være eneste Arving til Lykkesens afdøde Kone, nemlig som dennes Søsters Datterdatter. Der bliver dog Forlig i Sagen, og Maren erklærer sig tilfreds med nogle faa Rigsdaler.

Jens Hansen Lykkesen faar 1664 genopbygget den Gaard i Ringsebølle, som han drev sammen med Peder Andersen, og som Svenskerne skaanselsløst havde ødelagt. Kort efter dør han, og Enken gifter sig med Morten Slæbo. Denne havde en Søn, Jens Mortensen, fra sit tidligere Ægteskab, og nu sker det mærkelige, at denne Søn lige til sin Død i 1731 i Rødby, kalder sig Jens Lykkesen, trods det, at hans Fader er en Slæbo. Det var som bekendt ikke ualmindeligt dengang, men det skaber ofte Vanskeligheder og kræver megen Agtpaaivenhed, dersom man ikke skal faa fat i saakaldt »falsk Slægt«.

Jens Hansen Lykkesen har en Søn, Anders Jensen Lykkesen, som er ganske interessant at følge. Han kommer nemlig 1675 i Rødby Latinskole, og i den gamle Latinskoleprotokol kan vi følge ham gennem alle Skoleaarene:

1675	faar	han	2	Mark	i	Legatpenge	og	1 ¹ / ₂	Alen	Vadmel	til	Skoletøj.
1676	—	—	3	—	—	—	—	3	—	—	—	—
1677	—	—	3	—	—	—	—	4	—	—	—	—
1678	—	—	1	Rdl.	—	—	—	5 ¹ / ₂	—	—	—	—
1679	—	—	1	Mrk.	—	—	—	6	—	—	—	—
1680	—	—	ingen	Penge	—	—	—	6	—	—	—	—
1681	—	—	1	Rdl.	—	—	—	7	—	—	—	—

Vi kan saaledes følge hans Vækst fra Aar til Aar.

Han blev forøvrigt Fæstebonde i Ringsebølle og døde i November 1705. Hans Enke, Bodil Knudsdaatter, forespørges i Skifteretten, om hun har noget særligt at berette med Hensyn til Skiftet (som fylder 8 Sider i Aalholm Amts Ridefogeds Skifteprotokol), hvortil hun svarede, at hendes salig Husbond i endnu levende Live havde skænket en Barneseng til een ham paarørende, nemlig Maren Henrichsdaatter, til en Værdi af 14 Slettedaler.

Gaarden er opgjort til 15 Fag i Længden, Bonden vel ved Magt, »haver 7 Beester (Heste), 4 Køer, 2 Ungnød, 6 Faar och 7 Swin, til i alt 200 Rdl. och tvende Mark. Paa Loftet Winter- saad: 16 Sække Hvede og 15 Sække Rug«.

Hans Jensen Lykkesen dør 16. Februar 1694 fra Hustruen Karen Oluffsdaatter og 3 smaa Børn. Kort efter gifter hun sig med Marquor Hansen Due, men han dør 1705, og hun gifter sig straks med Peder Nielsen af Rødby. I Skifteretten oplyses, at hun allerede har forlovet sig med Peder. Saaledes var Tiderne. Hvis hun ikke giftede sig igen, var hun ude af Stand til at klare sig og Børnene.

Jens Mortensen Lykkesen Slæbo, født 1657 i Ringsebølle, slaar sig ned i Rødby 1698, hvor han bor til sin Død i 1731. Paa Rigsarkivet har jeg fundet et Par af hans Skatteangivelser skrevet med hans egen smukke gotiske Haandskrift (han gik i Rødby Latinskole 1669 til 73). De lyder:

Den 3. April 1719: »Jeg Underschrefne Jens Lykkesen angiffr mig Self 62 Aar gl. och min Hustrue och aldelis intet kand for- tiene saasom jeg har faaet en Tilfald udi mit ene Arm«.

Og Aaret efter skriver han: »For Aar 1720 har Underschrefne ingen anden mig och min Hustrue at angifue thi jeg haver ingen Børen eller Tjenestefolch och jeg haver for afvigte Aar mig

icke forbedret men forringet thi jeg er nu en gammel Mand och mine Krefter hver Dag forsvakkes saa jeg knap Brødet kand fortiene och tilmed er Tiden kun slet sig at forbedre.

Rødbye d. 29. Februari 1720.

Jens Lykkesen«.

Ak ja — de gamle havde ogsaa deres Besvær med Skattevæsenet. Dengang skulde de betale Kopskat, Bispetiende, Præstetiende, Kapellanskat, Kvægskat, Ildstedsskat, Ekstraskat o. s. v., o. s. v. og samtidig tage imod Rytterdistrikternes Lejetropper og huse dem og beværte dem, hvor de kom frem. Hvor findes der ikke Lejermaalssager, hvor en Bondepige maatte søge Kirkens Syndsforladelse og være til Spot og Spe for hele Sognet, medens Soldaten som Regel erklæredes for at være aldeles forsvundet og kunde fortsætte sine Udskejelser i næste Landsby.

Omkring 1700-Tallet slaar en Del af Lykkesenslægten sig ned i Rødby som Haandværksfolk. Her finder vi Hans Lykkesen 1716 til 1774. Den store Brand i Rødby hin stormfulde 3. Augustnat 1774 berøvede ham, ligesom de fleste Rødbyfolk, næsten alt, hvad han ejede. Selv døde han 2 Maaneder efter.

Hans Søn, Rasmus Hansen Lykkesen (1747—1808), var Værts-husholder og Bødker i Rødby. Ogsaa han fik sit Hus ødelagt ved Branden og fik det efter Brandforsikringen af 1771 kun erstattet med 100 Rigsdaler. De 90 pCt. af Befolkningen blev paa denne Maade fattige. Brandskattede, hjem søgte af Ildebrande, Epidemier, Kvægpest o. s. v. kæmpede de for at tjene Brødet. Rasmus Lykkesens Søn, Iver Rasmussen Lykkesen, (1778—1832) nedsatte sig som Skomagermester i Rødby. Han havde 9 Børn, og af dem slog Rasmus Iversen Lykkesen sig ned i Stege paa Møen i 1836. Han blev født 1811 og var ung Sadelmagersvend, da han kom til Stege. Gennem 2 Ægteskaber blev han Fader til 13 Børn. Da han døde 1872, var der en hel Del Penge efter ham, men det tog Myndighederne næsten 2 Aar at finde Børnene, som var spredt over hele Kloden, en i Vestindien, en i Stockholm o. s. v.

2 af Børnene havde imidlertid slaaet sig ned paa Lolland, og Slægten var saaledes kommet tilbage til sit gamle Udgangspunkt. Den ene af disse var min Bedstefader Edvard Iversen, som var Sadelmager i Horslunde til sin Død i 1920.

Saaledes er Navnet Iversen opstaaet, nemlig ved, at Rasmus i Stege uden videre bortkaster sit sidste Efternavn og kun beholder Navnet Iversen ved sine Børns Daab.

Edvard Iversens Søn, Kristian A. Iversen, er født i Horslunde 16. August 1883 og er nu Overassistent i Postvæsenet med Bopæl i København. Jeg selv er født i Odense 14. Juli 1911.

Morsomt og interessant er det at beskæftige sig med disse Undersøgelser, der giver et levende Indtryk af, hvorledes Livet levedes gennem Aarhundrederne.

Jeg kan passende slutte med et Digt, som jeg engang saa i en gammel Slægtsbog:

Naar Slægten er udlevet, ophørt og død,
 da er det, den først er fuldbaaret,
 thi da omfatter paa eengang dens Skød
 de fire Tider af Aaret.
 Da er den som Arons henvisnede Stav
 skrinlagt i den hellige Lade
 og viser paa eengang, fuldendt i sin Grav,
 hvad gradvis de vekslende Aarstider gav,
 baade Frugt, Blomst, Knopper og Blade.

Et Minde fra Grønsund Færgested under Besættelsen.

Af *Axel Petri*.

Til de mange gode og lyse Minder, vi har fra Grønsund, føjer jeg her et enkelt mørkt, som jeg først, nu efter at Danmark atter er frit, kan nedskrive.

Det var i Efteraaret 1943. Tyskerne jagede Jøderne som Dyr og sendte dem til Konzentrationslejre mod Syd. Mange lykkedes det at flygte til Sverige i aabne Baade, men mange blev taget og ført bort. Under Indtrykket af disse Grusomheder rejste vi til Falster for at holde Efteraarsferie. Vi stod af Toget i Nykøbing og kørte videre paa Cykle forbi Corselitze og derfra nordpaa gennem Skovene langs Falsters Østkyst. Undervejs hvilede vi os, og medens vi stod og indsugede Duften af Skov og Efteraar, sagde vi til hinanden, at i disse stille Omgivelser var det, som om vi et Øjeblik helt kunde glemme alt det, vi kom fra, og vi glædede os saa stærkt som aldrig før til at kunne nyde denne Stilhed og Fornemmelse af Fred i de otte Dage, vi havde for os. Saaledes skulde det imidlertid ikke gaa.

Vi blev som sædvanlig modtaget i Grønsund med aabne Arme, baade af Skytte's og af Færgemandsfamilien Hans Hansen. At der fandt Udskibning af Flygtninge Sted fra Færgebroen, vidste vi fra København, men hidtil var alt gaaet godt.

Medens vi sad og spiste, kom der to unge Mennesker og bad Færgemanden om at skjule dem, indtil Baaden skulde komme. Færgemanden tog dem med ned til Broen og skjulte dem i et Skur, medens han selv tog over med Færgebaaden til Møn for at hente nogle rejsende. Da det var ved at mørkne, lagde en Fiskekutter ind ved Færgebroen, og vi hørte en Bil komme ude i Mørket. Dette var der intet usædvanligt ved, da Bilerne plejede

at standse omtrent ved Færgegaarden, hvorfra Flygtningene til Fods gik det sidste lille Stykke Vej ned til Broen.

Færgemandens ældste Søn kom nu ind i Stuen og meddelte os, at der vist var noget galt paa Færde, og da Drengene løb

Den gamle Færgegaard ved Grønsund

Fot.: Axel Petri

ud i Mørket, løb de Hovedet lige i Maven paa en tysk Soldat, der tændte sin Blændlygte i Ansigtet paa dem. — Det var altsaa sket. Stedet var opdaget, takket være en Stikker, der havde givet Tyskerne i Vordingborg et Praj.

Vi sad i frygtelig Angst for de Jøder, som vi vidste denne Aften var paa Vej. De sidste to Kilometer fra Næsgaard til Færgestedet findes der ingen Sideveje, og derfor var dette Stykke Vej det farligste.

Soldaterne undersøgte Huset, men opholdt sig derefter udenfor i Mørket, medens vi sad indespærret og fulde af Uro for, hvad der nu skete med de stakkels Mennesker, der var paa Vej herved. Vi hørte Skud fra Havnen og lidt efter Lyden af en Fiskerbaad, der sejlede bort.

Saa kom Færgemanden langt om længe tilbage, han var blevet taget, da han kom tilbage fra Møn. Han var bleg, men rolig som altid. Han var sammen med de to unge Mennesker, som skulde have været af Sted, blevet ført til et af Lodshusene, hvor der afholdtes Forhør. Han havde fortalt de forbløffede Tyskere, at han var Færgemand her paa Stedet, og at det var hans Pligt at sejle hele Døgnet rundt, naar som helst der kom rejsende. At der ingen fast Fartplan eksisterede, var dem uforstaaeligt. De to unge Mennesker bedyrede, at de var fredelige rejsende, der blot skulde færges over, og da de tyske Soldater heldigvis glemte at undersøge deres Kufferter, slap de ud, hvorpaa Færgemanden skyndsomst færgede dem over til Møn. Herfra kom de til Fods over til Bogø og lod sig sejle til Stubbekøbing, hvorfra de næste Aften igen kom til Grønsund og slap til Sverige.

Hele denne Udskibning af Jøder og andre Flygtninge, der havde fundet Sted gennem lang Tid, blev organiseret og ledet fra København. Paa Stedet lededes den af en københavnsk Læge, der havde Station paa Næsgaard. Selv var han den Aften taget ned til Grønsund for at spejde. Han var forklædt som Landvæsenselev og blev taget til Fange, men takket være Forklædningen og hans Talegaver slap han fri igen.

Ogsaa Skipperen, der laa parat med sin Baad ved Broen, havde været i Forhør, og Baaden blev undersøgt, men medens Soldaterne var optagne af Færgemandens Tilbagekomst med 2 Cyklister fra Møn, benyttede Skipperen Lejligheden til at faa sin Baad startet. Da Tyskerne opdagede dette, skød de Salver efter ham i Mørket, men forgæves. Han sejlede sin Baad ad Stubbekøbing til, gik i Land undervejs og telefonerede til Byen for at høre, om der var Fred og Ro i Havnen. Saa sejlede han ganske roligt ind i Havnen og blev liggende der, indtil han næste Aften igen kom til Grønsund, og denne Gang uantastet fik sine Passagerer om Bord. Det var dog sidste Gang, dette Udskibningssted turde benyttes.

Heldigvis var det rygtes, at Tyskerne var paa Vej fra Vordingborg mod Stubbekøbing, og de fleste af de Vogne med Flygtninge, der var undervejs, blev advaret, kun en enkelt Bil blev taget. En anden Bil, der blev overhalet af en tysk Bil og

Færgestredet ved Grønsund

Fot.: Axel Petri

derved blev klar over, hvad der var paa Færde, svingede resolut ind i den første Gaard, den passerede, satte sine Passagerer af og kørte tom hjem igen til Stubbekøbing, det saa jo meget naturligt ud. De øvrige var for en Sikkerheds Skyld, inden de kørte ned til Færgestedet, kørt indenfor paa Næsgaard for at høre, om der var fri Bane de sidst' to Kilometer, og var der blevet advaret pr. Telefon fra Grønsund. Næsgaard blev naturligvis ogsaa undersøgt, men Biler og Jøder var gemt saa godt, at de

ikke stedkendte Tyskere, der kun undersøgte Hovedbygningen, intet fandt i Mørket.

I den gamle Færgegaard, hvor vi selv bor, var der ogsaa Husundersøgelse. Det var nogle højst forskellige Typer Soldater, jeg husker navnlig en modbydelig ung Mand, der stod midt paa Gulvet og raabte op om, at alle Jøder skulde udryddes, og mere af den Slags.

Landevejen, der fører til Grønsund Færgested

Fot.: Axel Petri

Soldaterne virkede ret nervøse, naar de var inde i Husene, som om de ventede at blive skudt ned fra et Baghold, og vi havde tydelig Fornemmelsen af, at ingen af dem følte sig tryk overfor sin Sidemand. Kun naar de var enkeltvis inde i Huset, turde de sige noget. Nogle forlangte Kaffe til at varme sig paa, andre forsøgte at komme paa Talefod med os ved at byde os Cigaretter, hvilket naturligvis blev afslaaet, men naar de var flere sammen i Stuen, var de tydeligt paa Vagt overfor hinanden, og vi saa her et slaaende Eksempel paa, hvorfor man ikke turde haabe paa, at Hæren selv en Dag skulde vende sig imod Nazisternes Styre. De turde simpelthen ikke, da der i deres egne

Rækker var anbragt tilstrækkelig mange Nazister, som straks var parat til at angive enhver, der tillod sig at tænke anderledes. Derfor denne indbyrdes Mistænksomhed, der var saa paa-faldende.

Vi var altsaa under Bevogtning og spærret inde med Vagter udenfor Døre og Vinduer. Heldigvis forsvandt de næste Morgen Kl. 4. Vort Smør, som laa i Flueskabet uden paa Huset, havde de medtaget. Et Par Dage senere fik vi Besøg af Stiftamtmand Reventlow, hvem vi fortalte om den bevægede Nat, og Dagen efter sendte han os de fornødne Smørmærker.

Næste Aften ved Mørkningstid kom Skipperen igen med sin Baad, og et Øjeblik efter kom Vognene med Flygtningene, der om Natten havde været skjult hos Lærer Lauridsen, hvis Hus ligger lidt fra Næsgaard, skjult af en lille Skov. Ogsaa i Præstegaarden i Moseby havde der været Indkvartering.

Der var Spejdere ude alle Vegne, Næsgaards Lærere og Elever hjalp alle til, og Afrejsen gik glat. For ikke at vække Mistanke blev de tomme Vogne ikke kørt tilbage ad Vejen igen samme Aften, de blev skjult i Grønsund, og Hestene blev redet hjem til Gaarden gennem Noret.

Vor Efteraarsferie fik saaledes en alvorlig og bevæget Begyndelse, vi dumpede midt ind i Begivenheder, der bekræftede, at man ogsaa her paa det ellers saa fredelige Sted i Alvorens Stund alle var rede til at arbejde sammen mod Tyskernes Overgreb.

Svensk og polsk Arbejdskraft til Lolland- Falsters Roemarken.

At *V. Kolbye.*

Da Brødrene Frederiksen stiftede A/S »Fabriken Lolland«, skulde de selv paa de to Gaarde, Nøbbøllegaard og Højbygaard, dyrke 300 Tdr. Land Sukkerroer. Selv om Nøbbøllegaard forud havde dyrket 50 Tdr. Land med Foderroer, kunde den stedlige Arbejdskraft ikke magte en saadan Udvidelse. Det første Aar, 1873, antog man 70 konfirmerede Drengene som »Arbejderlæringer« ved Avlsbrug og Fabrik. De skulde have fuldstændigt Underhold, Bolig, Kost, Beklædning, Tilsyn og Undervisning ved en Lærer. De blev bl. a. anvendt i Roemarken. Næste Aar, da Arealet udvidedes yderligere, indkaldte man svenske Piger, og det viste sig at være udmærket Arbejdskraft. Med den stigende Sukkerroedrift blev det almindeligt, at de store Gaarde havde en stor Flok Piger (20 til 70), som arbejdede under en Roeforvalter, ofte en ældre erfaren Husmand; men selv mindre Gaarde havde ofte nogle faa Piger til Hjælp. De fæstedes gerne fra 8. Maj til 20. November, fik en fast Løn, Kost, Logi m. m. Man regnede med, at hver Pige kunde passe 3 Tdr. Land. Dog havde de gerne Akkord ved Optagningen paa den Maade, at de fik Efterbetaling, for hvad de optog over 2000 à 2400 løb. Alen (1250 à 1500 Meter) pr. Dag. — Der kom undertiden ogsaa nogle Drengene, men de brugtes mest til at følge Heste og sjældent ved Roedyndingen.

Pigerne var en udmærket Arbejdskraft, og naturligvis skete det ofte, at de giftede sig, og det var ingen Skade for Landet og Befolkningen. Jeg har lagt Mærke til, at blandt de Koner, jeg har haft at gøre med i Roemarken og Fabrikken, var de dygtigste hyppigt svenskfødte. En saadan Kone saa jeg i Roemarken engang, da Vejret var fint og Jorden tør; Træskoene stod ved Enden af Roestykket, for det gik hurtigere med Ud-

tyndingen ved at løbe paa Hosesokker, og ved Enden af Rækken fortsatte hun ned ad den næste, uden at rette sig op fra den bøjede Stilling.

Daværende Kronprinsesse Louise (Frederik den 8.s Dronning) interesserede sig meget for sine Landsmænds Kaar og udvirkede i 1885, at en svensk Bibelkvinde, Margrethe Johnson, paatog sig at virke imellem de svenske Piger. Hun rejste hele Sommeren fra Gaard til Gaard, talte med dem, holdt Møde med dem og udfoldede en opofrende Virksomhed mellem dem. Sukkerfabrikkerne betalte hendes Rejsepenge, derunder Cyklehold, og var hun i Nærheden af deres Gaarde, kunde hun altid søge Ophold dér. Da hun efter mange Aars Virke i en Alder af 65 Aar ikke kunde mere, fik hun en lille Pension.

Antagelsen af Pigerne skete gerne ved Aftale med en »Fæstepige«, der lovede at komme igen til næste Aar og medbringe det ønskede Antal Piger. Hun fik saa et mindre Vederlag for hver Pige. Undertiden skaffede hun ogsaa en Nabogaard nogle Stykker; men efterhaanden blev det vanskeligere at faa dem, og Sukkerfabrikkerne antog da en Svensker, Løjtnant Ekenstam, der fik Tilladelse af de svenske Myndigheder til at rejse rundt og fæste Folk til Danmark. Bestillingerne indsendtes gennem Sukkerfabrikkerne til ham, der saa sørgede for at fæste Folkene og ordne Rejsen til deres Pladser i Danmark. Omkostningerne ved alt dette fordeltes saa gennem Fabrikkerne paa Modtagerne. Denne Institution vedblev at bestaa, efter at Polakkerne i 1893 var begyndt at komme til Landet. I mange Aar kom der baade Polakker og svenske Folk. Det var de store Gaarde, der fik Polakkerne, medens de mindre, der kun skulde have nogle faa, fik de svenske, der bedre forstod Sproget og bedre egnede sig til at gaa paa egen Haand. Men endnu saa sent som 1906 var der enkelte store Gaarde, der fik svenske Piger. Men der var efterhaanden Arbejde nok i Fabrikkerne og de skaanske Roemarken, saa det var umuligt at faa dem til at rejse herved. Ekenstam forsøgte et Aar at skaffe finske Piger, men det faldt meget uheldigt ud. Det var for en stor Del Byfolk, der troede, de skulde paa Havearbejde.

I 1893 foretog Sukkerfabrikkerne et kraftigt Fremstød for at udvide Roearalet, idet de ved Nakskov Sukkerfabrik begyndte

Anlægget af det Net af Roebaner, der senere forøgedes saa stærkt. Forholdene med Arbejdskraft var allerede da saa vanskelige, at der samtidig maatte skaffes Udvej for Pasningen af det forøgede Areal, der ved Nakskov steg fra 2.600 Tdr. Land i 1892 til 4.400 i 1893 (1400 og 2400 Hektar), Fabrikkerne tilbød da at forsøge Indførelsen af polsk Arbejdskraft, som brugtes i Mellemtyssklands Roemarken. Fabrikkerne skulde sørge for Kasereringen og paatage sig Roearbejde for en fast Betaling pr. Td. Land. Kun i den Tid, der ikke var Roearbejde, det var navnlig i Høsten, skulde Landmændene direkte beskæftige Pigerne i mindre Hold.

Medens Fabrikkerne anlagde Roebanerne, blev det Landbrugskonsulenten Erhard Frederiksen, der skulde ordne Roearbejdet. Det blev et travlt Foraar. I Løbet af 6 Uger blev der rejst Kaserer 8 Steder: Mariebjerg, Vindeby, Horslunde, Vesterborg (paa Østerborggaard), Stokkemarke, Ryde, Opager, Kappel med Plads til ca. 400 Piger. Det var dels nye, dels Ombygning af ældre Huse eller Udlænger ved Gaardene. Dertil kom Inventar, Sengetøj o. s. v. Et Par af de mindre Kaserer fik svenske Piger, men Hovedparten var Polakker.

Gennem Fæstekontor fik man fat paa tyske Entreprenører »Aufsehere«, som mødte med et Hold paa 20 til 50 Piger og ledede Arbejdet, idet de med hele Flokken gik fra Arbejdssted til Arbejdssted. Man saa ham gerne gaa baglæns foran den lange Række Piger, støttende sig til et kraftigt Egespir og monotont gentagende »vorwärts, vorwärts«.

Arbejdet gik meget godt, Fabrikkerne løb jo Risikoen, der ogsaa resulterede i et betydeligt Underskud; men ogsaa for Roedyrkerne havde det sine svage Sider, navnlig det, at de ikke var Herre over, naar de fik Arbejdsholdet. Allerede næste Aar blev man enige om, at Roedyrkerne selv sørgede for at fæste Folkene. Større Gaarde, der laa nær Kasererne, slog sig sammen om at leje disse for en billig Penge, og Smaagaardene holdt sig til de svenske Piger, der endnu var at faa. 1899 skaffede Fabrikkerne 470 svenske og 82 polske; men der kom sikkert mange flere polske direkte til Roedyrkerne. Efterhaanden foretrak disse ogsaa at ordne sig med Kaserer hver paa sin Ejendom, og de store henstod tomme.

Men Ordningen var den samme. Man antog en »Aufseher«, eller, hvor det drejede sig om et Hold under 10, en Forarbejder, der havde samme Myndighed, men blot gik med i Arbejdet. Man havde egentlig kun med Aufseheren at gøre, han fik Ordren om Arbejdet, han holdt Justits paa Kasernen og bestemte, hvilken Pige, der skulde være hjemme for at gøre rent og passe Maden. Han modtog Pigerne Løn og fordelte den hver Uge. Han var deres Mellemand ved Indkøb hos Bageren, der kom med Brød. Det gik meget godt, naar det var en dygtig Aufseher, men man havde ogsaa det Tilfælde, hvor han var saa udygtig, at han maatte sættes fra Bestillingen og erstattes af en dansk Mand, hvad der trods Sprogvanskeligheder viste sig at gaa meget godt. For Pigerne var Ordningen ikke saa god. De var ganske afhængige af Aufseheren, kunde vanskeligt kontrollere deres Løn, ja mange vidste slet ikke, hvad de havde tjent. Husbonden kunde godt se Manglerne ved alt dette, men det var ikke saa let at bryde Aufseherens Magt, afhængige som ogsaa de var af ham. Dog efterhaanden prøvede nogle at komme i bedre Forbindelse med Pigerne, bl. a. ved at betale Lønnen direkte til dem; det gik og fandt Efterfølgere. Da saa Polaklovene af 1908 og 1912 kom, blev det i disse bestemt, at hver enkelt Arbejder skulde have Kontrakt og Afregningsbog affattet paa Dansk og vedkommende Arbejders Sprog (altsaa Polsk), og i Bogen, der iøvrigt havde hele Kontrakten aftrykt, skulde Arbejdsgiveren ved den ugentlige Lønningsdag i hver enkelt indføre, hvad der var fortjent og hvad der var udbetalt, ligesom han var berettiget til at udbetale Lønnen direkte til Arbejderen, selv om Arbejdet var overtaget af en Entreprenør.

Loven bestemte ogsaa om Politiets Tilsyn, om Sygeforsikring, Boligforhold m. m. Boligerne var under Tilsyn af Fabriksinspektørerne. Paa de store Gaarde, hvor der var en Aufseher, som de var veltjent med, og som kom igen Aar efter Aar, beholdt de ham vel; men ofte traf de Aftale med en dygtig Pige om at komme næste Aar med et vist Antal. Det blev saa Piger fra samme Landsby eller Egn, og det gik godt med fornødent dansk Tilsyn. De mange Steder, hvor der kun brugtes nogle faa Piger, var dette givet.

Medens de svenske Piger først kom hen i Maj til Udtyndings-

tiden, forlangte de polske Folk at komme først i April; paa den Tid skete Udvandringen fra Galizien til de mellemtyiske Roemarken. Saa skulde der findes Arbejde til dem, men det viste sig snart, at de kunde paatage sig meget, som ellers regnedes til Karlearbejde: Grøftegravning, Rydning af Hegn, Skovplantning, for ikke at tale om Stensamling og Havearbejde. Kontrakten nævner kun som Undtagelse: »Kvindelige Arbejdere er kun i Følge særlig Aftale pligtig at køre og bruge Heste, eller til at deltage i Gaardens Vask«. De var haardføre og nøjsomme. Ofte gik de barfodede i Roemarken, selv om Efteraaret i vaade Roer; men om Søndagen drog de, iført deres smukke Nationaldragter, til Byen til katolsk Gudstjeneste; mange af dem gik med bare Fødder, til de naaede ind til Byen, saa først tog de Strømper og Støvler paa. Saasart der kom polske Folk herop, sørgede den katolske Kirke for, at der kom Præster, der talte Polsk. Den første af disse var Pastor Ortved. Allerede 1897 byggedes en katolsk Kirke i Maribo, senere ogsaa i Nykøbing F. i 1916 og i Nakskov 1921. Præsterne var en stor Støtte for de polske Arbejdere, ikke alene i aandelige Spørgsmaal, men ogsaa i Forholdet til Arbejdsgiverne. Men ogsaa disse sidste søgte deres Hjælp. Det kunde ikke undgaas, at der af og til opstod Stridigheder eller blot Misforstaaelser mellem Arbejder og Arbejdsgiver, saa meget lettere som de ikke forstod hinandens Sprog. Her var det Præsterne, der kunde tale med begge Parter og stod med Autoritet til begge Sider og ikke var bange for at anvende den til begge Sider, og de har derfor bilagt mangen en Uoverensstemmelse.

Foruden Kirken søgte de polske Folk Posthuset. Dette var dengang delvis aabent om Søndagen og havde altid Rykind af polske, der skulde sende Penge hjem; de kom gerne i Flok med en enkelt, der kunde lidt Dansk eller Tysk og derfor var Tolk for de andre. Det var ikke Smaabeløb, de sendte hjem, og de gemte vel endda en Hovedpart, til de selv rejste, men Livet til daglig var ogsaa meget spartansk. Foruden Bolig og Brændsel fik de efter Kontrakten — foruden Pengelønnen — ugentlig 12½ kg Kartofler og daglig 1 Liter skummet Mælk. Dette var Grundstammen i deres Ernæring, og dertil købte de Sigtebrød (Rugbrød spiste de ikke) og Margarine, men meget

lidt derudover; en Spegesild saa salt, som den kom op af Tønden, blot skyllet af under Vandposten, var udmærket.

De første Aar troede danske Arbejdere, at der umuligt kunde arbejdes paa den Kost, men der var ikke noget i Vejen med deres Arbejdsevne. Dr. Hindhede tager dem ogsaa til Indtægt for sine Teoriers Rigtighed. De førte ikke fælles Husholdning, men hver sin, derfor var Komfurerne store Pladekomfurer, paa hvilke Spand stod ved Spand med Kartoflerne. En af Pigerne blev saa hjemme nogle Timer for at gøre rent og passe Fyret paa Komfuret. Hver Pige havde ogsaa sit eget lille Skabsrum, som hun kunde laase for.

Efterhaanden som Roearbejdet steg, og de svenske Piger blev borte, kom der flere og flere polske, og Anvendelsen bredte sig udenfor Sukkerroedistrikterne til andre Egne, der ogsaa manglede Arbejdskraft, bl. a. til Malkning. Hvormange der kom, er ikke let at oplyse, da de mest fæstedes gennem de forskellige Aufsehene, men de rejste altid hjem i November, December, naar Roearbejdet var sluttet. Man regner med, at der i 1907 var 6.600 polske Arbejdere i hele Landet.

Men af og til var der Vrøvl med at faa Folkene herop. Navnlig i 1906 var der mange Gaarde, hvor de dels helt udeblev og dels kom i ringe Tal. Vi fik dem fra Galizien, der da hørte under Østrig-Ungarn. En Kreds af større Landmænd paa Lolland-Falster besluttede i 1907 at sende et Udvalg til Wien for at forhandle med Myndighederne der om Forholdene. Det blev Kammerjunker von Beck, Stensø, Hofjægermester Ad. Tesdorpf, Pandebjerg, og Bestyrer Faye, Nakskov Sukkerfabrik. Gennem det danske Gesandtskab i Wien fik de Forbindelse med de højeste Autoriteter dér og i Galizien. Der var slet ikke Tale om at lægge Hindringer i Vejen for, at Befolkningen søgte Arbejde i andre Lande; der gik flere Hundrede Tusinde til Mellemtykland, men den Sværm af Fæstemænd, der rejste rundt og hvervede Folk, kunde nok medføre Misbrug, som der maatte skrides ind imod. Regeringen havde oprettet en Række officielle Fæstekontorer for at bringe Orden i dette Forhold. Udvalget opnaede en tilfredsstillende Ordning, og et Udkast til en Normalkontrakt, som de havde med, blev revideret efter de østrigske Love. Endvidere ønskede Udvalget en polsktalende Tillids-

mand, der kunde udligne eventuelle Stridigheder. Hertil blev de katolske Præster udpegede.

Men ogsaa i Danmark fandt man det paakrævet at faa faste Lovbestemmelser om den fremmede Sæsonarbejdskraft, og efter Indstilling af forskellige Landbrugsorganisationer blev der den 31. August 1908 vedtaget Lov Nr. 229 »om Anvendelse af udenlandsk Arbejdskraft«, i daglig Tale kaldet Polakloven. Den skulde revideres i 1911—12 og blev næsten uændret vedtaget som Lov Nr. 67 af 1. April 1912. De vigtigste Bestemmelser har jeg omtalt tidligere. Desuden var der Bestemmelse om, at Arbejderne skulde holdes sygeforsikrede af Arbejdsgiveren i en hele Landet omfattende Sygekasse, særlig for disse Arbejdere. Den skulde have Statstilskud som andre Sygekasser, 1 Kr. for hver forsikret Arbejder.

Der var nogle Aar forinden af en større Kreds af Landmænd dannet »Foreningen til Tilvejebringelse af udenlandsk Arbejds-kraft til Landbruget« med et Kontor i København. Formaalet var at søge Forholdene ført ind under mere regelrette Former, end Hvervningen gennem Aufsehene i Aarenes Løb havde ført til. Efter Loven af 1908 blev Foreningen ophævet, og de Orga-nisationer, der havde givet Stødet til Loven, valgte et kombineret Udvalg, der skulde danne en Repræsentation for det danske Landbrug, der i alle Forhold vedrørende de udenlandske Sæson-arbejdere skulde varetage saavel Landbrugets som Arbejdernes berettigede Interesse og være Myndighederne til Nytte ved Behandling af herhen hørende Forhold. Det kom til at bestaa af 2 Repræsentanter for Det kgl. Landhusholdningsselskab, 2 for hver af de samvirkende Landboforeninger i Jylland, Fyn, Sjælland og Lolland-Falster, 1 for de danske Sukkerfabrikker og 1 for Nykøbing Sukkerfabrik. Det fik Navnet »Landsudval-get for Anvendelse af udenlandske Landarbejdere«. Formands-hvervet deltes et Par Aar mellem von Beck og Ad. Tesdorpf, men ved førstnævntes Død 1911 overtoges det helt af Tesdorpf, der bestred det lige til sin Død i 1929, derefter af Forpagter Knip-schildt, der døde 1932, og til sidst af Forpagter Willumsen, Anhof.

Dannelsen af den i Loven forudsatte Sygekasse sørgede Landsudvalget for, ligesom det overtog Ledelsen af den.

Den fastere Ordning af Forholdene i Forbindelse med den

voksende Trang til Arbejdskraft i Landbruget var vel Grunden til den stærke Forøgelse af de polske Arbejdes Antal; i 1907 var Antallet endnu paa 6.647, men allerede i 1910: 10.400 og i 1913 naaedes det højeste Tal 12.672. Af de 12.500 der kom her i 1914, gik de 4.858 til Lolland-Falster, saa det har ikke været Sukkerfabrikkerne alene, der havde dem behov. Men Reglen var, at de tog hjem om Efteraaret, til Krigen 1914 forandrede det hele.

Krigsudbruddet 1914 voldte naturligvis Vanskeligheder. De fleste mandlige Arbejdere maatte straks rejse hjem, medens omvendt kvindelige vanskeligt kunde faa Lov til det; der var vel andet vigtigere at bruge Banerne til, og deres Hjemland var ogsaa delvis Krigszone. Landsudvalget fik meget at ordne, og det blev nødvendigt at organisere dets Kontor under meget fastere Former, hvad der iøvrigt tidligere havde været Ønsker om. Samtidig bestemte den danske Regering, at al Indførsel af fremmede Landarbejdere skulde ske igennem Landsudvalget. Direktør Holten-Andersen blev ansat som Leder, han havde opholdt sig i flere Aar i Galizien og var fuldt sprogkyndig. Det gjaldt om ikke helt at miste denne Arbejdskraft, og det lykkedes selv i Krigsaarene at bevare den. Der blev givet Tilladelse til at fæste den i de Flygtningelejre, Regeringen havde oprettet for de fordrevne fra Galizien. Der kom ikke saa mange, som der var ønsket, og de var ikke alle lige egnede til Markarbejde; men det gik dog. I 1915 kom der ca. 2.000 herop, 1916 ca. 1500, 1917 kun 400 og 1918—19 slet ingen. Skønt Forholdene i Galizien var meget usikre, drev Hjemlængselen dog mange til at vove den usikre Rejse, og hvert Aar drog der flere hjem end der kom herop, og derved var man i 1919 kommet ned paa ca. 8.000 polske Arbejdere i hele Landet.

I 1923, et Aar, hvor der kun var kommet 100 herop, var Tallet gaaet ned til 3.300, der fordelte sig med 503 Sæsonarbejdere, 900 Husmænd, 829 Husmandskoner, 210 Karle, 660 Tjenestepiger og Malkere, 49 Teglværksarbejdere og 149 andre Erhverv, en Fordeling, der tydeligt viser, en Del blev bofaste.

I 1918 kom der ingen herop, og heller ingen rejste hjem, i 1919 kom heller ingen, men rejste ca. 1100 om Efteraaret. Landsudvalgets Kontor blev imidlertid opretholdt uforandret for

at være klar, naar der igen bød sig Muligheder. I 1920 indgav det Andragende til Socialministeriet om at indføre et nærmere angivet Antal Roearbejdere, men det fik Afslag, hvad der foranledigede Sukkerroedyrkerforeningerne til ved deres Forhandlinger med Indenrigsministeriet og den overordentlige Kommission at stille Krav om et vist Antal Arbejdere. Dette havde til Følge, at der under nævnte Kommissions Forsæde førtes en Forhandling med Landarbejderforbundet, der resulterede i en Overenskomst, ifølge hvilken et Udvalg paa 5 Mand fra hver Side med Stiftamtmand Oxholm som Formand skulde træffe Bestemmelse om Indførselen af polske Arbejdere. Det blev ogsaa bestemt, at de skulde aflønnes nøjagtigt som danske Arbejdere, saa der ikke var Tale om Løntrykken, en Bestemmelse, som iøvrigt var tilbudt tidligere.

Der staar derfor i Kontrakten baade ved Dagløn og Akkord: »— — — den samme, som tilkommer tilsvarende danske Arbejdere efter de til enhver Tid mellem Arbejdsgiverforeningen for Land- og Skovbrug og modstaaende Organisationer gældende Overenskomster« og dernæst citeres disse Satsers. Følgen af denne Ligestilling blev ogsaa, at der ikke mere leveredes Kartofler, men i Stedet gaves der dem Ret til hos Arbejdsgiveren at købe deres eget Forbrug af Kartofler, Mælk og Brændsel. Arbejdsgiveren sørger for Ud- og Hjemrejse, men har Ret til »som delvis Dækning af hafte Udlæg at fradrage et Beløb, som blev fastsat ved Aftale med vedkommende Gesandtskab«. Der kom i 1920 ca. 800 polske Arbejdere herop, i 1921 — 334, i 1922 ingen, Roearbejdet var af andre Grunde i 1922 faldet til $\frac{2}{3}$ af tidligere Aars, i 1923 — 100. Landarbejderforbundet søgte at forhindre Indførselen mest mulig, det kunde dog ikke paabe- raabe sig, at Polakkerne satte Lønniveauet ned; men det var jo Folk, der stod uden for deres Organisation. Dertil paabe- raabte det sig Arbejdsløsheden og hævdede, at det godt kunde skaffe danske Arbejdere.

Forholdet var det, at før Krigen saa man ikke Mandfolk i Roemarken; de kunde efter deres egen Arbejdstid gaa ud og hjælpe Konen med det strengeste Arbejde at grave Roerne op, men ellers regnedes det kun som Arbejde for Kvinder og Børn. Nu var det bleven klart, at Mænd ogsaa kunde tjene en pæn

Dagløn i Roerne, men der skulde jo nogen Øvelse til, og Rygen var jo noget stivere end Kvindernes. Der var dog en Del Karle, navnlig fra Jylland, der tog paa Sæsonarbejde til Lolland; men det var vanskelige Aar for mange af de større Gaarde. De vidste aldrig, hvormange de havde i Roemarken. Bedre blev det, da der kom Entreprenører, der tog et Hold Karle herover og dirigerede dem videre.

Godt er det ikke gaaet i disse Aar, thi i 1924 indførtes 1427 polske Folk, i 1925 — 1696 og 1926 — 997. Saa formindskes Tallet igen; i de tre følgende Aar er de 348, 571 og 465. Det paases nøje, at de alle rejser ud igen om Efteraaret. Det sidste Aar 1929 blev der udover de 465 igen om Efteraaret givet Tilladelse til 24 Malkere, som tiltrængtes særlig haardt. Derved var det Slut med Indførselen af polske Arbejdere.

Landsudvalget blev dog ved at bestaa i adskillige Aar; der var dog Mulighed for, at der igen vilde blive Brug for det, og Sygekassen eksisterede stadig; men de faa Medlemmer, der var tilbage, gled efterhaanden over i andre Kasser. Der var heller ingen Udsigt til, at der igen blev Brug for Udvalget. Ganske vist mangler Landbruget Arbejdere ogsaa nu, og ikke mindst til Roerne, hvor Arealet er steget betydeligt. Men det bliver næppe ad denne Vej, det skal rettes.

Der var nogle, der holdt paa, at Landsudvalget skulde holdes i Live med disse Muligheder for Øje, men det vandt ringe Tilslutning, og i 1936 blev baade dette og Sygekassen likvideret.

Giertrud Hansdatter.

Et Iollandsk Tidsbillede.

Af Aage Christensen.

Først i December 1820 var Beboerne i Langesø samlet paa Gaarden Rosnæslund. Aftægtsmand Hans Bærntsens Hustru, Giertrud Hansdatter, var død. Hun havde i de sidste Par Aar været noget svagelig, det var vel Alderdommens Skrøbeligheder, der havde meldt sig, men hun havde dog holdt sig oven Senge, til 8 Dage før hun døde, da var hun pludselig blevet angrebet af stærke Smerter, »som fornemmelig havde sit Sæde i Brystet«. Det blev otte strenge Dage baade for hende og hendes Omgivelser. Smerterne lod hende ikke i Ro et Øjeblik — dulmende Midler som Morfin kendtes ikke dengang — men den sidste Dag, hun levede, skete det glædelige, at Smerterne svandt, og hun kunde tale med sine kære om det Liv, der nu var ved at ebbe ud — for det var hun klar over — men vel mest om det Liv, hun skulde gaa ind til, og hvor hun haabede at møde de syv af hendes Børn, som før hende var gaaet over Grænsen mellem Liv og Død. »Tirsdagen den 28. November Kl. 9 om Aftenen endte den Algode ved en bliid og stille Død hendes Livs Bane heneden«.

Giertruds Liv havde saa sandelig ikke været en Dans paa Roser. Det havde omtrent formet sig som hendes sidste Levedage — smertefyldt — for saa til sidst at ende i Fred.

Alt dette vides takket være nogle gulnede Blade, som endnu den Dag i Dag opbevares af hendes Efterkommere, og hvori hele hendes Levnedsløb er optegnet, saadan som vel Langesøs daværende Skolelærer, Christen Sørensen, har berettet det hin Decemberdag, da hendes afsjælede Legeme førtes fra Gaarden til Graven paa Vesterborg Kirkegaard.

De gulnede Blade fortæller ogsaa, at Giertrud Hansdatter

var født i Ravnsholt i Horslunde Sogn 1746 som Datter af »velagtede Hans Hansen (Raag) og Hustru Karen Hansdatter«. Da Giertrud var 7 Uger gammel, døde hendes Moder, men et halvt Aars Tid efter giftede Hans Raag sig igen med Johanne Laursdatter fra Kastager. Med Hensyn til Giertrud fortælles videre, »men han sørgede omhyggeligen for hendes Siels Dannelse ved christelig Underviisning«, og 1762 konfirmeredes hun i Horslunde Kirke. Efter Konfirmationen opholdt hun sig hjemme, først da hun var 17—18 Aar, kom hun i Tjeneste hos en Gaardmand Jørgen Musse. Der var hun et Aar, men flyttede saa — vistnok ved Novembertide — hjem til Faderen. Hans Raag har sikkert været syg paa det Tidspunkt, for Horslunde Kirkebog beretter, at han døde den 6. November 1765. Allerede den 8. Marts 1766 gifter Giertruds Stedmoder sig imidlertid igen med en Ungkarl Ole Clemensen fra Nøbbet.

Dette efterhaanden noget indviklede Familieskab har sikkert forvirret den gode Christen Sørensen, for han kommer i »Testamentet« til det Resultat, at Ole Clemensen er Giertruds Morfar, og det er jo helt ved Siden af.

Man maa formode, at det har givet et lille Gisp i de Langesø Gaardmandskoner, da de hørte den Paastand fremsat, og den er sikkert bagefter blevet drøftet ret indgaaende.

Der blev imidlertid ikke rettet i »Testamentet«, og ved Udarbejdelsen af denne Artikel har Ole Clemensen voldt noget Besvær.

Men nok om det. Giertrud havde et Opholdssted hos Johanne og Ole Clemensen. De følte sig forpligtede til at tage sig af hende.

Et Aarstid efter begynder imidlertid et noget bevæget Afsnit af Giertruds Liv. Den 6. Juni 1767 blev Giertrud gift med Enkemand Sander Jensen i Utterslev, men ikke nok med det. Da Johanne Laursdatter døde i 1770, havde hun opnaaet at se Giertrud blive gift, blive Enke og blive gift igen. Det gik hastigt i de Dage. Nogle vil maaske spørge, hvorfor en saa ung Pige gifter sig med en gammel Mand, og Svaret maa vel blive: Det var et Spørgsmaal om at blive forsørget.

Dette Ægteskab varede imidlertid kun 1½ Aar, og som »Testamentet« ligesom lidt skuffet meddeler, »det bragte ingen Børn«. Sander Jensen døde 1768.

Om Giertrud sørgede meget over Tabet af denne Ægtefælle, melder Historien intet om. Det er lidet sandsynligt.

Lidt Penge skaffede dette Ægteskab hende imidlertid, for der fortælles, at hun solgte Gaarden (der menes formentlig Indbo og Inventar), og saa flyttede hun igen hjem til Ravnsholt. 1½ Aar efter er der igen en Enkemand, der gaar paa Frierfodder til Giertrud. Hendes Penge kunde vel nok friste en fattig Fæstegaardmand. Frieren var Ole Jespersen fra Langesø, Fæster paa Rosnæslund. Hun maa formentlig have syntes om Ole, for den 6. December 1769 bliver hun gift med ham og drager ind paa den Gaard, der i mere end 52 Aar skulde blive hendes Hjem. I Ægteskabet med Ole Jespersen, der varede i 7 Aar, var der 3 Børn, 2 Sønner og en Datter. Sønnerne Hans Oelsen og Rasmus Oelsen, der blev Gaardejere i henholdsvis Ohre og Svinsbjerg, overlevede deres Mor, men Datteren Sara døde 8 Dage gammel. Ole Jespersen døde i Juni Maaned 1776, og Giertrud var »nu atter Enke«, denne Gang med Børn, der skulde forsørges.

Det var i de Tider ikke let for en Kvinde at drive en Gaard. Der var vel knap nok Raad til at holde den fornødne Hjælp, og var der endelig Raad til det, fik denne Hjælp saa udrettet noget, naar der ikke var en Mand til at se efter dem? Vilde Gaarden ikke forfalde? Vilde Hovdagene paa Pederstrup ikke blive forsømt? Hvad vilde Godsets Forvalter sige til alt dette? Jo, der var nok for Giertrud at spekulere over. Dertil kom noget helt andet. Netop det Aar skete der en hel Revolution i det lille Bysamfund i Langesø. Jordfællesskabet ophørte. Bymarken blev udstykket, saa hver Gaard fik sin Mark samlet. Kunde Giertrud klare den Overgang? Nej. Det er derfor ikke helt umuligt, men selvfølgelig paa ingen Maade sikkert, at Giertrud har set sig om efter en Mand. Umuligt er det heller ikke, at Godsforvalteren i Godsets Interesse har medvirket med gode Raad. Hvordan og hvorledes kan ikke siges nu, men en Kendsering er det, at den 26. Juli 1776, ca. 1 Maaned efter Ole Jespersens Død, blev Giertrud trolovet med en Mand fra »Schielstofte«. Nu var Giertrud maaske — og vel ikke uden Grund — blevet noget skeptisk med Hensyn til Enkemændenes Levedygtighed, og maaske har hun ogsaa ønsket sig en jævnaldrende Mand. Abraham Jensen, som hun var blevet trolovet

med, var Ungkarl og kun 29 Aar. Man har egentlig en Følelse af, at den Forbindelse, der var indgaaet mellem de to var — eller maaske rettere blev — den helt store Kærlighed. Giertrud glemte ham vist aldrig. Navnet Abraham gaar igen i Slægten. Desværre døde Abraham Jensen 7 Aar efter, og Giertrud var igen Enke tilmed med en større Børneflokk, idet Ægteskabet med Abraham havde bragt yderligere 4 Børn til Huse. Det maa dog siges, at kun to af disse Børn overlevede deres Far, og saa døde de endda i Løbet af de følgende 3—4 Aar.

Til Giertruds Efterkommeres Ros skal siges, at de med Omhu har bevaret alle Gaardens Papirer, selv Skiftebrevet fra 1783 efter Abraham Jensen findes endnu.

Dette Dokument er ret interessant, idet det viser, hvad der fandtes af Indbo og Inventar paa en almindelig vestollandsk Bondegaard for snart 170 Aar siden.

Vurderingen af Gaardens Indbo og Inventar blev foretaget 30. Oktober 1783 af Godsets Skriver Ammentorp, »paa Hr. Forvalter Friises Vegne ved Pederstrup«, sammen med Hans Hviid af Skovhuse og Rasmus Hindse fra Pennerodsgaard i Langesø. Paa Giertruds og Børnenes Vegne mødte Hans Nielsen af Øxengaard i Langesø og Svend Henrichsen af Svinsbjerg. Disse fem gennemgik alle Gaardens Rum og noterede selv Smaa-tingene op, om det saa er et »Blik Riive Jern«, er det kommet med. Det vil her føre for vidt at nævne det hele, men det tør antydes, at hvad angaar Indbo, da vrimler det med »Ulmerdugsdyner«. Det vilde være en Lækkerbid for Samlere, og der er ikke Tvivl om, at i vore Dage kunde alene Olmerdugen indbringe mindst fem Gange saa stort Beløb, som hele Gaardens Indbo og Besætning blev vurderet til i 1783. Her skal nævnes: »1 För Bord med Skuffe under, 1 Ege Skab med Laas og Nøgle, Bænke, Halm Stole, 2 Store Tin Fade, 8 Ditto Tallerkener, 1 Tin Lyse Stage, 1 Malm Stryge Jern, 1 Speigl med Ramme, 1 Ege Bor med lugt Foed, 1 Glas Løgte, 1 Spinde Rok, Gryder, 1 Kaaber Kiedel, 1 Kaaber Sid, 1 Æble Skive Pande, 1 Dægen Trug, Tønder, 1 Kierne med Behør, 1 Øll Lejle, 1 Quern med Huus, 1 Haar Sold, 2 Meie Redskaber, 2 Græs Leer, 4 Erte Leer, 1 Hør Brade, 1 Skære Kiste med Behør, 1 Beslagen Vogn, 1 Træe Vogn, 1 Jern Ploug, 1 Harve, 1 Slæde, 2 Par

Læder Sedler (Seler), 2 Par Hampe Ditto, 1 Riide Sadel, 7 Heste, 1 Plag, 1 Blaae Ko, 1 Sort Ditto, 1 Mielke Kalv, 4 Faar, 2 Grise, 1 So med to Grise, 4 Gies og en Gase, 1 Skiørt Saug«.

Nutidens Landmænd vil vel undres lidt over Besættningens S sammensætning, skønt det jo ellers er ved at blive moderne igen, men mon dog ikke de fleste alligevel vil mene, at det omvendte var mere passende.

Men det maa huskes, at Datidens Landbrugsredskaber var tunge og klodsede og fordrede megen Trækraft, og de fleste af Abraham Jensens Heste har sikkert ikke været ret meget værd. De betegnes i Skiftebrevet som »Plougbæster« og vurderes ikke særlig højt — 4 til 6 Rdl. Kun to — en Hingst og en Hoppe — er 10—12 Rdl. værd.

Mejeribrug, som vi kender det, fandtes heller ikke, saa Kvægbesættningen var kun anlagt paa til Nød at kunne dække Gaardens Forbrug.

Vurderingen slutter med en Fortegnelse over »den Afdødes Gang Klæder«: »1 Vadmels Kiordel, 1 Klædes Kiordel, 1 Klædes Brøstu, 1 Vadmels Trøie, 1 Skind Trøie, 1 Par Skind Buxer, 1 Par Lærreds Ditto, 3 Hørgarns Skiorter, 3 Par Uld Strømper, 1 Par Støvler, 1 Hat og 1 Kartons Tørklæde«.

Da alt dette og mere var optegnet, »blev Enken og de Tilstedeværende spurgt, om der vidstes mere, der kunde komme Stervboen til Beste«. Det var ikke Tilfældet. Man gik derefter over til at vurdere Bygningerne, og det konstateredes, at de »var brøstfældige til den Summa 24 Rdl.«.

Saa var det slut for den Dag. Giertrud og de fire Bønder evnede — rimeligvis med Skrивeren som Styrmand — at prente Forbogstaverne til deres Navne under Dokumentet.

Den 13. November samme Aar foregik selve Skifteforretningen paa »Perstrup Skrивerstue«. Af Vurderingen fremgik det, at hele Boet beløb sig til 185 Rdl., 1 Mark og 1 Skilling. Dette Beløb skulde nu fordeles, saa der blev Dækning for alle Fordringer i Boet: 24 Rdl. til Istandsættelse af Bygninger, 124 Rdl. til Besættning og Inventar, 24 Rdl. 2 Mark og 2 Skilling til »Børnpenge til Ole Jespersens Børn«, 5 Rdl. 14 Skilling til »Skifte Bekostninger og Ting Lysning«, og endelig havde Giertrud

betinget sig »Vederlag til hendes Begravelse lige med hendes afdøde Mands med 12 Rdl.«.

Ak, ja, man kan sagtens forlange, men hvor intet er, kan intet tages. Da alle Fordringer var dækket, blev der tilbage til Giertruds Begravelse 11 Rdl. 5 Mark 12 Skilling.

Nu skal det ikke forstaas saadan, at Giertrud ligefrem spekulerede paa at lægge sig til at dø — tværtimod. Hun lod sig ikke slaa ud, selv om Livet tog haardt paa hende. Af Hensyn til Børnene hverken vilde eller kunde hun forlade Gaarden. Hvis hun gjorde det, vidste hun, at det vilde betyde en kummerfuld Tilværelse for dem alle. Derfor saa hun ingen anden Udvej end at gifte sig igen, og et Par Maaneder efter Abraham Jensens Død blev hun trolovet med »Ungkarl Hans Bærntsen af Lindet« (f. 1759). De blev viet i Vesterborg Kirke den 14. Januar 1784. Samme Dag blev Giertruds toaarige Søn Jens Abrahamsen begravet. Den Dag holdt Stamfaderen til den nulevende Del af Giertruds Slægt sit Indtog paa Rosnæslund.

Hans Bærntsen gik ind til Fæstebondens Kaar — overtog en Del Gæld og en Børneflokk, men han har uden Tvivl været en dygtig Mand; man kan se, at det gik fremad. Allerede 1787 var han i Stand til paa Grevskabets Kontor at indbetale de »Børnepenge til Ole Jespersens Børn«, der stod som Pant i Gaarden. Giertrud og han sled sig igennem. 1794 bryder de op fra den gamle By og flytter Gaarden ud paa Lodden. Indtil for faa Aar siden fandtes der paa Gaarden en gammel Bjælke med Indskriften: H. B. S. — G. H. D. — Anno MDCCXC IIII. Den Bjælke har sikkert oprindeligt siddet i den nye Gaard, og Navne og Aarstal er blevet indridsede for at minde om denne Begivenhed.

Dog var det ikke lutter Lykke og Held, ogsaa Sorgerne meldte sig. 2 Børn af dette Ægteskab — en Dreng og en Pige — døde; men en Søn, Abraham, viste sig levedygtig.

1805 vover Hans Bærntsen at tage Springet fra Fæster til Arvefæstegaardmand. Det kan dog kaldes Fremgang. Forinden blev visse Formaliteter bragt i Orden. Den 5. Januar 1805 blev Gaarden brandforsikret. »Branddirekteur Herfordt med Taxationsmændene Muur Mester Niels Andersen Lem og Tømrrer-

mester Hans Holm, alle af Nachschou«, trodsede Vinterkulden og tog Turen til Langesø for at se paa Gaarden. Taksationsdokumentet er ogsaa bevaret og viser, at Rosnæslund blev vurderet til ialt 1220 Rdl. »Den var forsvarlig mod Ildfare«. Det eneste, der manglede, var Brandhagerne, men »dem lovede Ejeren med det allerførste at anskaffe«.

Mon ikke Nutidens Brandsyn vil nikke genkendende til slige Løfter?

Derefter fulgte en Del Forhandlinger med Grevskabet, men den 31. December 1805 blev Arvefæsteskedet udstedt med Statsministerens egenhændige Underskrift. Dette gamle smukt kaligraferede Dokument indledes omtrent lige saa højtideligt som en kongelig Anordning.

»Jeg CHRISTIAN DITLEV FRIDERICH Greve af REVENTLOW og til Grevskabet Christianssæde, Ridder af Elephanten, Geheimeraad, og Kammerherre, Statsminister samt Præsident i det kongelige Rentekammer p. p. GIØR HERMED VITTERLIGT: At jeg herved overdrager i Arvefæste fra mig og efterkommende Eiere af Grevskabet Christianssæde til velagte HANS BÆRNTSEN, den under Vesterborg Sogn, Langesø Bye beliggende Bondegaard ROSNESLUND kaldet, som han hidindtil har havt i Fæste«.

Derefter følger i 23 Paragraffer de Vilkaar, Hans Bærntsen gik ind til. Arvefæsteskedet følger i det væsentligste det af Christian den 7. under 27. Februar 1789 konfirmerede »Udkast til Arvefæste- og Skiøde Brev for Gaardmændene paa Grevskabet Christianssæde«.

En Del af Paragrafferne er dog, som der nævnes i Skødet, »formet efter de locale Omstændigheder«.

Der er f. Eks. indsat en Bestemmelse om, at Hans Bærntsen er pligtig at transportere 10 Favne Brænde fra Pederstrups Skove til Heiringe eller Kragenæs Strand. »Dog skal Brændet saa betids være sat i Favn, at Arvefæsteren paa Slædeføre kan kiøre Brændet til Skibsstederne og ingenlunde i Høst eller i Pløietid dermed bebyrdes«.

En af de »locale Omstændigheder« faar pudsigt nok Virkning helt op til vore Dage. For godt en halv Snes Aar siden opstod

der en mindre Strid mellem de Langesø Gaardmænd og Vesterborg Sogneraad om Istandsættelse af et lille Stykke Bivej. Det endte da med, at Sagen gik til Amtet, og Amtets Bivejstilsynsmand kom herud for at se paa Sagerne. Han fastslog med det samme, at Vejen var udlagt med 12 Alen, men føjede til: Det er da egentlig mærkeligt, at denne Sidevej er udlagt med saa stor Bredde.

Ingen kunde forklare hvorfor.

Det gamle Arvefæsteskedde løser Gaaden. Det viser sig, at denne Sidevej er en Rest af den Sognevej, der indtil engang i forrige Aarhundrede over Rosnæslunds Marker gik gennem Langesø og Bøgeskovhuse. I Skødet er bemærket om denne og andre Veje: »Grevskabets Eier forbeholder sig Ret til at omlægge Vejene, hvor samme finder for godt, og at udvide dem til en Bredde af 10—12 Alen foruden Grøfterne«. Der er ingen Tvivl om, at denne Ret er blevet udnyttet. Nu ved Vesterborg Sogneraad altsaa, at det kønt maatte føje sig efter en Bestemmelse, Statsministeren tog i 1805.

I Skødet skimter man ogsaa Statsministerens store Interesse for Skovene. Til Rosnæslund hører en lille Skovpart. Om denne hedder det: »Hvad der findes af Skov skal bevares. Den Underskov, som findes paa Gaardens Grund, skal tilhøre ham (Hans Bærntsen), saa at han og Efterkommere der uden Udviisning frit og uhindret maa benytte sig. Dog skal Grevskabets Betiente i de første 10 Aar tilse, at den saaledes til fri Raadighed overdragne Underskov ikke ødelægges til Skade for Efterslægten«.

Ogsaa Markskellenes Tilplantning indskræpes. Hans Bærntsen faar at vide, at Halvdelen af Skellet mellem Rosnæslunds og Pederstrups Marker nu tilhører ham, men det skal holdes vedlige ved Tilplantning med Pil, dog vil han, hvis det viser sig, at der ved Overdragelsen mangler nogle Pile, faa Godtgørelse for disse hos Herskabet.

Den Sum, Hans Bærntsen skulde betale for Rosnæslund, blev sat til 488 Rdl. 4 Mark $\frac{1}{2}$ Skilling, der, indtil Betaling skete, skulde forrentes med 4 pCt. aarlig at betale med Halvdelen til Mortensdag og Halvdelen til Majdag. Ved Arvefæsteskedet er hæftet et Kort over Gaarden samt en Beregning af dens

Størrelse. Med Skovpart og Agerjord udgør den ialt 45 Tdr. 5 Skp. 3½ Fdk. eller 640.333 Kvadratalen. Hartkorn 3 Td. 6 Skp. Men saa er der tilføjet: »Dog forstaar det sig, at saafremt Kartet ved Tidens Længst paa et eller andet Sted skulle være eller blive noget afvigende fra det virkelige Areal enten i Figur eller Qualitet, at Arvefæsteren ikke dermed skal vinde nogen Ret til anden eller mere Jord end til Lodden er udgravet eller erholde Ret til forholdsmæssig Afslag i Afgiften, naar Forskellen hidrører af saadanne Aarsager, og i intet Tilfælde, naar denne ikke er over een Tønde Land«.

Hans Bærntsen og Giertrud kunde ranke Ryggen. Nu sad de i egen Gaard og paa egen Jord, og de vidste, at det, de havde opnaaet, vilde blive til Gavn for deres Søn Abraham, ja, for deres Efterkommere langt ud i Fremtiden. Jo, den 31. December 1805 var en Glædens Dag.

De faldt imidlertid ikke hen i Drømmerier, men sled videre. 1811 giftede Abraham sig med Maren Thomasdatter fra Svinsbjerg. De bosatte sig derhjemme og hjalp de gamle med Gaardens Drift.

Aarene gik, men i 1818 syntes Hans Bærntsen og Giertrud, at de ikke mere havde Kræfter til at drive Gaarden, nu vilde de have det lidt godt paa deres gamle Dage, saa kunde de unge tage fat.

Den 7. Marts 1818 tilkaldte Hans Bærntsen et Par Mænd, han havde Tillid til. Det var Giertruds Søn Rasmus Oelsen fra Havreballegaard i Svinsbjerg og Skolelæreren i Nøbbet Frederik Andersen, der indtil 1802 havde været Lærer i Langesø — sikkert en god Ven af Hans Bærntsen og en Mand, der havde Forstand paa mange Ting, ogsaa paa hvordan en Købekontrakt skulde skrives.

Nu skulde det være, og saa kom Hans Bærntsen og Giertrud frem med, hvad de havde talt om det sidste Aar. Abraham skulde have Gaarden med Besætning og det fornødne Sæde- og Foderkorn, til der var indhøstet, samt 2 Køer, 2 Kvier, 4 Faar med Grøde, 1 Slibesten og Trug, 2 Slæder, 1 Tromle, 1 Himmelsengested, 1 gammelt ditto, 6 Dyner, 2 lange Puder, 2 korte ditto, 2 Par Hørgarns og 2 Par Blaargarns Lagener, 1

Bord i Stuen, 2 Bænke, 1 Mælketønde, 1 Kierne, 1 Øltønde, 1 Vandspand, 1 Kiedelkrog, 1 Gryde spandstor, 1 mindre ditto, 1 Kobberkiedel spandstor, 1 Bagepande, 1 Jerntyv og en Skærekiste med Kniv.

Til Gengæld skulde han overtage den faste Gæld, 488 Rdl. 4 Mark $\frac{1}{2}$ Skilling. Hans Bærntsen og Giertrud skulde blive boende paa Gaarden og have Kosten hos de unge.

Men ... de to gamle havde ogsaa tænkt paa, at der kunde opstaa Uenighed mellem dem og de unge. Abraham kunde dø, og der kunde komme en ny Mand til Gaarden — en, de maaske slet ikke kunde komme overens med. Som Sikkerhed for, at de ikke en skønne Dag stod uden Tag over Hovedet, blev der tilført Købekontrakten følgende: »Ifald jeg og min Kone ikke længere vil forblive i Huus hos min Søn eller hans Efterkommere. forbindes han eller Efterkommere til at udrede et Værelse (?) i eller ved Gaarden til Huus, Køkken og Brænde-huus, ialt 4 Fag til vort Opholdssted eller (der skulde staa »og i«) saakaldet Undertægt give os aarlig 3 Tdr. Rug, $1\frac{1}{2}$ Td. Hvede, 2 Tdr. Malt, 2 Tdr. Byg, $\frac{1}{2}$ Td. Erter, 1 Sviin til i det mindste 8 Lpd. Flæsk, 12 Pund Fidt, 1 Koe, 3 Faar og en Gaas med Grøde. Altsammen frit fodret og græsset hos hans Kreaturer. Saa giver og han eller hans Efterkommere os aarligt i Pengø 25 Rbd. Sølv's Værdi, samt 3 Læs eller 1 Favn Brænde og 3 Læs Tørv. Endvidere forbeholder vi os det halve af den nuværende Haveplads, som aflægges ved den nordre Side. Hvilket alt vi nyde og beholde saalænge indtil vi begge, baade jeg og min Kone, ved Døden ere afgaaede«.

Den 1. April var Skødet i Orden og blev underskrevet af Hans Bærntsen, og dermed var Rosnæslund overgaaet til Abraham Hansen.

Giertrud og Hans Bærntsen kunde nu nyde Livet. Helt lade være med at tage Del i Arbejdet paa Gaarden kunde de vel ikke, men de kunde da selv bestemme hvornaar. Nu havde de Fred.

Ret længe fik Giertrud nu ikke Lov til at nyde Tilværelsen, for, som foran nævnt, døde hun 1820. Hans Bærntsen overlevede hende i 13 Aar, men begge havde de faaet Lov til at se et

nyt Slægtled vokse op paa Gaarden, det Slægtled, hvis Efterkommere endnu bebor og dyrker den Jord, Hans Bærntsen og Giertrud fik i Eje 1805.

Kilder: 1. Horslunde og Vesterborg Kirkebøger. — 2. Skiftebrev efter Abraham Jensen 1783. — 3. Arvefæsteskøde paa Rosnæslund 1805. — 4. Købekontrakt og Skøde mellem Hans Bærntsen og Abraham Hansen 1818. — 5. Brandtaksationsdokument 1805. — 6. »Testamente« over Giertrud Hansdatter 1820.

Vestlollandske folkeminder.

Af Birger Isaksen.

Det er en uomstødelig kendsgerning, at der kun findes forholdsvis få folkemindeoptegnelser fra Vestlolland. I juni måned 1949 foretog jeg derfor en rejse til Vestlolland for at optegne og indsamle folkeminder, der kunne komme nærværende årbog til gode. Overalt, hvor jeg kom frem, fortalte de gamle med stor beredvillighed, hvad de kunne huske af sagn og folketro fra deres hjemegn. Naturligvis var der ikke alle steder lige rige kilder at øse af. Men jeg forlod aldrig de gamle helt »tomhændet«. Altid var der et eller andet folkeminde, som havde bundfældet sig i deres sind, og som sprang frem, når jeg ledte samtalen hen på tidligere slægtleds syn på tilværelsen. At få størsteparten af disse gamle folkeminder optegnet og indsamlet, så kommende slægter på grundlag af dette materiale kan danne sig et pålideligt billede af, hvad der i svundne tider rørte sig i den lollandske almues sind, bør være en opgave, som vi i tiden fremover gør en indsats for at løse.

Mine meddelere, der ikke ønsker at få deres navne nævnt efter hver enkelt optegnelse, har været: Peder Rasmussen, Købelev, fhv. arbejdsmand Lars P. Mogensen, Branderslev, fru Hanne Christiansen, Sandvådet, Branderslev, fru Elisabeth Lohse, Uglemose, Branderslev, fru Malvine Nielsen, Sandby, Christian Nielsen, Sandby alderdomshjem og fhv. parcellist Peder Juul, Sandby. (Endvidere har min hustru, Ingeborg Isaksen, der er født i Sandby sogn, meddelt mig et par ting fra Sandby og Branderslev sogne). — Jeg udtaler her min bedste tak til hver enkelt meddeler for udvist imødekommenhed.

Branderslev.

1. Ved Kysstræde er der sunket en karet med et brudepar, så ingen brudefolk tør køre den vej mere.

2. En aften havde Peder Jyde og Signe været på besøg på Tårs landevej, og de havde en stor søn med. Da de var kommet et stykke igennem Kysstræde, siger sønnen: Gå til side, far, gå til side, der kommer et køretøj, du bliver kørt ned! Aa vrøvl, dreng! sagde Peder. Men så trak sønnen ham ind til siden.

3. Ved Branderslev kirke kunne hesten ikke gå forbi, den blev stående. Men det var ikke på alle tider.

4. Nede i Naskov Ladegård-skov kunne folk ikke køre igennem. Når de kom til et bestemt træ, et egetræ, blev hesten stående, så de ikke kunne komme længere. Så stod de af vognen, skruede et baghjul af, lagde det op i vognen, og så kunne de køre. Manden sagde: Lad nu dem bære det, som hjulet har båret!

5. På Holmegård måtte ingen kornsort gå helt ud. Selv om det ikke var noget godt mærke, så blev der sået et lille parti med dette korn, for hvis kornet blev helt udsløttet, så vilde der dø en i familien på gården.

6. Hvis man tog en synål og syede på tøj den første højtidsdag, så fik man bulne fingre.

7. Man skulle sørge for at lægge et vættelys i vuggen, for ellers kom vætterne og vættede tærne på barnet.

8. Når man sad med sit strikketøj ved vuggen, så måtte man ikke lægge nøglet i vuggen, for så fik barnet nøgleorm.

9. Hvis man fandt en roeplante, der havde hvide blade, så døde der én i slægten.

Sandby.

10. På Asserstrup hovedbygning kunne man om natten møde en hvid dame, der spadserede i de nordlige og sydlige loftsværelser. Fru Bentzen, der ejede gården, havde set damen bøje sig over hendes lille sønnesøn.

11. Nede i Asserstrups ølkælder kunne man ved 12-tiden om natten høre flasker og øltønder rulle.

12. I alléen, der fører op til Sandbygård, spadserede der ved natetid en so med 12 grise.

13. I værelset ved siden af borgerstuen på Sandbygård kunne man om natten høre, at træskoene i borgerstuen blev flyttet fra det ene sted til det andet.

14. Når man på Sandbygård lukkede portene om aftenen, så røg de op kl. 12 om natten.

15. Medens datteren på Sandbygård og tjenestepigen en aften var i færd med at få sig et stykke mad i spisekammeret, hørte de en dame, der gik hen over gulvet med raslende silkekjole.

16. Ved natetid kom der et ølanker trillende ned ad Asserstrup banke.

17. Ved Sofiedal — Staknæs hjørne — turde folk ikke færdes om natten, fordi der brændte lys.

18. Under broen ved Staknæs hjørne dansede der om natten fire par støvler.

19. Fiskerne i Sandby sogn begyndte ikke et sæsonfiskeri om mandagen.

20. Hvis det begyndte at regne om mandagen, så vilde det regne hele ugen.

21. Hvis man gik et ærinde og gik tilbage igen, så blev turen mislykket.

22. Hvis man lod børnetøj hænge ude om natten, så blev barnet uroligt.

Købelev.

23. Nede i Glostrup skov skulle der være manet nogen i jorden. Hvert år blev der lagt et læs tjørn på stedet.

24. I et hus ved Rolykke kunne folkene om natten høre skud, og at der var folk, som skændtes.

25. Når kørerne skulle trækkes ud, lå der en økse på dørrinet ind til stalden.

26. Christian Olsen i Købelev skov bandt hvidt klæde om bistaderne, for at bierne skulle bære sørgetøj, når der var død én i familien.

27. Juleaften skulle der sættes et fad grød ind under kværnen til nisserne.

28. Små børn skulle spise de første orm, der kom fra dem, så fik de ikke flere orm.

29. Marts tør, april våd og maj kold, gør bonden bold.

Utterslev.

30. I Kastager var der en kone, som blev kaldet »Gunner«, og som havde et malthus, hvori der brændte lys om natten.

31. I Kelslykke er der en stor grusgrav, hvor der ved nattetid kom nogen gående, så ingen folk turde færdes dér, når det blev mørkt.

Birket.

32. På Fuglsang kom der om natten én rendende gennem gården og råbte: Hils Kollej og sig, Vib er død!

33. Når en ung pige, som var gravid, spændte en følhamme ud og krøb igennem den, så fødte hun barnet uden smerte; men barnet blev en varulv.

Christian Jørgensen, Nordlunde, har fortalt til sin familie, at hans far i Torrig skov havde set en ung pige gøre forsøg på at blive forløst på ovennævnte måde; men han hindrede hende deri.

Nordlunde.

34. Når de kørte op ad vejen, der fører til Mosegård, og kom forbi en malkølle, kunne hesten ikke trække dem på den tomme vogn, men når de så næsten nåede hjem, var det, som uhyret sprang fra, og så gik det meget lettere.

35. Juleaften lagde man stål under fodstykket ind til kreaturerne for at forebygge noget ondt.

36. De gamle skar kors i brødet, inden de begyndte at skære af det.

37. Tørrer man tøj i julen, så skal man klæde lig i fasten.

Halsted.

38. Ved Halsted Kloster var der ved midnatstid en stor, sort hund, så folk var ængstelige for at færdes dér omkring kl. 12 om natten.

39. Når en kvinde, der var frugtsommelig, døde før fødslen, så skulde hun have børnetøj med i kisten, for ellers, når tiden kom, hun skulle føde barnet, ville hun rende rundt og råbe: Svøb og list, svøb og list!

Da Kvægpesten rasede paa Lolland-Falster 1777.

Af Anthon Fuglsang.

Efter at den saakaldte Kvægsyge eller Kvægpest med længere og kortere Mellemrum havde grasseret overalt i Riget siden Midten af 1740erne, blussede Epidemien op for sidste Gang paa Lolland-Falster i Efteraaret 1777. Blandt andre i Kraft værende Foranstaltninger til at hindre Smittens Udbredelse var ogsaa en om Nedsugning af angrebne Dyr, som efter Taksation efter fastsatte Regler erstattedes af Kongens Kasse. Rentekammeret fik Mistanke om, at der skete Misbrug af Taksationen og foranledigede, at Kongen i Februar 1778 lod udmelde to Kommissærer, der skulde undersøge og skaffe oplyst den sande Fremgangsmaade ved Taksationerne i en Række Landsbyer paa de to sydlige Øer efter Sygens Udbrud, hvorved Kongens Kasse fornærmedes, samt saa nøje som muligt søge de nedslaaede Dyrs reelle Værdi konstateret, som burde betales, hvor Taksation ikke var blevet afhjemlet ved Tingsvidne, og hvor saadan Afhjemling ikke havde fundet Sted, søge at faa oplyst, hvorvidt afhjemlede Taksationer og uafhjemlede stod i rimeligt Forhold til almindeligt Køb og Salg af Kvæghøveder i omhandlede Periode.

Kancelliraad, Byfoged Badstuber i Præstø og Borgmester Rasmussen i Køge fik dette Kommissorium overdraget.

Af deres Beretning fremgaar, at det i *Sillestrup* i Falsters Sdr. Herred ihjelslaaede Kvæg blev vurderet i Flæng af vildige og uvildige Mænd. Nogle havde saaledes vurderet nærpaarørendes Kvæg, i andre Tilfælde havde Mænd indbyrdes vurderet hverandres Kvæg, og mange af de vurderende havde ikke Begreb om at vurdere de takserede Dyrs Alder, men henholdt sig til, hvad Ejerne opgav derom. Tilmed blev Taksationer ofte ikke opskrevet med det samme, men efter Hukommelse indtil flere

Maaneder bagefter, og det gjaldt saavel Antallet af takserede Dyr som deres Alder. Der blev ikke gjort synderlig Forskel ved Taksation af sygt og sundt Kvæg i Henseende til ansat Pris — det værst medtagne Kvæg dog undtaget. Og Kommissærerne er enige i, at Taksationsmændenes Værdiansættelse gennemsnitligt var ansat en Tredjedel for højt, hvorfor den billige Godtgørelse til Ejerne bør nedsættes med dette Beløb. Og da den samlede Værdi af takseret Kvæg i Sillestrup udgjorde 200 Rdl., kan den virkelige Værdi af de takserede 47 Stkr. Kvæg ansættes til 167 Rdl.

Taksationen af *Elkenøre* Bys Kvæg havde intet Hensyn taget til Dyrenes Alder og almindelige Handelsværdi, men var foretaget næsten i Blinde og efter en besynderlig Fiktion om en forestaaende Kvægmangel, hvorefter Kvæg knapt vilde kunne købes for Penge. Heller ikke her blev Taksationerne straks nedskrevet og meddelt Ejerne, men først et Par Maaneder senere, da Taksationsmændene blev sammenkaldt af Skolelæreren, der havde opsat en Opgørelse, hvor de takserede Dyrs Alder blev angivet af Ejerne. Vurderingen oversteg langt den Værdi, som Kommissærerne havde erfaret var den gangbare, da Taksationerne fandt Sted, og 4 upartiske Mænds Udsagn om de daværende Kvægpriser berettiger til efter bedste Skøn at antage, at Godtgørelsen til Mændene i *Elkenøre* passende bør ansættes til ialt $455\frac{1}{2}$ Rdl. i Stedet for 983, som Taksationssummen ialt udgør for de takserede 96 Stk. Kvæg.

Paa *Bøtø* blev Kvæget takseret af Bønderne indbyrdes og af nærpaarørende og ansat i Overkanten af de gangbare Priser, skønt en Del af Kvæget var sygt, da Taksation fandt Sted, ja en Del var allerede selvdøde, hvorfor *Bøtø*mændene maa være tilfreds med at faa tilkendt 927 Rdl. 80 Sk. for de 254 Stk. Kvæg, som Taksationen havde sat til 1391 Rdl. 80 Sk. (Hans Koch havde taget Huden af sine selvdøde Dyr og solgt dem for 31 Rdl. 16 Sk. Og da de kgl. Anordninger intet indeholder om Huderne af selvdøde Dyr, spørges: Hvad med slige Huder og Pengene for dem?)

I *Nagelsti*, *Toreby* Sogn, *Lolland*, takseredes 135 Stk. Kvæg, og med en Skønsomhed, som Kommissærerne ikke havde noget at indvende imod, uden dog at kunne bifalde Taksationerne,

der viste for ringe Forskel i Vurderingen af sygt og sundt Kvæg. Bymændene bør derfor være tilfreds med de $\frac{2}{3}$ af Vurderingssummen eller 710 Rdl. 64 Sk. i Stedet for 974 Rdl.

Det paa *Vorskovgaard* (under Knuthenborg) nedslaaede Kvæg var blevet takseret uden Hensyn til sygt eller sundt. Og da hele Besætningen græssede i et og samme Fang, har det ene Dyr smittet det andet, hvorfor Kommissærerne mener, at Gaardens Forpagter bør nøjes med — og takke til — at modtage $\frac{2}{3}$ Godtgørelse for de nedslaaede 55 Stk. Kvæg eller 260 Rdl. 32 Sk. mod Taksationens 390 Rdl. 45 Sk. De nedslaaede Faar og Svin, der var ansat til 183 Rdl. 64 Sk., synes passende, ligesom Taksationen af de opbrændte 9 Læs Hø og 181 Læs Halm, 41 Rdl. 30 Sk.

Taksationen af Kvæget i *Bandholm* havde heller ikke gjort Forskel paa syge og sunde Dyr, og man begyndte først at takserere, efter at Nedslagtningen rundt om var begyndt, hvorfor Erstatningen efter Kommissærernes Skøn bør nedsættes fra Taksationens samlede Sum, 571 Rdl. 80 Sk. til 455 Rdl. 32 Sk. for de takserede 80 Stk. Kvæg.

Til Beretningen bemærker Rentekammeret, at de to Kommissærer har foretaget deres Undersøgelser og Bedømmelser med klogt Overlæg, der begrundes Rentekammerets Mistanke om, at Taksationerne paa Lolland-Falster under Kvægsygen ikke var sket tilstrækkelig upartisk adskillige Steder.

Udbetalingerne foretoges derpaa i Henhold til Kommissærernes Forslag, hvorved der paa Taksationernes samlede Sum sparedes 1551 Rdl.

I 1775 udstedtes en kgl. Forordning om Foranstaltninger til Forhindring af Overførsel af Smitte fra Hertugdømmet Slesvig til Fyn, Lolland-Falster og øvrige smaa Øer ved at spærre for Overførsel af Kvæg, Talg, Huder og Kalveskind ved Hjælp af to Skibe, der i Kontrolfart sejlede mellem Slesvig og de nævnte Øer. Denne Foranstaltning ophævedes efter ca. $1\frac{1}{2}$ Aars Forløb ved en ny kgl. Beslutning, der begrundedes med, at den Udgift skulde spares. De to Kontrolskibes Sejlads havde kostet den kgl. Kasse 2764 Rdl. Ophævelsen af denne Forordning skete, umiddelbart inden Kvægsygen brød ud paa Lolland-Falster, hvor den i Hovedsagen begrænsedes til de nævnte tre Steder paa Fal-

ster og de tre Steder paa Lolland, hvor Sygdommen tog voldsomt fat.

Fra sidst i November 1777 til først i Januar 1778 overførtes fra København til de smittede Steder paa de to Øer ialt 2 Officerer, 4 Underofficerer og 161 Soldater til Afspærringstjeneste med Hovedvagter henholdsvis ved Vorskovgaard og Bandholmgaard paa Lolland og Bøtø og Elkenøre paa Falster. De aflønnedes ekstra paa Falster med henholdsvis 24, 16 og 8 Skilling daglig og paa Lolland med henholdsvis 20, 12 og 6 Skilling, da Tjenesten der var lettere.

Inden de to tidligere nævnte Kommissærer udnævntes til at rejse til Øerne for at undersøge de foretagne Taksationer m. m., havde Rentekammeret allerede i Efteraaret 1777 afsendt først en Kammerraad Engelbrecht og senere Ritmester Wildenradt fra Koldinghus Amt, der var kommet til København i andet Ærinde, men som paa Kammerets Anmodning var villig til straks at afgaa for at hjælpe Engelbrecht med at faa alle fornødne Anstalter truffet til Sygdommens Begrænsning, saavel til Myndighederne i Stiftet som vedrørende de lokale Forhold. Afspærringen varede til midt i Marts 1778, da Sygdommen lykkelig var forbi.

Under Afspærringen udbrød Kvægsygdommen ogsaa paa Als og Ærø, og ny Afspærringer, navnlig vedrørende Sejlad og Kystspærringer, iværksattes. Opdagelser af Overtrædelser med Baadfart belønnedes med 30 Rdl., en Sum, der nok kunde friste til ikke at se igennem Fingre. Al Udskibning fra Guldborgsund og Grønsund blev forbudt, og Færgemændene i Gaabense og Vordingborg beordredes til at blive paa hver sin Side af Vandet.

Et af Professor Abildgaard, Veterinærskolen, tilberedt Præparat til Forebyggelse af Smitte blev efter Nytaar 1778 sendt over til Lolland-Falster, men om det egentlig havde nogen Virkning, inden Sygdommen standsede, kunde efter Rentekammerets Informationer ved dets to Udsendinge, maaske være tvivlsomt nok. Ogsaa en Person, Kehlet, som havde søgt Arveprins Frederik for at fortælle ham, at han vidste et Middel mod Kvægsygen, blev paa Arveprinsens Opfordring til Statsminister Moltke sammen med sin Søn sendt over til Falster for at aflægge Klogskabsprøver paa de angrebne Dyr. Udfaldet blev ikke godt. Kehlet og de Folk, hvis Kvæg han skulde hjælpe, kunde ikke

enes om Sagerne, og Statsminister Moltke udbrøder i en Rapport til Kongen først i Maj 1778: »Og nu da Sygen, den højeste være Ære! er ophørt, er Manden tilbagekaldt«.

Videre rapporterer Rentekammerkollegiet, at der er blevet drevet megen Svindel baade med Taksationer og paa anden Maade til Skade for de gjorte Foranstaltninger og til Fornærmelse for den kgl. Kasse. Saaledes har Ejeren af Elkenøre Landsby, Christian Hinckeldey, ifølge et Brev fra Ritmester Wildenradt, tilskyndet Bønderne i Elkenøre til at skjule hvert Stykke Kvæg, naar Nedslagning skulde finde Sted (for muligt at bjerge saavel Taksationssummen for de til Nedslagning takserede Dyr som Dyret selv, hvis det unddroges Ihjelslagning og overlevede Sygdommen). Slig Modarbejden Sygdommens Bekæmpelse og svigagtigt Forhold fortjener alvorlig Straf, hvorfor det indstilles til Kongens Underskrift, at Hinckeldey for sit Forhold med Forledelse til Svig under de værende Omstændigheder underkastes fiskal Tiltale. Hospitalsforstander Stub i Nykøbing, der har paalagt Hospitalets Bønder at nægte Befordring (efter Wildenradts Ordre) til hurtig Besked om nødvendige Anstalter til en afspærret Landsby, da Befordring ikke paa anden Vis kunde faas, og i det hele nægte Befordring til militære Personer, med mindre de fremviser Forstanderens eller Amtsforvalterens Ordre dertil, bør tildeles en alvorlig Irettesættelse.

Paa Bøtø er Sikkerhedsforanstaltningerne paa Birkedommer Kierulffs Foranstaltning og under hans Opsigt sket paa saa skødesløs og uforsvarlig Maade, at Dyrene i Stedet for efter Anordningen at være nedgravet med to Alen Jord over kun var lagt ned i Jorden med saa tyndt et Jordlag over, at Hovederne stak op og løsgaaende Svin gik og aad af dem. Ved saaledes at krænke Kongens Anordning, modvirke Bekæmpelsen af Kvægsygen og tilintetgøre Nyttens af de til det ihjelslagne Kvæg af Kongens Kasse udbetalte Taksationssummer, ialt 2000 Rdl., bør Kierulff for sin Skødesløshed og Forsømmelse suspenderes fra Embedet og tiltales. Endelig bør der udnævnes to Kommisærer (her er Tale om Badstuber og Rasmussen) til at paakende Birkedommer Kierulffs Forhold og søge opdaget, hvad Svig eller Forsømmelse der iøvrigt er foregaaet under Kvægsygen.

Bonderøret paa Lolland-Falster 1842—46.

Falsters og Lollands Landboforeninger.

Af *Rasmus Nielsen.*

De Landboforeninger, som her skal omtales, ligner ikke vore Dages Landboforeninger. De kaldes blot Landboforeninger, fordi de fleste Medlemmer var Landboere.

I Foreningerne drøftedes især kommunale Anliggender, og man talte ogsaa om, hvem der skulde opstilles til Amsraadsvalget.

De blev først oprettet, efter at Forordningen om Sogneforstanderskaber (Sogneraad) af 13. August 1841 var udstedt.

Bønderne blev nu klar over, at det gjaldt om at dygtiggøre sig, for at man kunde paatage sig at blive Sogneforstander (Sogneraadsmlem). De mente, at saadanne Foreninger kunde bidrage dertil.

Landboforeningerne paa Falster og Lolland kom ikke til at bestaa ret mange Aar, fordi de ikke vilde staa under det Politiofsyn, som indførtes i 1846.

Falsters Landboforening.

To Sogneforstandere, *Peder Steffensen* fra Kippinge og *C. Rasmussen* fra Væggerløse, udsendte 10. Novbr. 1842 følgende Indbydelse:

»I det Haab, at et Forslag, der sigter ikke alene til Udviklingen af vort Kommunalvæsen og til at tilvejebringe Enhed i de Forretninger og Ekspeditioner, der underligger samme, men ogsaa til gennem Stænderne med Overensstemmelse at petitionere om saadanne Regeringsforanstaltninger, for hvis Gavnlighed Erfaringen i vor Kreds vækker Opmærksomhed, vil finde velvillig Indgang hos Bondestandens Medlemmer af Sogneforstanderskaberne, som Medborgeres Tillid har valgt til at vare-

tage deres Tarv, indbyder vi herved 1 eller 2 Medlemmer af hvert af Falsters Sogneforstanderskaber til et Møde paa Gæstgivergaarden i Nykøbing Torsdag d. 1. Decbr. Kl. 11, hvor vi da vil gøre dem bekendt med, hvad vi i ovennævnte Øjemed anser hensigtsmæssigt og søge nærmere Overenskomst om en varig Forbindelse mellem Sogneforstanderne i saadan Retning.«

Forvalter *Müller* paa Henriksdal fremkom straks i »Lolland-Falsters Stiftstidende« med en alvorlig Indsigelse imod, at Indbydelsen kun var rettet til Bondestandens Medlemmer af Sogneforstanderskaberne, hvilket han ansaa for en Fornærmelse mod de øvrige Medlemmer.

De to Indbydere erklærede saa senere, at det ikke var deres Hensigt at udelukke de Sogneforstandere, der ikke var Bønder, fra Deltagelse i disse Møder.

Der mødte mange Medlemmer fra Sogneforstanderskaberne 1. Decbr. i Nykøbing. Man vedtog med betydelig Stemme flerhed, at der skulde holdes 2 Møder aarlig, først i Juni og sidst i Oktober, at der skulde møde 2 Medlemmer fra hvert Sogneforstanderskab, og at der skulde holdes et ekstraordinært Møde i Begyndelsen af Januar 1843.

Dette Møde blev holdt i Nykøbing 17. Januar. Man besluttede at danne et varigt Selskab for i Forening at afhandle kommunale Genstande. Der skulde holdes 4 ordinære Møder hvert Aar, »omtrent i Midten af det Fjerdingaar, som forløber mellem Amtsraadets Sammenkomster«, da der saaledes vil være Lejlighed til baade at forberede fælles Andragender til Amtsraadet og at raadslaa om de Erklæringer og Oplysninger, som af dette maatte afæskes Sogneforstanderskaberne.

Efter at man havde valgt en Formand til at lede Mødet, udnævnte man en Lovkomité paa 3 Medlemmer, som til næste Møde skulde fremlægge et detailleret Forslag om Foreningens nærmere Organisation.

Hvornaar dette Møde blev holdt, omtales ikke. Foreningen har rimeligvis paa dette faaet Navnet »Falsters Landboforening«, og alle uberygtede Mænd uden Hensyn til, om de var Sogneforstandere eller ej, kunde optages i den mod et aarligt Bidrag af 2 Mk.

Skolelærer *Diderik Nikolaj Blicher Sidenius* i Skovby paa

Falster blev Formand, Peder Steffensen Viceformand og Købmand *R. Sidenius* Kasserer.

Falsters Landboforening holdt sit ordinære Kvartalsmøde 29. August. Der var nu 70 Medlemmer, som næsten alle var til Stede. Man drøftede Husmandssagen. Husmændene havde det ikke ret godt paa denne Tid. De maatte gøre meget Hoverarbejde for Herremanden. De havde ingen Stemmeret ved Stænder- og Sogneforstandervalgene.

Den 19. Sept. 1843 holdt Foreningen et ekstraordinært Møde paa Nykøbing Raadhus. Her blev alle de følgende Møder holdt. Husmandssagen blev atter diskuteret.

Det næste ordinære Møde blev holdt 28. Decbr. 1843, og der blev forhandlet følgende:

Efter at nye Medlemmer var optaget i Foreningen, fremkom *Borcher Skytte*, Systofte, med et motiveret Forslag om at sende et Andragende til Amtsraadet om, at der i ethvert Sogn maatte udnævnes to Mænd, som skulde udføre de i Sognet forefaldne Taksationer til Ansættelse i Brandkassen, for hvilken Ulejlighed de vel skulde nyde den fastsatte Betaling som Taksationsmænd med Forpligtelse til at befordre sig selv.

Det blev nu oplyst, at Betalingen til Befordringen af Taksationsmændene ofte beløb sig til 3 à 4 Rbdl., hvilket var en betydelig Udgift for den fattige.

Formanden mente, at Amtsraadet næppe vilde bevilge dette Andragende, idet Gunslev Sogneforstanderskab havde faaet Afslag paa et lignende Andragende.

Efter nogen Diskussion blev det enstemmigt vedtaget at sende det omtalte Andragende til Amtsraadet med den Begæring, at det maatte blive sendt til Kancelliet, hvis Amtsraadet ikke mente at kunne bevilge det.

Dr. *Voltelin*, Nykøbing, foreslog at tage under Overvejelse, hvorvidt det maatte anses ønskeligt, at der blev oprettet et Sygehus i Nykøbing til fælles Afbenyttelse for By- og Landboerne. Alle mente, at et saadant Sygehus burde bygges; men da det var umuligt uden nøjere Overvejelse at have en bestemt Mening om, hvorledes Sagen bedst burde gribes an for at vinde Fremgang, blev der valgt en Komité paa 3 Medlemmer, Købmand *R. Sidenius*, Dr. *Voltelin* og Redaktør *Laub* til at tage denne

Sag under Overvejelse og afgive Betænkning til næste Møde. Da Sidenius og Laub ikke var til Stede, lovede Voltelin at ville underrette dem om det paa dem faldne Valg, og hvis de ikke vilde modtage det, skulde han meddele Foreningen, hvem der saa vilde hjælpe ham.

Efter Opfordring af Pastor *O. D. Lütken*, Karleby, henledte Formanden Forsamlingens Opmærksomhed paa en Subskription til Oprettelsen af danske Undervisningsanstalter i Nordslesvig. Man mente, at det var nødvendigt at hjælpe Nordslesvigerne i Kampen for det elskede Modersmaal, og man regnede med, at de fleste vilde give Bidrag dertil.

Imidlertid var der nogle, som ytrede, at det vistnok var lige saa nødvendigt at tænke paa os selv og vor opvoksende Ungdom. Man diskuterede saa, hvorvidt det kunde lade sig gøre at oprette for flere sammenstødende Sogne en højere Bondeskole, hvori de unge kunde faa Undervisning til deres 16., 18. eller 20. Aar.

Alle de tilstedeværende var enige om, at intet kunde være mere ønskeligt end saadanne Skolers Oprettelse, og især syntes Medlemmerne fra Vaalse Sogn at interessere sig for denne Sag, og da Pastor *Hansen*, Ønslev, gjorde opmærksom paa de betydelige Udgifter, Oprettelsen af saadanne Skoler vilde medføre, svarede et Medlem fra Vaalse, at det var noget, man vel havde forudset, men at man desuagtet snart vilde se at faa en sådan Skole oprettet for Vaalse eller Vaalse og Omegn.

Der blev valgt følgende Komité: Præsterne Hansen og Glahn, Væggerløse, Adjunkt Niels Hansen, Peder Steffensen og Borchter Skytte til at overveje denne Sag.

Man drøftede saa forskellige Sager, hvorom man vilde sende Andragender til den forestaaende Stænderforsamling, f. Eks. at Sogneforstanderskaberne skulde være Forligskommissioner, og at det burde nøje bestemmes, hvad man forstod ved ulovlige Krohold.

Til Slut blev der samtalt om Gavnligheden og Fordelen af at give Malkekøerne Kærnefoder, om at opmuntre Husmændene til at pløje med deres Køer og mere af lignende Slags.

Adjunkt *Niels Hansen*, Nykøbing, anbefalede et af Skolelærer *Rasmus Sørensen* i Venslev udgivet Skrift og solgte en Del Eksemplarer af det.

Det følgende ordinære Møde blev holdt den 27. Febr. 1844 og var talrigt besøgt, skønt det de foregaaende Dage havde været stærkt Snefog, hvorved flere Veje var ufremkommelige.

Viceformand Peder Steffensen ledede Mødet, da Formanden ikke var mødt.

Komiteen om Bondeskolen aflagde Beretning. Den foreslog, at der blev oprettet Aftenskoler fra 1. Novbr. til 1. Marts 3 Aftener om Ugen à 2 eller 3 Timer med følgende Fag: Læsning, Retskrivning, Regning, Fædrelandshistorie, det nødvendigeste af Verdenshistorien, Geografi og noget af Naturlæren: Alle var enige om det, og Pastor Glahn mente, at det var nok; men de 4 andre mente, at der behøvedes en højere Bondeskole, ikke Højskole, med 2 Lærere, en cand. theol., som skulde have 400 Rbdl. i aarlig Løn og et Hus med 6 à 8 Tdr. Land, og en Seminarist som Andenlærer med 150 Rbdl. og gratis Værelse.

Der skulde være 2 Klasser. Eleverne skulde gaa paa Skolen i 2 Aar undtagen August og September. Der skulde undervises 5 Timer daglig i samme Fag som i Aftenskolen. Der skulde betales Skolepenge, dog ikke over 20 Rbdl. aarlig.

Man regnede med, at 2000 Rbdl. var nødvendige til Køb af førnævnte Hus, hvori der ogsaa skulde være Skolestuer, med Jord.

Der skulde gennem Sogneforstanderskaberne udgaa Indbydelse til Beboerne paa Falster om at tegne sig for Bidrag til en saadan Skole. Senere vilde der blive holdt Generalforsamling for Indskyderne.

Forsamlingen svarede næsten enstemmigt ja til en højere Bondeskoles Oprettelse.

Sygehussagen blev udsat til næste Møde, da man vilde have noget af Lolland med.

Borcher Skytte oplæste en interessant »Opsats« om de her paa Falster saa hyppige Skovboller, som fordærvede Sæderne. Han advarede alle Forældre og Husbønder mod at tilstede de dem betroede unge Adgang til saadanne skadelige Forlystelser.

Landboforeningen holdt næste Møde 28. Maj 1844. Der var mødt mange flere end tidligere, og der blev optaget 58 ny Medlemmer, hvoriblandt den bekendte Bondetalsmand Hmd. Peder

Hansen fra Lundby, der var indført som Gæst og blev med stor Glæde optaget som kontingentfrit Medlem.

Der var mødt saa mange Ikke-Medlemmer, at Raadhussalen ikke kunde rumme dem, hvorfor man maatte bortvise dem, som ikke vilde betale de 2 Mk.

Da Skolelærer Sidenius blev »bestormet med Bønner« om at vedblive som Formand endnu i dette Aar, gav han efter for det almindelige Ønske og blev valgt til Formand.

Adjunkt Hansen oplæste Komiteens Indbydelse til at bidrage til Oprettelsen af en højere Bondeskole paa Falster.

Formanden oplæste en Skrivelse fra Kancelliet af 13. April om, at en Forandring i Taksationen af Brandforsikringer maatte anses for utilraadelig.

Man vedtog enstemmigt en Resolution om det danske Sprogs Ligeberettigelse med det tyske i den slesvigske Stænderforsamling.

Peder Hansen fremlagde 4 Udkast til Andragender til Stænderforsamlingen i Roskilde ¹⁾ om Fæstegodsets Overgang til Arvefæste eller Selvejendom, ²⁾ om det fri eller privilegerede Hartkorns lige Beskatning med det ufri, ³⁾ om Indførelse af almindelig Værnepligt og ⁴⁾ om Tiendeafgifternes Forandring (Kongetiendens Ophævelse og tvungent Salg af Kirkerne til Kommunerne). Alle 4 Andragender blev enstemmigt vedtaget.

I Mødet den 27. Sept. s. A. blev det oplyst, at der nu var tegnet 500 Rbdl. til en højere Bondeskole paa Falster, hvoraf Halvdelen var tegnet i Vaalse Sogn. Denne Sum var ikke tilstrækkelig til at realisere Planen; men da flere Medlemmer ytrede, at der nok vilde blive tegnet flere, blev Sagen endnu ikke opgivet, men udsat indtil videre. Man opfordrede Vaalse Sogn til i Forbindelse med de nærmeste Sogne at oprette en Skole med een Lærer for den konfirmerede mandlige Ungdom.

Sognefoged *Hans Rasmussen* i Vaalse oplæste et Forslag til en Petition til Stænderne om, at de vilde andrage Kongen om, at Gaardmænd og Husmænd maatte blive fritaget for at yde noget Pligtarbejde ved Kirkernes Reparation, og at Kirkeeejerne blev pligtige til selv at udføre dette Arbejde, som de bedst kunde. — Forslaget bifaldtes.

Borcher Skytte foreslog at andrage Bestyrelsen for Nykøbing Hospital eller Kancelliet om, at Krøblinge fra Landet kunde optages i dette Hospital. Der blev valgt en Komite, Pastor Hansen, Adjunkt Hansen og Borcher Skytte, til nærmere at undersøge denne Sag.

Peder Steffensen fremlagde en Petition til Kancelliet om en Forandring af Forordningen om ulovligt Krohold. — Den bifaldtes.

Man vedtog at lade Petitionerne trykke, og et Eksemplar skulde sendes til hvert Sogn paa Falster og Lolland. Flere af de tilstedeværende tilbød at sende dem til de forskellige Bestemelsessteder.

Mødet den 26. Novbr. lededes i Formandens Forfald af Peder Steffensen. Hospitalskomiteen meddelte, at den havde sendt et Andragende til Nykøbing Hospitals Direktion om, at denne skulde ansøge Kancelliet om at faa Fundatsen ændret, saa Pengeunderstøttelse kunde tilstaaes værdige trængende, navnlig af Bondestanden.

Bondeskolesagen blev stillet i Bero; de tilstedeværende lovede at virke for Skolen hver i sin Kreds.

Gæstemedlem Peder Hansen fra Lundby var til Stede og oplæste et Forslag om at indgaa til Kongen med et Andragende om, at han vilde lade Stænderforsamlingerne i Roskilde og Viborg i 1846 forelægges et Lovudkast om en Landbokommission, hvoraf Halvdelen skulde være Bønder, for at undersøge og bedømme Forholdet mellem Godsejer, Fæster og Lejer. Forslaget vandt Bifald i Forsamlingen; men man vilde afvente Stændernes Forhandlinger om de forskellige Landbosager.

Forsamlingen foreslog til Slut at sende en Adresse til Falsters Stænderdeputeret Kammerraad Drewsen og til Stænderdeputeret for Lollands Nørre og Søndre Herred Overretsprokurator Balthazar Christensen. Følgende Komité: Peder Steffensen og Hans Rasmussen i Egense blev valgt til at forfatte Adressen og personlig bringe den til dem.

Den gejstlige og verdslige Øvrighed saa imidlertid med Mistænksomhed paa Bøndernes Foreninger og søgte at genere dem.

Først i Januar 1845 modtog Skolelærer Sidenius en Skrivelse fra Skoledirektionen for Falsters Provsti gennem sin Sognepræst

J. A. Sørensen om, at den saa med Mishag paa, at han som Formand for Landboforeningen havde ladet forskelligt indrykke i »Lolland-Falsters Stiftstidende«, og den betydede ham, at det vilde blive nødvendigt, at han fratraadte som Formand, hvis han vilde vedblive at være Skolelærer.

Sidenius meddelte derefter 18. Januar i »Lolland-Falsters Stiftstidende«, at han straks nedlagde sit Hverv som Formand for Landboforeningen.

Viceformand Peder Steffensen fungerede saa som Formand, til en ny blev valgt, og han ledede derfor Mødet den 25. Febr. 1845, da Sidenius ikke var mødt. Efter at nogle ny Medlemmer var optaget, blev der foretaget Valg af Formand og Viceformand. Borchter Skytte i Systofte valgtes med 24 Stemmer til Formand (Ole Rode fik 20), og P. Steffensen med 23 Stemmer til Viceformand.

Lollands Landboforenings Formand Gmd. *Hans Olesen* i Sædinge og Sekretær Skolelærer *Stephansen* i Hillested var indført som Gæster. Den første henledte Forsamlingens Opmærksomhed paa en paatænkt Brandassuranceforening for Stiftets mindre Jordbrugere og fremsatte de foreløbige vedtagne Bestemmelser. Efter at man havde talt en Del derom, erklærede nogle sig villige til at indtræde i den.

Landboforeningens Kasserer, Købmand R. Sidenius fremlagde Regnskabet, og der blev valgt en Komite til at revidere dette.

Ole Rode, Gedesby, foreslog, at Foreningen skulde søge at bevirke en Forandring i Sognefogedernes Valg og Lønningsmaade, saaledes at disse kunde vælges enten af Sognets Beboere eller af Sogneforstanderskabet og lønnes med en fast aarlig Afgift, f. Eks. 4 Sk. pr. Td. Hartkorn, og deltage i alle Byrder lige med de andre Gaardmænd.

Endelig besluttede Foreningen efter et Forslag af Gmd. *Hans Smed* i Gunslev at indsende til Kancelliet en Forestilling om, hvorvidt Skoledirektionen for Falster havde været berettiget til at forbyde Sidenius at fungere som Foreningens Formand og nægte Beboerne i Skovby Skoledistrikt at benytte Skolestuen til Læseværelse uden for Skoletiden. Den begrundede sin Nægtelse med, at Læseforeningen kunde holde Blade og saaledes let antage en lidet ønskelig politisk Tendens.

Ved Mødet 27. Maj var Hmd. Peder Hansen, Lundby, til Stede som Gæst og oplæste et Andragende til Kongen om fuld- stændig almindelig Værnepligt, lige Beskatning af alt Hartkorn, Fæstegodsets Overgang til Selvejendom eller Arvefæste og Tienders Afløsning.

Formanden og Sognefoged Hans Rasmussen mente, at Peti- tionen burde forkortes; men efter nogen Diskussion og efter at Peder Hansen havde bemærket, at en Del havde underskrevet den, blev det besluttet at omsende Petitionen til Underskrift.

Den Komite, som behandlede Spørgsmaalet om Sognefogeder- nes Valg, havde ikke afgivet Betænkning, hvorfor Sagen blev udsat til næste Møde.

Ole Rode foreslog, at der for at skaffe Tjenestetyendet en større Betyggelse i Sygdomstilfælde blev dannet et Fond ved, at hver Husbond gav 1 Mk. af en Karl og 8 Sk. af en Halv- karl eller Pige. — Dette Forslag blev udsat til næste Møde.

Peder Hansen oplæste Skolelærer Rasmus Sørensen's Ind- bydelse til Aktietegning til Køb af en Herregaard til Udstykning.

Landboforeningen holdt det 3. ordinære Møde 26. August.

Ole Rodes Andragende om Forandring i Tjenestetyendets Maade at yde Fattigbidrag paa blev oplæst, men udsat til næste Møde, da der ikke var ret mange Medlemmer mødt.

Angaaende den højere Bondeskole blev det besluttet, at der paa næste Møde skulde overvejes, om der fra Foreningen skulde udgaa en Indbydelse til Bondestanden og en Anmodning til Det Classenske Fideicommis om en aarlig Understøttelse. (Sagen omtales ikke mere, og der blev ikke oprettet nogen højere Bondeskole).

Peder Steffensen stillede et Forslag om at opfordre samtlige Sogneforstanderskaber til at sende et Andragende til Amts- raadet om en Forandring i den i Amtsraadmødet 18. Febr. d. A. tagne Beslutning: »at anmode Ingeniørkaptajn Dreier om at overtage Overbestyrelsen af Amtets Veje, hvorfor der udbe- tales 1850 Rbdl.« — Sagen blev udsat til næste Møde.

Imidlertid var Regeringen blevet foruroliget over det stærke Bonderøre paa Øerne, hvilket Hmd. Peder Hansen fra Lundby og Skolelærer Rasmus Sørensen ved deres Agitation havde frem-

kaldt. Kancelliet udstedte da 8. Novbr. 1845 det bekendte »Bondecirkulære«. Det hedder heri:

»Der haves saaledes Eksempler paa, at Bønderne paa nogle Godser har, efter foregaaende Aftale, der endog lagde Baand paa den enkeltes Frihed, indfundet sig hos vedkommende Godsejer i Masse, for derved at give deres Begæring om Forandringer i deres Retsforhold større Eftertryk; ligesom og paa enkelte Godser samtlige Husmænd af slette Raadgivere har ladet sig forføre til at udeblive fra det dem paaliggende Arbejde ...

Men Kollegiet finder sig tillige forpligtet til herved at opfordre Øvrigheden til i fornødent Tilfælde at benytte Lovene og den samme betroede Myndighed til at hemme foranførte Uvæsen. I Særdeleshed bør den holde et vaagent Øje med de Personer, der rejser omkring for ved forvanskede Forestillinger af Bondestandens Retsforhold at opægge denne Stand til Begæring, der gaar ud paa Indgreb i velerhvervede Rettigheder ... Og da det har vist sig, at saadanne Bestræbelser fornemmelig har været virksomme gennem talrige Forsamlinger ..., saa bør her-efter ingen Forsamling, der gaar ud paa at forhandle de tidt-ommeldte Forhold, finde Sted, med mindre den forhen betimelig er anmeldt for Politimesteren, og dennes Tilladelse dertil erhvervet. Denne Tilladelse bør kun meddeles, hvor det efter det opgivne Formaaals Beskaffenhed og med Hensyn til de Personer, som skal tage Del i Forsamlingen, kan ventes, at den vil gaa ud paa en rolig og sindig Overvejelse af fælles Anliggender. Men i intet Tilfælde bør nogen, der ikke hører til samme Sogne-distrikt, stedes til at tage Del i Forsamlingen ... Der kan ikke finde nogen Forsamling af den omhandlede Slags Sted i Købstæderne ...«

Som Følge af dette Cirkulære meddelte Byfoged Møller i Nykøbing Borchers Skytte, at Falsters Landboforening ikke mere maatte holde Møder.

Saa skrev *Borchers Skytte* 10. Decbr. 1845 følgende Ansøgning til Kongen:

»Allernaadigste Konge!

Deres Kongelige danske Kancellis Cirkulære af 8. Novbr. d. A. har foranlediget Byfoged Hr. Justitsraad Møller i Nykøbing til at forbyde de Møder, Landboforeningen paa Falster, hvis Formand jeg for Tiden er, plejer at holde paa Raadstuen i Nykøbing.

Jeg behøver vist ikke at forsikre Deres Majestæt om, at dette Kancellicirkulære har gjort et lige saa smerteligt Indtryk i Landet, som det har gjort et dybt Indgreb i Folkets naturlige og

hidtil af Øvrigheden agtede borgerlige Frihed; men jeg tillader mig allerunderdanigst at bede Deres Kgl. Majestæt, at denne Frihed maa blive givet os tilbage, saa at vi som hidtil uforhindret maa samles, dog med Agtelse for Lovene, naar og hvor som helst vi lyster, naar Forsamlingens Formaal kun som hidtil gaar ud paa en rolig og sindig Overvejelse af vore egne Anliggender og sigter til det almindeliges Vel, hvad jeg dristig stoler paa, at Deres Majestæt ikke vil nægte os, saa at en uforstyrret Nydelse af den borgerlige Frihed, Undersaatterne har glædet sig ved i Deres Majestæts Regeringstid, og som vi i Sandhed maa lære at sætte Pris paa, igen maa blive os til Del.

Allerunderdanigst

Borcher Skytte.

Sydstofte, d. 10. Decbr. 1845«.

13. Decbr. fik Borcher Skytte og Hans Olesen, der var Formand for Lollands Landboforening, Audiens hos Christian den Ottende, og Borcher Skytte overrakte ham ovenstaaende Skrivelse. Hans Olesen havde ogsaa en Skrivelse med, som senere vil blive omtalt.

Kongen svarede dem, at han ikke straks kunde tage nogen afgørende Bestemmelse, da Sagen jo kunde være ensidigt fremstillet; men den skulde blive undersøgt, og hvis det da viste sig, at Foreningerne ingen Anledning havde givet til at forbyde deres Møder, vilde det heller ikke blive nægtet dem at holde disse.

Hvis deres Møder blot havde haft til Hensigt at stifte Gavn, indrømmede Kongen, at Politiets Forbud havde maattet krænke dem. Det var ingenlunde Regeringens Mening overhovedet at formene Bønderne at holde Møder; man vilde kun forebygge, at Bønderne vildledes af omrejsende Personer, der kun søgte at udbrede Misfornøjelse.

Kongen omtalte ogsaa Fæstevæsenet og indrømmede, at der vistnok kunde være noget at gøre for Regeringen angaaende dette. Han sluttede Audiensen med den Forsikring, at han kun vilde Bondestanden alt godt, at det var ham kært, at den havde Tillid til ham, og at han vilde gøre alt muligt for Standens Fremgang, naar man kun ikke vilde fremkomme med Ønsker, som ikke kunde opfyldes med Ret og Rimelighed.

Kongen svarede dem 12. Maj 1846 følgende:

»I Anledning af de til Os indgivne Andragender fra Formændene for Falsters og Lollands Landboforeninger, hvori der anholdes om, at det maa tillades de respektive Foreninger, som hidtil, at afholde deres Møder, vil Vi, at det skal tilkendegives Stiftamtmanden for Lolland og Falsters Stift til Bekendtgørelse for vedkommende Politimestre og Andragerne, at der i bemeldte Landboforeningers Færd og den i samme udviklede Bestræbelse til at indblende sig i Anliggender, der er uden for provinsielle landøkonomiske Formaal, fandtes velbegrundet Foranledning til paa dem at anvende det i Cirkulæret af 8. Novbr. f. A. indeholdte Forbud. Vi finder Os derfor ikkun under den Forudsætning, at de Forhandlinger og Petitioner, som maatte foreslaas i Foreningerne, indskrænkes til provinsielle Anliggender, som angaar landøkonomiske Genstande, foranlediget til atter at tilstede disse Landboforeninger Forsamlinger.

I øvrigt skal enhver Forsamling anmeldes for Politimesteren, som selv kan overvære Forsamlingen og fornemmelig bør vaage over, at de ikke ved tilrejsende Individets agitatoriske Bestræbelser vildledes til at tage en for Samfundets Fred og Orden skadelig Beslutning, hvorfor vedkommende straks bliver at drages til Ansvar for de Ulovligheder, som de maatte begaa«.

»Bondecirkulæret« af 8. Novbr. blev ogsaa ophævet 12. Maj 1846.

Saa holdt Falsters Landboforening sit sidste Møde 21. Juli i Overværelse af Politimester Møller. Formanden oplæste det kgl. Reskript af 12. Maj om Grænserne for Landboforeningens Virksomhed.

Da nogle mente, at de i dette indeholdte indskrænkede Bestemmelser var bortfaldet ved det andet kgl. Reskript af samme Dato om Ophævelsen af Cirkulæret af 8. Novbr., spurgte man Møller om, hvorledes han forstod og vilde anvende det oplæste Reskript.

Da han erklærede, at han efter sit Embedes Medfør maatte anse sig forpligtet til at overholde Efterlevelsen af Reskriptet i dets fulde Udstrækning og altsaa forbyde enhver Diskussion, der ikke indskrænkedes til provinsielle Anliggender, som angik landøkonomiske Anliggender, besluttede Forsamlingen enstemmigt at opløse Falsters Landboforening, da man ikke vilde staa under Politiets Tilsyn. Man vilde dog holde endnu et Møde, for at det resterende Kontingent kunde blive betalt, og Regnskabet afsluttet. Dette Møde blev fastsat til 13. Oktbr.

I dette var Politimesteren til Stede. Regnskabet blev afsluttet, og Falsters Landboforening blev ophævet.

Paa Mødet 21. Juli enedes nogle Bønder om at sende en Adresse til Kongen; men da det var ved at være Høst, blev den først afsendt sidst i Sept., underskrevet af 62. Den lyder saaledes:

»Allernaadigste Konge!

Kancellicirkulæret af 8. Novbr. f. A. gjorde et smerteligt Indtryk paa os falsterske Bønder; men Deres Kgl. Majestæts Svar til Landboforeningens Formand var saa tilfredsstillende, at vi nærede det visse Haab, at vor Foreningsfrihed igen vilde blive os gengivet, og at ovennævnte Cirkulære kun af en Misforstaaelse var blevet anvendt mod os, da vi ikke var os andet bevidst end som ved alle vore Sammenkomster at have iagttaget den strengeste Agtelse for Loven og Respekt for hver Mands lovlige Ret. Men da vi 21. Juli atter samledes dels for at tale om Kommunalanliggender og dels for at overveje, hvad vi kunde have Trang til at petitionere til Stænderne om, blev der af Landboforeningens Formand forelæst os et allerhøjeste Reskript af 12. Maj d. A., hvilket var ham tilstillet gennem Stiftsøvrigheden, og som indcirklede vor Virksomhed inden saa snævre Grænser, at vi fandt os foranledigede til straks at opløse Foreningen, da det hidtil kun har været mistænkelige Personer, der har været sat under Politivrighedens specielle Tilsyn. — Gid Deres Kgl. Majestæt kunde se ind i vore Hjerter, da vilde De blive forvisset om, hvilken Kærlighed og Tillid vi nærer til Deres Kgl. Majestæt, hvor højt vi skatter indre Landefred under en mild og kærlig Regering samt med hvilken Rædsel vi betragter Borgerkrige med alle dermed forbundne Elendigheder! Vore Medborgere, Landmændene paa de større Avlsgaarde, kunde samles, hvor de vilde, behandle hvilke Genstande de vilde uden i Forvejen at anmelde for Politimesteren, hvorom de vilde tale. Det er vor allerunderdanigste Bøn, at denne Frihed ogsaa maa gives os«.

Lollands Landboforening.

Den 28. Decbr. 1844 blev der holdt et Møde i Maribo af en Del Beboere paa Lolland ifølge Indbydelse af nogle enkelte. Hensigten med dette Møde var at enes om at lade udgaa en offentlig Indbydelse til Beboerne om at samles en vis Dag, Tid og Sted for at oprette en Landboforening; men ved dette foreløbige Møde var der saa mange til Stede, at man ansaa det for rigtigst, at Foreningen straks blev stiftet. Derefter blev der valgt

3 Bestyrelsesmedlemmer. Gaardfæster *Hans Olesen* i Sædinge blev Formand med 28 Stemmer, Sognefoged *P. Poulsen* i Brandstrup Viceformand med 21 og Skolelærer *Henningsen* i Hillested Kasserer og Protokolfører med 29.

Ved Landboforeningens første ordinære Møde i Maribo 18. Januar 1845 blev, efter at 111 ny Medlemmer var optaget, følgende Sager behandlet:

Det i forrige Møde fremsatte Forslag til Foreningens Love, der senere var trykt og omdelt, blev diskuteret og vedtaget med adskillige Forandringer. Lovene maatte derfor trykkes paa ny og omdeles.

Derefter blev følgende valgt til Foreningens Herredskommisærer: for Nørre Herred Gaardfæster *Claus Wiell* i Vester Karleby, for Sønder Herred Gaardfæster *Hans Truelsen* i Græshave, for Fuglse Herred Sognefoged *Christen Møss* i Hillested og for Musse Herred Sognefoged *Mads Hansen* i Nagelsti.

Til Revisorer valgtes Kammerraad *Frederiksen* til Nøbbøllegaard og Proprietær *Hoff* til Kirstinelund.

Der blev saa foretaget Prøvevalg paa Amdsraadsmedlemmer i Stedet for de til 1. Maj fratrædende. Nogle vilde dog ikke stemme, da de var uforberedte. Der blev foreslaaet følgende: Prokurator *Aagaard* til Binnitze, Gaardfæster *Hansen* paa Taagerupsgaard, Kammerraad *Frederiksen*, Gaardfæster *Hans Olesen*, *Peder Hansen West* i Nørre Kirkeby paa Falster og Gaardfæster *Claus Wiell*. Til Suppleanter: *Frederiksen*, Gaardfæster *Hansen*, *Hans Olesen*, *Aagaard*, Pastor *Hansen* i Ønslev paa Falster, *Claus Wiell*, *Peder Hansen West*, *Hoff* og Proprietær *Wichmann* i Fuglse.

Formanden stillede Forslag om en Forandring i den nuværende Fattiglovgivning. Til nærmere at overveje dette valgtes en Komite paa 5 Medlemmer: *Aagaard*, *Hans Olesen*, *Frederiksen*, *Wiell* og *Købmand* og Stænderdeputeret *Sidenius* i Maribo.

Formanden foreslog, at der skulde oprettes en Tvangsarbejdsanstalt i Amtet. Dette Forslag henvistes til den nedsatte Komite.

Claus Wiell fremlagde en Skrivelse til Amdsraadet om Afhugning af Pile ved Bivejene. Foreningen vilde anbefale den.

Den 5. April 1845 holdt Landboforeningen sit andet ordinære Møde paa Raadstuen i Maribo.

Til Viceformand i Stedet for Poulsen, som havde fremløst sig denne Post, valgtes Peder Danielsen i Skørringe med 15 Stemmer.

C. Wiell foreslog, at Foreningen skulde sende et Andragende til Stænderne om Selvejendoms Fremme. Efter nogen Diskussion blev der valgt en Komité paa 5 Medlemmer: Hans Olesen med 44 Stemmer, Claus Wiell med 42, Sidenius med 24, Gmd. Jørgen Jørgensen i Østoft og Peder Danielsen, hver 23.

Henningsen stillede Forslag om et Livsforsikringselskab for Kreaturer sognevis. Det blev udsat til næste Møde.

Formanden oplæste et Forslag om Ønskeligheden af fortsat Undervisning for den konfirmerede mandlige Ungdom. Da der ingen Interesse var for det, blev det taget tilbage.

Rasmus Rasmussen Kaare i Gerringe fremlagde en Skrivelse om Piles Afhugning ved Bivejene. Foreningen vilde ikke udtale sig derom, før der var kommet Svar paa et Andragende derom til Kongen og Rentekammeret.

Landboforeningens 3. ordinære Møde blev holdt 26. Juli paa sædvanligt Sted.

Claus Wiell indførte Skolelærer Rasmus Sørensen fra København (før Venslev) som Gæstemedlem, og efter at Formanden havde opfordret Forsamlingen til at udtale sig, om nogen havde noget derimod, udtaltes det enstemmigt, at det var dem særdeles kært, at R. Sørensen var til Stede.

Forhandlingerne fra forrige Møde blev oplæst. Der blev optaget 6 ny Medlemmer.

Formanden oplæste en Beretning i »Almuevennen« om Folkefesten i Holbæk Amt og de af Skolelærer Rasmus Sørensen og Peder Hansen i Lundby ved denne Fest holdte Taler, hvilket fandt særdeles Bifald hos alle de tilstedeværende. Dernæst blev et Foredrag: »I hvilken Aand og Retning, Landboforeningen skulde virke« af Skolelærer Gleerup, Formand for Landkommunalforeningen for Holbæk Amt, holdt i Foreningen 14. Marts d. A., oplæst. Formanden gjorde ovennævnte Ord til sine, og Forsamlingen syntes meget godt om dette Foredrag.

Arvefæster C. Christiansen i Vester Tirsted oplæste en Adresse, som skulde tilstilles Etatsraad, Professor Bang for hans Færd i Stændersalen som Deputeret for sit Valgdistrikt. Den blev

modtaget med Akklamation. Det vedtoges, at Christiansen, Formanden og Wiell skulde afsende og offentliggøre en saadan snarest muligt.

Komiteen oplæste sin Betænkning om en Forandring i Fattigvæsenet, men fraraadede Foreningen at foretage videre i Sagen.

Formanden meddelte, at den Komité, som i forrige Møde blev nedsat til at afgive Betænkning over det af C. Wiell fremsatte Forslag om Selvejendoms Fremme, havde været samlet, men tilraadede enstemmigt Foreningen at stille Sagen i Bero indtil videre paa Grund af, at en Petition til Kongen om den Sag for Tiden cirkulerer til Underskrift i Landet. Dette vedtoges.

Møller Clausen i Paarup foreslog, at Landboforeningen skulde enes om at fjerne den Misbrug, at Karle under 28 Aar paatog sig Akkordarbejde og Pundstærskning i Stedet for Husmænd og Indsiddere. Det vedtoges, at enhver i sin Kreds skulde bidrage til at hemme en saadan Ulempe ved selv at undlade at give Akkordarbejde til andre end berettigede og anmelde Misbrug til Øvrigheden.

Henningsen oplæste Love for et Livsforsikringsselskab for selvdøde Kreaturer. Forsamlingen mente, at denne Sag var meget vigtig. Der blev derfor valgt en Komité paa 3 Medlemmer: Henningsen, Sidenius og Clausen til nøjere at overveje Sagen og senere offentliggøre Resultatet.

H. Truelsen oplæste et Forslag om, hvorledes han troede, Sognefogederne burde lønnes, og om, at de fremtidigt burde vælges paa 3 Aar, ikke af Herredsfogeden, Birkedommeren o. s. v., men af Sognets egne Beboere. Det blev udsat til næste Møde, da det var indleveret for sent.

Proprietær Bokkelmann, Nørregaard, fremlagde et Forslag om at oprette et Assuranceselskab for Sædens Ødelæggelse ved Hagl. En nærmere Drøftelse af det udsattes til næste Møde, da det var indleveret for sent. Han lovede at indlevere et Udkast til Love.

Foreningens næste Møde blev holdt 18. Oktbr. paa Raadstuen i Maribo. Protokollen blev oplæst og godkendt. To ny Medlemmer blev optaget.

Komiteen om Livsforsikringsselskabet for selvdøde Kreaturer afgav Betænkning og anbefalede et Udkast til Love for Sel-

skabet. Det vedtoges, at Formanden skulde skrive i Stiftets Blade, at Foreningen vilde anbefale et saadant Selskabs Oprettelse.

Angaaende Sognefogedernes Udnævnelse og Løn blev der valgt en Komite paa 3 Medlemmer: Wiell, Truelsen og H. Olesen, som skulde afgive Betænkning i næste Møde.

Bokkelmanns Lovforslag om en Haglskadeforsikring blev oplæst; men Forsamlingen vedtog at opsætte Behandlingen af det til næste Møde, da han var syg.

Hans Olesen foreslog, at Sogneforstanderskaberne skulde offentliggøre deres Forhandlinger. Alle syntes, det var rigtigt, og flere Medlemmer lovede Forslag derom til næste Møde.

Endelig vedtog man at tage Bestemmelse om Anvendelsen af Foreningens Penge paa næste Møde, som skulde holdes 19. Januar 1846.

Dette Møde blev dog aldrig holdt, idet Politimesteren 18. Novbr. 1845 meddelte Formanden Hans Olesen, at Lollands Landboforenings Møder var forbudt ifølge »Bondecirkulæret« af 8. Novbr.

Hans Olesen skrev da følgende Skrivelse til Kongen:

»Allernaadigste Konge!

Den 28. Decbr. forrige Aar stiftedes Lollands Landboforening af 35 Medlemmer, der senere er vokset til et Antal af 181. Af Foreningens Love, hvoraf jeg allerunderdanigst tillader mig at vedlægge et Eksemplar, vil det allernaadigst erfares, at »dens Formaal er ved regelmæssige Sammenkomster af Medlemmerne fra Provinsens forskellige Egne at bevirke og fremme gensidig Meddelelse og Udvikling af Anskuelser om alt, hvad der kan have Interesse, saavel med Hensyn til Kommunalvæsenet som det øvrige almindelige Bedste, derunder naturligvis indbefattet Landøkonomi og Industri samt ved forenet Kraft og ved de Midler, som staar i dens Magt og til dens Raadighed — navnlig ogsaa ved Petitioner — at virke til almenyttige Foretagenders Fremme«.

Heraf fremgaar, efter min Formening, at Foreningens Møder ikke er af den Slags eller paa nogen som helst Maade kan sættes i Klasse med de Sammenkomster, det kgl. danske Kancellis Cirkulære af 8. Novbr. d. A. forbyder, men meget mere er saadanne, som efter det høje Kollegiums Ord synes fortrinsvis at burde tillades, idet Foreningen tæller Medlemmer af forskellige

Stænder, og det saaledes maa ventes, at det i dens Møder »vil gaa ud paa en rolig og sindig Overvejelse af fælles Anliggender«.

Foreningens Møder har ogsaa hidtil været afholdt paa Raadstuen i Maribo; men af Politimesteren dersteds er under 18. f. M. tilstillet mig som Foreningens Formand en Skrivelse, hvori det hedder: »At det paa Grund af Forskrifterne i det kgl. danske Kancellis Cirkulære af 8. Novbr. d. A. ikke i Fremtiden kan tilstedes den Lollandske Landboforening at holde dens Forsamlinger i Maribo Kjøbstad«.

Som Formand for oftnævnte Forening var det naturligvis min Pligt straks at foretage noget i Anledning af denne Skrivelse, eftersom det i Foreningens Love § 12 er vedtaget, at alle Foreningens Møder stedse skulde holdes i Maribo, og da et saadant Møde allerede var berammet, men Afholdelsen herved forbudt, henvendte jeg mig desaaarsag til Politimester, Hr. Justitsraad Ibsen i Rødby med Anmodning om Tilladelse for Foreningen at afholde et ekstraordinært Møde i min iboende Gaard, hvis Hensigt skulde være at afhandle om at indgaa til Deres Majestæt med en allerunderdanigst Supplik angaaende benævnte Cirkulære. Da Tilladelse hertil nægtedes, har jeg derefter talt med en stor Del af Foreningens Medlemmer, der alle ligesom jeg har følt en dyb Sorg over denne Regeringsforanstaltning og været enig med mig i, at det i denne Henseende var af yderst Vigtighed at ty til Deres Majestæts Trone med Bøn om Forandring heri, især hvis den skal forstaaes og gøres gældende i den Udstrækning, Politimestrene her har antaget. Jeg vover derfor paa Grund af, at Foreningen ej har kunnet komme sammen for at tage en Beslutning, som Formand for denne allerunderdanigst at henvende mig til Deres Majestæts landsfaderlige Naade med følgende Bemærkninger, der forekommer mig at godtgøre Ønskeligheden af, saavel for Foreningen som Landet, at dens Virksomhed ej ophører.

Deres kgl. Majestæt har til Statens som til Bondestandens sande Gavn og Bedste ladet udgaa forskellige allernaadigste Anordninger, der, om jeg saa tør sige, gør det nødvendigt for Bondestanden at hige efter den Lejlighed, der er den mulig, for at gøre sig skikket til med Hæder at hævde den Plads i Samfundet, den efter disse kan komme til at indtage, enten i Sogneforstanderskabet, Amtsraadet eller Stændersalen. I Indledningen til Deres kgl. Majestæts allernaadigste Anordning af 13. August 1841, for hvilken kgl. Gave Bondestanden af Hjertet takker Deres Majestæt, er det udtalt, at Deres Majestæt er overbevist om, at Anordningen vil »have en gavnlige Indflydelse paa at nære Iver og rigtig Sans for det almindelige Vel«, og jeg fejler altsaa ikke, naar jeg allerunderdanigst er overbevist om, at Deres Majestæt gerne ser, at Bondestanden gør sig al mulig Umage

for at arbejde sig frem til samme Grad af Kyndighed som de øvrige Stænder, søger i Forening ved sine Standsfællers og andre retsindige Menneskers Bistand at virke og gavne, saavidt dens Evne strækker sig. I saadan Retning har ogsaa stedse de ved Landboforeningens Møder afhandlede Sager været, og om endogsaa en af disse har omhandlet Fæsteforholdene, saa er jeg dog forvisset om, at Deres Majestæt ikke ønsker, at disse skulde betragtes som noget, der slet ikke tør omtales af Bondestanden. Selve Kancelliet synes ikke at ville modsætte sig en Forsamling, der attraar saadant, naar det kun »kan ventes, at den vil gaa ud paa en rolig og sindig Overvejelse af fælles Anliggender«. Landboforeningen er efter min allerunderdanigste Formening en Forsamling, hvor man i Særdeleshed kan vente dette, hvilket jeg haaber vil allernaadigst kunne erfares af nedenstaaende korte historiske Oversigt af Landboforeningens Virksomhed hidtil, og da Foreningens Møder staar aabne for enhver af uplettet Rygte, samt da dens Medlemmer som Følge heraf er af forskellige Stænder, ligesom den hele Organisation er saaledes, at selve Godsejerne ej behøver at skamme sig ved at være til Stede, kan efter min allerunderdanigste Formening ved disse Møder, endog i omhandlede Retning, bevirkes meget godt, mangen forkert Anskuelse berigtiges, megen Belærelse modtages ved Omgang mellem mere dannede og kyndige Mennesker.

De Sager samt disses Resultat, Foreningen i den korte Tid, den har bestaaet, har forhandlet, hvilket stedse forud har været bekendtgjort i Stiftets Blade, tillader jeg mig herved allerunderdanigst efter Forhandlingsprotokollen at give en kort Oversigt af ... (Herefter følger saa en kort Omtale af, hvad der blev forhandlet paa Foreningens Møder, hvilket er foran omtalt, hvorfor det ikke gengives her).

I den allerunderdanigste Tillid, at Deres Majestæt ikke uden den alleryderste Nødvendighed vil indskrænke Statsborgernes naturlige Frihed til at tale og beraadslaa om samt forene sig i fælles Anliggender, vover jeg saaledes allerunderdanigst paa Lollands Landboforenings Vegne som Formand for denne at bede Deres Majestæt om allernaadigst Tilladelse for Foreningen til uden Hinder af det kgl. danske Kancellis Cirkulære af 8. f. M. som hidtil at afholde dens Møder i Maribo Købstad, og at en saadan Tilladelse maatte gennem det kgl. danske Kancelli blive tilkendegivet Politimesteren i Maribo.

Sæddinge, den 9. Decbr. 1845.

Allerunderdanigst

Hans Olesen.«

Dette Andragende overrakte Hans Olesen Kongen, da han tillige med Borchers Skytte var i Audiens 13. Decbr. 1845.

Lollands Landboforening holdt sit sidste Møde 4. Juli 1846 i Maribo; Politimesteren var naturligvis til Stede.

Man besluttede at ophæve Foreningen paa Grund af det kgl. Reskript af 12. Maj 1846, da man ikke vilde staa under Politiets Opsyn.

Foreningens Pengebeholdning blev skænket til den i sin Tid valgte Bestyrelses Disposition til den paatænkte Agerdyrknings-skoles Oprettelse i Stiftet.

28 Medlemmer af den opløste Landboforening sendte i August 1846 følgende Adresse til Kongen:

»Allernaadigste Konge!

Som tilstedeværende Medlemmer af Lollands Landboforening ved dens første Møde, efter at den i længere Tid formedelst Kancellicirkulæret af 8. Novbr. f. A. har været forhindret i at fortsætte sin Virksomhed, anser vi det for vor første og helligste Pligt at bringe Deres kgl. Majestæt vor inderligste og varmeste Tak, fordi Deres Majestæt allernaadigst har behaget at ophæve foranførte Cirkulære, der lig et tungt og trykkende Aag hvilede paa Bondestandens naturlige Forsamlingsfrihed, der gav Grund til, at denne talrige Borgerklasse maatte anses som mindre gode Undersaatter end nogen anden Stand i Deres Majestæts Rige. Ikkun den, der selv har følt Trykket af denne Foranstaltning, er i Stand til til fulde at skatte det Gode, at vurdere den Frihed, Deres kgl. Majestæt atter har tilbagegivet denne Stand. Men denne vor Glæde er dog ikke fri for at være blandet med Sorg og Betyrning. Som Medlemmer af ovennævnte Forening er vi gjort bekendt med Deres Majestæts gennem Kancelliet og Stiftamtet ved vedkommende Politimester Foreningens Formand kommunicerede Reskript af 12. Maj d. A. og kan naturligvis ikke andet end herved føle os smertelig berørte, eftersom vi er overbevist om, at ikke alene vi, men hele Foreningen ved dens Møder aldrig har haft andet Formaal, end hvad der efter vor bedste Overbevisning maatte anses som tjenligt til Almenvællets Fremme. I den i sin Tid i Stiftets Blade af Foreningens Formand offentliggjorte og til Deres Majestæt afgivne allerunderdanigste Ansøgning om Tilladelse til atter at holde Møde er ethvert af Foreningens Foretagender nævnt, og vi formaar ikke at anse, hvad eller hvilket af disse der skal have paadraget os Deres Majestæts Unaade i den Grad, at vor Forening skal mindre end andre lignende Foreninger turde handle om fælles Anliggender, ogsaa udenfor landøkonomiske Genstande. — Der er desuden afstukket Foreningen saa snævre Grænser for dens fremtidige Virksomhed, at det vil blive vanskeligt, ja, efter vor allerunderdanig-

ste Formening fast umuligt at undgaa Konflikter, især om en Politimester skulde have blot mindste Hang til vilkaarlig Udøvelse af den ham betroede Magt. Dette vil vi naturligvis mindst af alt udsætte os for. Da Foreningen desuden har sat sig et ganske andet Formaal end landøkonomiske Genstandes Behandling alene, og det vist heller ikke kan være nogen af dens Medlemmer kært at staa under Politiets specielle Opsigt, kan vi ikke andet end finde det rettest at opløse Foreningen i Haab om, at en kommende Tid mindre ængstelig vil se selv de ringere Stænder at medvirke til Almenvellets og almennyttige Foretagenders Fremme. — Gud bevare Deres kgl. Majestæt«.

Kilder: Almuevennen 1843, 1844, 1845 og 1846.

Smaastykker.

Smedelavs fra Skovby.

Lars Petersen hed han, men blev altid kaldt Smedelavs. Han var Søn af en Spanioler, der, ifølge Smedelavs Sønnesøn, Emil Engelsted, var Kobbersmed og indvandret til Danmark og havnet i Torkilstrup Sogn.

Smedelavs var en velvoksen Mand med kortklippet Fuldskæg, men han var Krøbling fra Fødselen af, hans venstre Arm endte ved Albuen, hvor der var nogle fingerlignende Udvækster, og Underarm og Haand manglede.

Han var ifølge Kirkebogen født 1813 i Taarup By, Torkilstrup Sogn. Da han blev gift med Agate Rasmussen fra Skovby, bosatte han sig her i det Hus, som senere tilhørte Peter Udby.

Han ernærede sig ved at fiske, klinke Lertøj og Porcellæn, sætte Ruder ind, lave Uroer af Halmstraa og spille Violin. Han var snild og fingernem, og naar man undtager hans Legemsfejl, var han udstyret med gode Evner og Energi og Vilje til at klare sig selv.

Med sin Glaskiste og sit Klinketøj gik han rundt fra By til By, altid barfodet, aldrig saa man Smedelavs med Hoser og Fodtøj paa selv i den haardeste Vinterkulde og Sne.

Man sagde, at han kunde gaa hen ad et Tjørnegærde uden at stikke sig; Huden var som Saalelæder.

Som sagt spillede han ogsaa Violin, det var saadan set noget af en Næringsvej for ham. Han kunde jo ikke gribe Tonerne an med venstre Haand og føre Buen med højre, som andre gør, han maatte gøre det modsat.

Som Følge deraf maatte han skifte Violinstrengene om og anbringe dem i den omvendte Orden, og Buen førte han med venstre Armstump.

Naar Tiden kom, da Markederne blev afholdt rundt om i

Købstæderne, drog han ud med sin Violin og spillede hele Landet rundt, ja, inde i det tyske havde han været. Han spillede mange Penge ind, for det kunde Folk da se med egne Øjne, at han var en Stakkøl.

Engang midt i 80'erne kom han hjem midt i den bedste Spilletid uden Violin. Paa et Marked var han kommet op at slaas med en anden Stodder, og Violinen var blevet knust. Han fik Fars Violin at laane den Sommer, og da han kom med den igen, husker jeg, at Strengene sad forkert.

Hans Kone, Agt som hun blev kaldt, levede ikke nær saa længe som han, og paa sine gamle Dage opholdt han sig dels paa Stangerup Hospital, dels i Gunslev Fattighus.

Saa gik han ud med sine Remedier og skaffede sig lidt Fortjeneste. Han havde i sit lange Liv og paa sine Rejser Landet rundt oplevet meget, og der fortaltes mange Ting om ham, han havde altid en vis Evne til at klare sig i en kritisk Situation.

Paa hans gamle Dage var det et trist Syn at se ham komme paa Vejen. Smaat gik det, han hostede og hev efter Vejret og hvilede sig paa Stenbunkerne.

Paa dette Tidspunkt var det, at Jens Peter Jensen digtede Smedelavses Vise. J. P. Jensen boede norden for Sortsø Arnevænge. Han var en Mand med gode Evner, og han havde den største Næse i hele Omegnen. Han vævede om Vinteren, var Anlægsgartner om Sommeren, og dertil kom, at han var Digter. Hans Vise om Smedelarses Liv og Skæbne gik paa Melodien »Amanda sad med Krans i Haaret«.

En liden Sang har jeg Lyst at kvæde
om hvilke Kaar, der var lagt tilrede
for mig af Herren paa Livets Vej
og om hans Hjælp, som forlod mig ej.

Saa tung en Lod blev forvist mig givet,
fra først mit Øje skued' Livet,
fra Moders Liv alt som Krøbling lagt
med kun en Arm, som var ret ved Magt.

Forældres Blik vistnok mange Gange
har hvilet paa mig med sorgfuld Tanke
og tænkt: »Hvordan mon det dog skal gaa,
naar Lars skal ene i Verden staa«.

Men Gud ske Lov, i min Arm den lille
 min Skaber havde lagt Kraft og Snille.
 og i mit Bryst var et Livsmod lagt,
 det er der end, men lidt mere svagt.

Saa tog jeg fat med den Haand, jeg havde,
 en Levevej ved Guds Hjælp mig skabte,
 jeg klinked Lertøj og Postelin,
 og dertil satte jeg Ruder ind.

Og gamle Fade og gamle Krukker,
 Tallerkener, ja, og Glas til Sukker
 jeg satte sammen, mens fro i Sind
 dertil jeg spillede Violin.

Jeg spilled' ofte for andres Døre,
 min svage Arm maatte Buen føre,
 mens højres Fingre greb Tonen an;
 men se, nu er jeg en gammel Mand.

Jeg kan ej spille, ej klinke mere.
 dog, derfor vil jeg ej modløs være,
 jeg haaber, der er saa mangan Ven,
 der tænker lidt paa Lars Petersen.

Sangen blev trykt, og saa drog Smedelavs ud paa sin sidste
 Tourné sammen med den blinde Mand. De gik fra Gaard til
 Gaard, Smedelavs spillede paa Violinen, og den blinde Mand
 sang Visen, og det gik strygende med Salget.

Og denne Vise staar endnu som et Minde om, at Smedelavs
 har levet. Nok var han fra Fødselen af daarligt stillet, men han
 ejede Livskraft nok til at holde ud gennem et langt Liv. Han
 døde i Juli 1902, 89 Aar gammel, fattig paa denne Verdens Gods.

Chr. Olsen.

Helene Stranges Minde.

Ved Mindestensafsløringen for Forfatterinden Helene Strange læste
 Førstelærer A. H. Bendsen, Bandholm, følgende af ham selv forfattede
 Digt:

*Helene Strange holdt saa meget af sin skønne Fødeø,
 mest vel Banken her, som byder Udsyn over Land og Sø.
 Og hun satte sig det Maal at samle Folk fra fjern og nær*

for at frydes over Egnen — og de hedengangnes Færd.
 Hun var bundet til sin Hjemstavn med et Slægtskabs stærke
 Baand.

helt fra lille tog hun Hjemmets Gerning op med øvet Haand.
 Hendes Higen efter Viden førte hende vidt om Land
 og til fjerne Steder — aldrig glemte hun sin Ø og Stand.
 Hun var falstersk Bondepige, fuld af Energi og Mod,
 hvad hun skyldte sine Fædre, hun i særlig Grad forstod.
 Hendes Styrke var et Klarsyn, hun var lyttende som faa,
 og hun evned at gi' andre Del i det, hun samled' paa.
 De herrundne Tidens Virke, Skikke og de glemte Ord,
 alt det gav hun Liv i Ensomheden ved sit Arbejdsbord.
 Hos de gamle rundt paa Lolland-Falster havde hun sin Gang.
 hun var Folkemindesamler som i sin Tid Evald Tang.
 Hendes Bøger er en Bauta over »Slægtens Arv« og Jord
 og for Bønder som »Ad Pligtens Veje« gik »I Fædres Spor«.
 Helene Stranges Maal og Smil og smaa Besøg — vi savner dem!
 Det er godt, at hendes Værker stedse gæster mange Hjem.
 Fra »Historisk Samfund« lyde skal en Tak for hendes Daad.
 Hun fik mange med i Kredsen, og hun gav os gode Raad.
 Denne Plet med denne Sten skal frede Mindet, al den Stund
 de smaa Bølger nynner blidt i Vaalse Vig og Guldborgsund.

Fra Bogverdenen.

TO VIGTIGE ARBEJDER OM DANSK BRONZEALDER.

H. C. Broholm, W. P. Larsen og G. Skjerne: The Lures of the Bronze Age. 1949. (Gyldendal).

H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder, bd. IV. 1949. (Nyt nordisk Forlag. Arnold Busck).

Året 1949 betød en stor berigelse af den videnskabelige litteratur om Danmarks bronzealder, idet begge de to ovennævnte værker udkom. Bogen om Danmarks lurer er udkommet på engelsk, idet emnet må anses for at være af så stor betydning for udenlandske videnskabsmænd, at lurbogen må være tilgængelig for dem på et af hovedsprogene. Lurbogens tre forfattere har delt stoffet således, at dr. Broholm har behandlet de arkæologisk-historiske, billedhugger Larsen de tekniske og museumsdirektør Skjerne de musikhistoriske problemer, som de gamle lurer frembyder. Værket er den første samlede videnskabelige behandling af de gamle lurer, og disse kan nok fortjene det, da de hører til den danske oldtids fornemste og ejendommeligste frembringelser. Allerede selve bogens titel daterer lurerne til bronzealderen, og nærmere besked får man i bogen. De fleste lurer er blevet fremstillet her i Danmark i den yngre bronzealder (ca. 1100 — ca. 500 f. Kr.). De er udført ved støbning og samlede af flere stykker hver. Man må beundre den store kunsthåndværk i fremstillingen, der dog er foregået under primitive forhold. De første lurer i vore samlinger fandtes for 200 år siden; nu kendes der ialt 48, hvoraf de 37 er fundet i Danmark (Skåne medregnet), resten i Norge, Sverige og Nordtyskland. De danske fund fordeler sig nogenlunde jævnt på de forskellige landsdele; dog kendes der ingen fra Lolland, men derimod 4 fra Falster, og det ikke de mindst vigtige. Et af de bedste fund

er lurerne fra Brudevælte i Nordsjælland, hvor man i 1797 fremdrog 6 lurer i en mose. Oprindelig troede man, at lurerne var en slags krigsbasuner, men denne forklaring kan ikke være rigtig. Det viser sig nemlig, at mange lurer er forsynet med rasle- eller klapreindretninger på bagsiden, og den slags kendes fra andre ting, der har forbindelse med bronzealderfolkets religion. Når hertil kommer, at man på helleristningerne ser lurblæsere deltagende i religiøse handlinger, synes det naturligt at sætte lurerne i forbindelse med religionen. Det har den største interesse, at man endnu kan spille på 11 lurer, for de er de ældste musikinstrumenter, som man kender. Da lurerne som regel findes to og to sammen, formodede man, at de var stemt sammen. Dette har også vist sig at være rigtigt. På lurerne kan kun frembringes de såkaldte naturtoner, ikke musikstykker, så det er forkert, når man har troet, at bronzealderens mennesker besad en høj musikkultur. At lurerne er bevaret til vor tid, skyldes deres henlægning i moser. Men hvorfor er de blevet anbragt der? Dr. Broholm giver en meget interessant forklaring herpå: Af forskellige forhold kan man fastslå, at der på overgangen mellem bronze- og jernalder er sket en ændring i religionen. Følgen heraf kan have været, at man ikke længere havde brug for lurerne. Nu ved man fra andre religioner, at sager, der har forbindelse med gudstjenesten, ikke må ødelægges eller profaneres. Lurerne er da formentlig blevet gemt i moserne, for at de ikke skulde lide en sådan skæbne. Hertil kommer, at moserne ofte har vist sig at gemme rester fra offerhandlinger; dette ses netop af de to falsterske lurfund fra Lommelev og Radbjerg, idet lurerne herfra var nedlagt sammen med dyre- og menneskekogler. De to lurer fra Lommelev (Nr. Kirkeby sogn) fandtes 1846 sammen med to sværd og en flintsegl i en mose, tilhørende gårdmand Peder Madsen. Der manglede meget af disse to lurer, og de har været sønderbrudte, men en rekonstruktion ved billedhugger Larsen har gengivet dem deres oprindelige form. Radbjerg-lurerne fandtes 1894 i en mose i Radbjerg (Veggerløse sogn), hvor der syntes at have været et gammelt offersted, da der omkring lurerne fandtes ben af både dyr og mennesker samt potteskår. Lurerne var slemt medtaget af forvitring og brudt i mange stykker ved dyrs og menneskers færden på mose-

fladen i tidens løb. — Lurbogen er i særdeles smukt udstyr og forsynet med mange fortrinlige tekstbilleder og plancher. Det er en oplevelse gennem den at stifte nærmere bekendtskab med de gamle lurer, der med rette regnes for særlig danske frembringelser.

Fjerde og sidste bind af »Danmarks Bronzealder« ligner de øvrige bind af samme værk i sit statelige og meget smukke udstyr; det er som disse forsynet med omslagstegning af Sikker Hansen og rigt illustreret med fortræffelige fotografier af alle de vigtigste fund. Bogen indeholder en behandling af den yngre bronzealders kultur i Danmark, godt og klart skrevet. I bogens første afsnit betoner forfatteren den jævne og ubrudte overgang fra den ældre til den yngre bronzealder, f. eks. begynder ligbrændingen i den ældre bronzealder og sejrer fuldstændigt i den yngre. Samtidig sker der en indskrænkning i gravenes omfang, så at der til sidst kun er den simple urnegrav, der ofte anlægges i ældre høje eller under flad mark. Gravfundene er vigtige, da de i forening med andre fund udgør kilderne til vor viden om bronzealderen, mens husfund ikke er gjorte. Fra bronzealderen kendes heller ikke agre, og man har kun gjort få bopladsfund. Mandsgravene indeholder våben, rageknive og andet typisk mandsudstyr, men efterhånden som graven svinder ind, bliver gravgaverne også mindre, f. eks. miniaturesværd i stedet for rigtige sværd. Noget ringere i udstyr er kvindegravene, hvor man blandt gravgaverne finder småting, mest knapper og smykker. Mange kvindesmykker kendes forøvrigt slet ikke fra grave, men kun gennem fund fra mark og mose. Ved tørveskæring er der navnlig i det sidste tiår kommet vigtige sager frem, f. eks. de enestående prægtige bronzehjelme fra Viksø. Blandt ældre mosefund må især nævnes bronzelurer, hængekar, sværd osv. På grund af ligbrændingens fuldstændige sejr er vi dårligt underrettet om dragten i yngre bronzealder. Moserne, der har givet jernalderdragter, har endnu ikke skaffet os en eneste dragt fra bronzealderen. Kun meget små tøjrester kendes fra gravene. I sidste del af yngre bronzealder kan der iagttages et brud i udviklingen som følge af impulser fra fremmede kulturcentre. Det ses bl. a. af nye oldsagstyper, der enten er indført hertil

fra udlandet eller er hjemlige efterligninger, men det er også tydeligt at se af nye gravskikke, idet der fra dette tidsrum kendes småhøje til urnegrave. Sådanne småhøje er almindelige i Syddanmark, ikke mindst på Lolland-Falster. De store gravudstyr forsvinder, og der medgives kun enkelte småting; dette tyder på et trosskifte. De nye kulturstrømme, som alt dette vidner om, er kommet til Norden både fra øst og vest. Det nye metal — jernet — begynder at vise sig, foreløbig dog kun sparsomt. At huse endnu ikke er fundet fra bronzealderen, kan måske forklares ved, at de har været af lettere materiale end jernalderens huse, der jo kendes særdeles godt; landets intensive dyrkning har selvfølgelig betydet meget for udslettelsen af sporene. Sagerne fra bopladserne er meget tarvelige, da de i reglen er kasserede eller tilfældigt tabte ting, men de viser os dog den interessante kendsgerning, at flinten endnu i yngre bronzealder var almindeligt anvendt til redskaber, der dog langt fra var af så elegante former som i stenalderen. Bronzestøbernes arbejde kendes ligeledes fra fund; man kan bl. a. se, at metallet fra kasserede ting er blevet udnyttet, — råstoffet var dyrt og måtte hentes langvejsfra. Kendskabet til erhvervslivet i disse fjerne tider er iøvrigt meget mangelfuldt. Handelen kender man ikke særlig godt; man ved ikke, hvordan den fremmede bronze blev betalt, men man formoder, at rav her har spillet en vis rolle. Jagt og fiskeri i perioden kender man næsten intet til, men disse primitive erhverv har dog sikkert spillet en stor rolle. Kun landbruget kender man lidt nærmere. Fra aftryk i lerkar af kærner ved man, at der dyrkedes hvede, byg, hirse, havre og ærter, mens man endnu ikke kendte rug og hør (til lintøj anvendtes brændenælde som råstof). Fra helleristninger kendes ploven, der er en ard (også kendt fra tidlig jernalder). En fure har denne plov ikke kunnet vende, men kun været i stand til at vælte jorden lidt til side. Den har dog meget vel kunnet bruges i bronzealderens tørre og varme klima, der har været omtrent som Sydfrankrigs i nutiden. Husdyrene kendes nogenlunde: Man holdt ged, får, svin, okse, hest og hund (kat og fjerkræ kom først i jernalderen). — Et kapitel om lurene mangler naturligvis ikke, men for dette afsnits vedkommende kan der henvises til ovenstående anmeldelse af lurværket. Et yderst interes-

sant kapitel handler om kunsten, der især viser sig som en elegant form- og dekorkunsten, mens plastikken kun er ufuldkommen. Der kendes menneskefremstillinger, sikkert af religiøs betydning, men kunstnerisk yderst ringe. Dette skyldes, at impulserne kom fra udlandet, så at fremstillingen ikke udsprang af en kunstnerisk trang hos folket. Det er i dekorkunsten, vi beundrer dettes kunstneriske frembringelser. I et af de sidste afsnit behandles de meget vanskelige kronologiske problemer. Dr. B. mener, at bronzealderen skal regnes fra ca. 1500 til ca. 500 f. Kr., men betoner, at tidsangivelsen må tages med forbehold, idet det til nu kendte materiale ikke tillader en nøjagtig tidsangivelse. Til slut redegøres der i store træk for Danmarks bebyggelse i perioden ved hjælp af en kortlægning af gravfund og depotfund. Der er her i korte træk redegjort for et storværk i dansk arkæologisk litteratur, som den fremtidige oldtidsforskning ikke kommer udenom. Værket giver en udtømmende behandling af oldsagerne og den almindelige kultur i bronzealderen og er samtidig en storartet billedbog, der illustrerer den danske bronzealders fremragende og fine frembringelser.

Sv. Laursen.

* * *

Danske politiske Breve fra 1830erne og 1840erne ved Povl Bagge og Povl Engelstoft I—III (1945—1949) er intet mindre end en Guldgrube for den, der ønsker at danne sig et Billede af det politiske Røre, der her i Landet gik forud for Begivenhederne i 1848.

I en ikke ringe Grad har Lolland-Falster levet med i dette Røre, hvad der med tilstrækkelig Tydelighed fremgaar af en lang Række Breve fra fremtrædende Personligheder i denne Landsdel.

Blandt disse samler Opmærksomheden sig især om tre: de senere Martsministre *F. M. Knuth*, Knuthenborg, og *D. G. Monrad*, en Tid Præst i Vester Ulslev, samt Bondeagitatoren, Vesterborgseminaristen *Rasmus Sørensen*.

Opmærksomt fulgte Grev Knuth Udviklingen ikke alene blandt de nationalliberale i København, men især blandt Landbefolkningen paa Lolland-Falster (se herom Side 232 ff). I Be-

Danske politiske Breve fra 1830erne og 1840erne, udg. af Povl Bagge og Povl Engelstoft. I—III.

gyndelsen af 1842 kom han paa en eller anden Maade i Forbindelse med Rasmus Sørensen*), der 1821—27 havde været Lærer i Brandstrup i Tirsted Sogn og nu sad som Lærer i Venslev samtidig med, at han sammen med Husmand Peder Hansen, Lundby, udfoldede en omfattende politisk Agitation paa Sjælland, Lolland-Falster og senere over hele Landet.

De mange Breve fra Rs. Sørensen til Grev Knuth viser, at denne ikke alene opmuntrede, men ogsaa økonomisk støttede Rs. Sørensen, idet han gennem dennes Virksomhed øjner en Mulighed for at give de liberales Forfatningskrav større Kraft.

Men Grev Knuth er forsigtig. Det maa ikke gerne komme ud til videre Kredse, at han har Forbindelse med Rs. Sørensen. 1842 skriver han til D. G. Monrad:

»Derfor ville Navne ei blive nævnte i, hvad der skeer, ikke til Nogen, jeg beder Dem, dog jeg har ikke været ganske uvirksom. De vil maaske af og til i denne Tid ad meget indirecte Veie høre derom. Der er en ikke ubetydelig Magt i Danmark, som Faa kjende. Denne vil maaske ved denne Lejlighed i en meget forsigtig Form give et Tegn til sin Tilværelse, for at lære sig selv at kjende«.

Hvem denne »ikke ubetydelige Magt« er, røber Grev Knuth i et senere Brev, hvori han omtaler Bondebevægelsen og Rs. Sørensen, og han vedlægger en Pjece skrevet af denne.

Det hedder herom i Brevet:

»Det indlagte er skreven af R. Sørensen, med hvem jeg har talt, og som nu er reist til Jylland for at sætte Breve af denne Art i Gang over hele Halvøen«.

Men atter kommer Forsigtigheden op i Grev Knuth, og han tilføjer:

»Derfor lad det være en uigjennemtrængelig Hemmelighed, at R. S. er paavirket af mig. Lad Alt i det Hele gaae for sig i Stilhed!«

Altsaa: De liberale kan bruge Rs. Sørensen, men man maa ikke vide noget derom.

Dette fremgaar endnu tydeligere af et Brev fra Grev Knuth til Monrad dateret 29. September 1842, hvori det bl. a. hedder:

*) Om Rs. Sørensen se Aarvog 1930.

»Jeg vilde gjerne bede Dem om at sende mig 2 Linier, om De har faaet mit Brev i rette Tid — nemlig i Løverdags 8 Dage midt paa Dagen — og i saadan Tilstand, at det ikke saa ud til at have været brudt paa Posthuset. Der er intet, som jeg antager for umuligt under nuværende Forhold. Skriv mig tillige i al Korthed, hvorledes Sagerne staae, men brug saadanne Udtryk, at en Fremmed ikke let kan forstaae Meningen. Den før omtalte Lærer har begyndt sin Underviisning paa selve Stedet og er fuld af Tillid og Haab, dog bør man ikke give sig hen til sangvinske Ideer. Ro og Fred er nødvendig baade for Lærer og Disciple meest for den Første. Underviisningen vil gaae langsomt, men Veien er sikker, naar man ikke bliver forstyrret under ABCLæsningen. ... Glæd mig endelig med 2 Ord og forsegl Deres Breve med større Omhu end hidtil. Brug ikke gjennemsigtigt Papir og lad om muligt en Anden skrive udenpaa«.

Det kan man vel nok kalde Forsigtighed!

7. April 1853 skriver Grev Knuth igen til Monrad om Rs. Sørensen:

»Lader os i ethvert Tilfælde først see, hvorledes det vil gaae R. S. De maa endelig gjøre Dem fortrolig med hans Plan og staae ham bi som Talsmand og veilede ham, det vil sige, saavidt som den Slags Mennesker kan veiledes«.

Fra Nytaar 1844 havde Rs. Sørensen opgivet sit Embede i Venslev, og 24. Jan. s. A. skrev han fra København til Grev Knuth, at han her venter paa et Brev med 200 Rdl. Beløbet skal dække hans Udgifter under en Rejse igennem hele Landet, paa hvilken han skal søge at vække Interesse for Læseforeninger, Landboforeninger, Laanekasser, Aftenskoler, almindelig Værnepligt og tillige prøve at gøre Bønderne politisk interesserede. — Paa Lolland-Falster holder han Møder i *Vaalse* »i deres nybyggede Sogneforstanders- og Læseforenings Forsamlings Hus«, *Ønslev*, *Karleby*, hvor man tuder paa Gaden for at samle Bymændene til Møde i *Skolen*, *Bregninge*, *Hillested*, *Brandstrup*, hvor han »her i denne Forsamling af min egen Yngel — saa at sige — havde opvarmet deres kolde Gaasekjød ved at slaae mine Gasevinger ud over dem«, *Sandby* og *Branderslev*.

Efter at have gennemrejst de øvrige Landsdele kom Rs. Sørensen paany til Lolland og besøgte her Grev Knuth, med hvem han havde en lang Samtale, hvori Greven gav Udtryk for, at han ikke er enig i alt, hvad Rs. Sørensen gør sig til Talsmand for.

Brevene til Grev Knuth bliver nu sjældnere, og de giver efter Bondecirkulærets Udsendelse 1845 og efter Oprettelsen af Bondevennernes Selskab, der helt tilsidesatte Rs. Sørensen, Udtryk for en forstaaelig Bitterhed, indtil de til sidst ebber ud i mismodige Bønner om økonomisk Støtte til Udvandring til Amerika.

Ole Widding: I Aarbog 1947 omtalte vi en Afhandling af *Ole Widding*: To Former for Landskifte i Markbogen 1682, der skildrede Landskiftet i Sædinge og Rødby.

Denne Afhandling var — som allerede dengang nævnt — et Forarbejde til et større Værk, der nu foreligger i Form af en Disputats *Markfællesskab og Landskifte, Studier over lollandske Markbøger 1681 og 1682*.

Denne Bog har to Hovedformaal: En Redegørelse for det paa Lolland udprægede Fællesskab med Hensyn til Agerjord mellem to eller flere Landsbyer og en Undersøgelse af den Indflydelse, som dette Forhold har haft paa Landskiftet — d. v. s. Delingen af Jorden i Marker, Skifter og Agre.

Der kan paavises fire Hovedformer for Landskifte i Danmark: 1) Solskifte, 2) Bolskifte, 3) Ornummebol og 4) Fornskifte.

Alle fire Former kan paavises paa Lolland, men Dr. Widding foretrækker at operere med to: 1) Det regulerede Landskifte (Solskifte og dets Varianter) og 2) Det uregelmæssige Landskifte, der er langt det hyppigste, og som netop skyldes Markfællesskabet.

Forfatterens Konklusion bliver, »at Byjord, der er reguleret, har klare Markskel, mens der ved Markfællesskab uden klare Markskel kun findes uregelmæssigt Landskifte«.

Dr. Widdings Bog er et dygtigt og grundigt Arbejde, der med sin Rigdom af Oplysninger især vedrørende Sognene i Musse og Fuglse Herreder vil være en uvurderlig Hjælp for vore Lokalhistorikere.

Vi omtalte i forrige Aarvog Dr. *Axel Steensbergs* smukke Bog »Malede Bondemøbler«, som vi betegnede som et Arbejde, der bryder nyt Land for dansk kulturhistorisk Forskning. Dette er i endnu højere Grad Tilfældet med et efterfølgende Værk af samme Forfatter: *Danske Bondemøbler*.

Axel Steensberg: Danske Bondemøbler.

Her er for første Gang givet en samlet Fremstilling af de danske Bondemøblers Historie, som denne har udviklet sig fra Oldtiden til den nyere Tid. Det er blevet en overordentlig dygtigt udarbejdet Skildring, som man læser med den største Interesse, og som giver den, der uden særlige Forudsætninger har glædet sig over vore kunstfærdigt udskaarne og farverigt dekorerede Bondemøbler, Anledning til dobbelt Glæde, fordi man nu ser og forstaar den dybe Sammenhæng mellem de enkelte Landsdeles Brugskunst, selv om denne paa flere Omraader kan være vidt forskellig.

I den ledsagende Billedrække, der omfatter ikke mindre end 456 Numre, er Lolland-Falster rigt repræsenteret med ikke mindre end en Snes Møbler af forskellig Art, af hvilke flere — f. Eks. det store Egetræsskab i Dansk Folkemuseum fra Lolland — vidner om, at Lolland-Falster har haft dygtige Billedskærere i Renæssance- og Baroktiden.

Interesserede Læsere gøres ogsaa opmærksom paa Skildringen af den lollandske Fæstebonde, Jep Hanssens Inventar 1505. Den overraskende Rigdom, man her møder i Bondegaarden i Bregninge ved Nysted, skyldes formentlig, at Jep Hanssen ved Siden af sit Landbrug har givet sig af med Skudehandel paa Tyskland og Holland, hvad bl. a. de omtalte Klædningsstykker synes at tyde paa.

Af Stovværket *Danmarks Kirker* udgivet af Nationalmuseet er nu kommet tre Hæfter omhandlende Maribo Amt. De behandler som omtalt i tidligere Aarvøger vore Købstadkirker. Først paa Side 293 begynder Omtalen af Landsbykirkerne. Sidste Hæfte bringer Skildringer af Kirkerne i Vestenskov, Kappel, Arninge og den i 1895 nedbrændte Kirke i Dannemare. Endvidere er der en kort Omtale af det forlængst forsvundne Kapel paa Albuen, hvor der ved Gravninger i 1947 og 1949 fremdroges en kort Række Kampesten, der viser, at Kapellet maa have

Danmarks Kirker. Udgivet af Nationalmuseet.

været en let Bygning af Træ eller Bindingsværk. Paa Pladsen omkring Tomten er afdækket en Del Grave. Kapellet er formentlig bygget af hanseatiske Købmænd, der i Sildetiden slog sig ned paa dette Sted. Om Kapellet er kun bevaret en enkelt skriftlig Efterretning, der stammer fra 1450, da dets Værge pantsatte dets Klokke til Kirken i Landsbyen Schlutrup i Nærheden af Lybæk.

Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1950. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* bringer i Aar ikke mindre end to Artikler af særlig Interesse for vore Læsere.

Mag. art. *Tage E. Christiansen* behandler i en fyldig og rigt illustreret Afhandling *Sønder Kirkeby-Reliefferne* — et Emne, der har fristes flere, uden at det endnu kan siges, at dets Gaade er løst.

Disse 2 Relieffer, der stammer fra Sdr. Kirkeby Kirke, blev 1828 af Godsinspektør Thomas Smidth indsendt til Oldsagskommissionen og findes nu i Nationalmuseet. En mineralogisk Undersøgelse har bragt for Dagen, at de er af gullandsk Kalksten og ikke som hidtil antaget af Kridtsten.

Det mindste af disse Relieffer forestiller formentlig to stedlige Kirkedonatorer Toste og Conrad, en Herremand og en Præst, medens det andet fremstiller Christus og Apostlene Peter og Paulus.

Forfatteren fører gennem en sindrig Sammenligning med lignende Relieffer Sandsynlighedsbevis for, at et Tympanon over Petersportalen i Slesvig Domkirke har været Forbilledet for det største af Sdr. Kirkeby Reliefferne.

Disse nævner iøvrigt et tredje Navn Walterus (Walther), som man hidtil har antaget for at være en tredje Velgører mod Kirken, men om hvem Forfatteren antager, at han er den gullandske Stenhugger, som af Toste og Conrad hentedes til Falster for at fremstille Reliefferne.

I den anden Artikel i Aarsskriftet *En folkelig Billedprædikant fra sidste Fjerdedel af 1400 Tallet* af *Egmont Lind* møder vi en frisk og interessant Skildring af »Elmelundemesteren« foranlediget af, at Forfatteren i Sommeren 1948 har afdækket og restaureret en Række Kalkmalerier i Aastrup Kirke af nævnte Mester, hvem Forfatteren karakteriserer saaledes: »Hans streg er naiv og hans pensel grov, vistså; men er hånden end skrøbe-

lig, er ånden redebon ... han har skænket eftertiden en række værker, gennem hvilke han ikke blot viser sig som en farveglad sjæl, men også som en storartet billedprædikant«.

I *Hallands Hembygdsförbunds Årsskrift Vår Bygd 1949* finder vi en Afhandling af Intendant *Axel Ejwertz: Natthåll och Skattenätter*, som i høj Grad maa glæde historisk interesserede paa Lolland-Falster.

Hallands
Hembygds-
förbunds
Årsskrift
Vår Bygd
1949.

Axel Ejwertz havde i Laholm Bys Bog, der er paabegyndt 1631, truffet paa en mærkelig Skattetaksering for Byen Laholms Borgerskab »efter Nætter«. Det hedder saaledes et Sted, at Ydelsen skal betales med 25 Skilling »paa huer nat«, og i 1637 anføres, at visse Midler til brandlidte skal fordeles »efter nätterna, som de tilförne haver skattat«, men nogen Forklaring paa disse natlige Mysterier syntes ikke mulig.

Axel Ejwertz antog da, at disse »Nætter« var noget specielt for Laholm og maaske stod i Forbindelse med Laksefiskeriet, der i sin Tid delvis foregik om Natten.

En dunkel Anelse om, at Udtrykket muligvis kunde have en vis Forbindelse med Begrebet »Nathold« i Kong Valdemars Jordebog af 1231 førte til en Henvendelse til Danmarks fineste Kender af dette Haandskrift, Svend Aakjær, der kunde oplyse, at den danske Historiker Carl Christiansen i sin Bog »Formuesforhold i Danmark under de første Enevoldskonger 1660—1700« har omtalt Nathold og Skattenætter i et Par Købstæder paa Lolland-Falster, nemlig Nathold i *Saxkjøbing* og Skattenætter i *Stubbekøbing*, uden at han dog særlig havde studeret denne Skat. Dermed var Gaaden løst. Saavel »Hallandslisten« som »Falsterlisten« i Kong Valdemars Jordebog fastsætter Nathold i disse Landsdele som Underhold til Kongen og hans Følge — vel ialt 300—400 Personer — naar de rejste igennem Landsdelen. Afgiften beregnedes pr. Nat og var omregnet i Penge betydelige Beløb, ca. 50 Mk. Sølv pr. Nat.

I Laholm (og altsaa ogsaa i Stubbekøbing) blev Ordet Nathold til Nætter, og det første Sted blev det som et skatteteknisk Fordelingsbegreb bevaret helt ned til 1752.

En Natholdsliste for Saxkjøbing kendes fra 28. November 1660, men beskæmmende nok for os skriver Axel Ejwertz,

samtidig med at han oplyser dette: »Underligt nog finns inte ett ord om de lolland-falsterska skattenätterna i den lokalhistoriska litteraturen«.

Arv. Tidsskrift för nordisk folkminnesforskning 1948. I det fornemme svenske Tidsskrift *Arv* udgivet af Kungl. Gustav Adolfs Akademien, Aargang 1948 (udkommet i December 1949), har *August F. Schmidt* udnyttet et righoldigt Stof samlet af afdøde Lærer J. Yde Kirk og suppleret med Stof fra Dansk Folkemindesamling og andre til en fyldig og velskrevet Afhandling: *Helligtrekongerssangere i Danmark*.

Denne morsomme Skik med festlige Optog stammende fra den katolske Tid og hist og her bevaret helt ned til vor Tid har ogsaa været brugt paa Lolland-Falster, hvor den dog forlængst er gaaet af Brug. Skikken har flere Gange været skildret i vor Aarbog (1917, 1927, 1940), og paa Grundlag af disse Skildringer og andet Stof fortæller Forfatteren nu interessant om de mærkelige Optog, der som sære Forvanskninger af den engang højtidelige Skik har fundet Sted helt ned til omkring Aar 1900 bl. a. i Lillebrænde, Nysted, Hunseby, Horslunde, Døllefjelde, Ringsebølle, Nakskov og paa Vejrø.

Lollands-Falsters Stiftsmuseums Aarsberetning 1948. I *Lolland-Falsters Stiftsmuseums Aarsberetning* for 1948 findes en højst interessant Afhandling: *En Guldsmede-Matrice fra Vejleby* af *Tage E. Christiansen*.

Den beretter først om Gravpladsen tæt Vest for det Sted, hvor Nakskov—Rødbybanen overskærer Vejen fra Opager Skov til Vejleby. Den fandtes i September 1923 ved Banens Anlæggelse og er siden gentagne Gange blevet undersøgt, uden at der dog endnu er Tale om en fuldstændig Undersøgelse*).

Fra denne Gravplads og en tilstødende Mark stammer to meget sjældne Fund, nemlig et rundt Spænde eller Bøslag af Bronze, der er den første og hidtil eneste Genstand af irsk Herkomst, der her i Landet er fundet i en Vikingetidsgrav, og en Guldsmede-Matrice fra Vikingetiden, der er saa sjælden, at kun syv andre synes at være omtalt i den arkæologiske Litteratur.

*) Jeg har forøvrigt andetsteds (»Bag Diger og Hegn« I pag. 23 f) fremsat den Hypotese, at Gravpladsen har en vis Forbindelse med Jernalderbopladsen paa Kollinggaardens Mark tæt herved og den forsvundne Middelalderlandsby Tved, der laa lidt længere mod Nord.

Disse Matricer har været anvendt ved Fremstilling af Smykker af Guld eller Sølv, idet tynde Plader af nævnte Metaller presses nedover Matricen og antog Form efter denne, hvorefter Smykket yderligere prydedes med Filigranbelægning eller Granulation. Sluttelig forsynedes Smykket med en sværere Bæreplade og Naal eller Øsken med Bæring.

Af saadanne Smykker er adskillige bevarede, men det kan ikke med Bestemthed siges, om nogen af disse er formet over Matricen fra Vejleby. Det, der kommer nærmest, er et Guldspænde fra Sperrestrup ved Slangerup.

Siden vi udsendte sidste Aarboeg, er der kommet ikke mindre end tre læseværdige Bøger med Erindringer — delvis i litterær Form — af særlig Interesse for lolland-falsterske Læsere.

Hans
Løjmand:
Den lange
Vandring.

Den første er *Hans Løjmand: Den lange Vandring. Livsbilleder.*

Den nu 76-aarige Forfatter fortæller her livligt og interessant om sin Barndom og Ungdom i Maglebrænde, hvor han er født og opvokset, og hvor han senere overtog sit Fædrenehjem, den gamle Sognefogedgaard, der nedbrændte til Grunden Natten mellem 4. og 5. Februar 1887, indtil han i 1928 forlod Landbruget og rejste fra Falster.

Det er lidt af en forstemmende Bog, for det er ingen lykkelig Barndom, der her skildres — næsten for aabenhjertigt.

Alligevel glæder man sig over Afsnittene »I Tidsskiftet« og »Leg og Arbejde« med de malende Skildringer af Dagliglivet i Datidens selvforsynende Bondegaard, hvor man bagte og bryggede, slagtede og nedsaltede, støbte Lys, spandt Uld og Hør, plukkede Humle og kærned Smør.

Mange andre har skildret disse Foreteelser, men faa eller ingen med et saa intenst Liv som denne aldrende Falstring, der ikke priser Fortiden paa Nutidens Bekostning, men blot genoplever det hele paa en saadan Maade, at vi forstaar ham, naar han udbryder: »Humleplukningen var en af de lykkelige Dage, jeg gemte paa«.

Fra en lidt senere Tid — 1890erne — er den anden af disse Erindringsbøger *Svend Blæsbjerg: Før 1914.*

Svend
Blæsbjerg:
Før 1914.

Som Hans Løjmand skildrer Livet paa Landet, saaledes fortæller Svend Blæsbjerg om Byliv i Nykøbing og — delvis —

Saxkjøbing. Overordentlig levende tegnes her et Billede af Børgerkabet i Nykøbing omkring Aarhundredskiftet grupperet omkring Embedsmandshjemmene og den gamle Katedralskole. Man mærker, at Forfatteren her er paa sikker Grund. Knappt saa sikker er hans Viden og Hukommelse, naar han — iøvrigt paa indtagende Vis — fortæller om Byens Omegn, Hamborgskoven, Hamborghuset og om Køreture til Corselitzeskovene forbi Rosenvens (ikke Rosenstands) vedbendovergroede Skovfogedsted, forbi Corselitze (hvor Blicher *ikke* som paastaet i Bogen har været Huslærer) til »Generalens Lysthus«, hvis Indskrift ikke er gengivet rigtigt og derfor heller ikke saa gaadefuld, som Forfatteren synes at mene.

Men det er jo kun Smaating, der ikke forringer Hovedindtrykket af Bogen, hvis Afsnit om Nykøbing og Saxkjøbing læses med Interesse af en hjemlig Læserkreds.

Jørgen Bukdahl: *Barndommens Ø — Falster*. De findes i Stovværket: »Danmark, Landet mellem Hav og Bælt« Bd. 9 (Arnkroner). Det er en fin og poetisk beaandet Skildring af Barndommen i Sundby Skole »en Verden og en Virkelighed, den første jeg kendte, og den jeg sidst glemmer«.

Men det er desforuden et Udsyn over Falsters kulturelle, sociale og økonomiske Liv gennem 150 Aar med Skildringer af høj historisk Værd. Det gælder ikke mindst de to litteraturhistoriske Afsnit »Fra Oplysnings- og Silhuettiden« og »Falster i Litteraturen«, som begge læses med stor Interesse og Glæde.

Svend Jørgensen: *Bag Diger og Hegn II*. Maribo Amts Skolebiblioteksforening har udsendt II. Del af *Svend Jørgensens* lolland-falsterske Hjemstavnsbog »*Bag Diger og Hegn*«. Uden nogen streng kronologisk Orden fortsætter det foreliggende Bind i 13 rigt illustrerede Kapitler Skildringerne i I. Del. Der paatænkes udsendt en III. og sidste Del, saafremt de fornødne Midler hertil kan skaffes.

Svend Jørgensen.

Mindeord.

P. N. Gaardmand.

Den 2. Maj 1949 døde Forstander P. N. Gaardmand, Næsgaard, kun 2 Dage før han vilde være fyldt 58 Aar.

Forstander Gaardmand var født 4. Maj 1891 i Østbirk, hvor hans Fader var Gaardejer. Selv lærte han Landbrug forskellige Steder, var saa Elev paa Askov Højskole og Korinth Landbrugsskole, indtil han 1918 kom paa Landbohøjskolen. Efter endt Uddannelse her blev han 1920 Lærer paa Næsgaard, hvis Forstander

han var fra 1939 til sin Død. — Forstander Gaardmand var en alsidigt begavet Personlighed og paa sine specielle Omraader hørte han til de førende i Landet.

Her skal kun nævnes hans store Interesse for vore historiske Minder og hans ofte udtalte Glæde over Næsgaards rige Fortid og skønne Omegn.

Han elskede dette Sted med den skønne Udsigt over Danmarks Mose, Høgholt, Grønsund og Møn, og han gav paa

gribende Maade Udtryk herfor ved flere Lejligheder, hvor Historisk Samfund var Gæst paa Næsgaard.

Paa flere Maader var Forstander Gaardmand en god Støtte for Historisk Samfund, bl. a. som Bestyrelsesmedlem i en Aarrække.

Vi takker ham i hans Grav og vil stedse ære hans Minde.

Ida Holck.

Lolland-Falsters historiske Samfund har siden sidste Aarbogs Udsendelse lidt endnu et smerteligt Tab. Den 24. Januar 1950 døde Fru Ida Holck paa Frederiksberg Hospital efter længere Tids tiltagende Svagheit.

Fru Ida Holck, der var født 1. Maj 1872 i København som Datter af Tandlæge Carl Thorlakson, blev 1892 gift med daværende Kontorchef i Statistisk Departement, senere Amtsforvalter i Maribo, Axel Holck, med hvem hun levede i et lykkeligt Samliv indtil hans Død i 1940. — Allerede

som 16-aarig virkede Ida Holck som Lærerinde ved en Pigeskole i Jægersborg, og hun fortsatte med Undervisningen de første Aar af sit Ægteskab. Denne Lærerindevirksomhed og et stedse tiltagende Foreningsarbejde bragte hende snart i nær Forbindelse med ledende Personligheder indenfor den danske Kvindebevægelse, og fra 1907 og i en Aarrække var hun selv Formand for Dansk Kvindesamfund.

Som den rigt begavede Personlighed, Fru Ida Holck var, blev hendes Mands Interesser ogsaa hendes Interesser, og hun var

ham en virksom Støtte i hans Arbejde for Stiftsmuseet i Maribo og ikke mindst i Arbejdet for Lolland-Falsters historiske Samfund.

Denne Interesse for vor Forening bevarede hun til sin Død. Flere Gange sendte hun i sine sidste Aar vor Aarbog velskrevne Bidrag, og saa sent som ved Nytaarstid sendte hun fra sin Sygeseng en venlig Hilsen til Aarbogens Redaktion.

Som andetsteds i Aarbogen meddelt erfarede vi ved hendes Død, at hun og hendes Mand i deres Testamente har betænkt en Række Foreninger, der stod dem nær, med rundelige Legater.

Blandt disse Foreninger er ogsaa Lolland-Falsters historiske Samfund, til hvis Virke Axel og Ida Holcks Navne altsaa ogsaa i Fremtiden vil være nøje knyttede. Vi vil stedse mindes dem i Taknemmelighed og Ærbødighed og udtaler her et: Æret være deres Minde!

Svend Jørgensen.

Aarsberetning.

Den ordinære Generalforsamling afholdtes den 3. December 1949 paa Hotel Dana i Maribo. Formanden, Stiftamtmand Greve F. R e v e n t - l o w, bød velkommen og aflagde følgende Beretning:

Aaret, der gik, har ikke budt paa store Begivenheder i Lolland-Falsters historiske Samfund. Efter Udsendelsen af Kaj Munks Bog »Landlige Interiører«, som vore Medlemmer fik som Gave, og Aarbogen for 1949, der var paa de sædvanlige 10 Ark, var vore økonomiske Forhold ikke synderlig gode og tillod os derfor ikke større Arrangementer.

Det skal dog i denne Forbindelse oplyses, at Salget af de 900 Eksemplarer af Kaj Munk-Bogen, der udsendtes gennem Boghandelen, er gaaet over Forventning, og at vi regner med paa denne Maade at faa Dækning for samtlige Udgifter ved Bogens Fremstilling — ca. 3000 Kr.

Alligevel nødes vi til i 1950 at nøjes med en noget mindre Aarbog end sædvanlig — antagelig paa 6 Ark. Til Gengæld modtog Medlemmerne i Efteraaret det sidst udkomne Hæfte af »Danmarks Riges Breve«. De af vore Medlemmer, der faar Aarbogen ved Bud, fik dog Heftet sammen med sidste Aarbog.

Som tidligere meddelt har vi liggende et interessant Manuskript »Fra Sydfalster« udarbejdet af Aug. F. Schmidt paa Grundlag af Karen Toxværdts efterladte Papirer. Det er vor Mening at udgive dette som en Særpublikation, saasnart vore økonomiske Forhold tillader det.

Det synes, som om der er Mulighed for at opnaa særligt Statstilskud til Udgivelse af saadanne Arbejder, og denne Mulighed vil nu blive undersøgt. I det hele taget synes der nu at blæse en mildere Vind mod de historiske Amtssamfund med Hensyn til offentlig Støtte. Det er saaledes stillet i Udsigt, at Tilskuddene for indværende Aar vil blive fordoblede. Det er baade en Støtte og en Anerkendelse af vort Arbejde.

Begge vore Sommermøder afholdtes i Aar paa Falster. Det første var det længe paatænkte Møde i Aastrup Kirke, hvor der fornylig er afdækket interessante Kalkmalerier. Det holdtes den 26. Juni og havde samlet stor Tilslutning fra hele Landsdelen. Konservator ved Nationalmuseet E. L i n d, der har forestaaet Afdækningen af Kalkmalerierne, holdt et udmærket Foredrag og gennemgik og forklarede sluttelig de enkelte Billeder.

Sommerens andet Møde holdtes den 26. September paa Møllebanken ved Nr. Vedby og havde samlet overordentlig stor Tilslutning.

Som det vil erindres, har vi flere Gange indenfor Bestyrelsen og ved vore Generalforsamlinger drøftet Tanken om at rejse en Mindesten for Falsters Hjemstavnskindrer Helene Strange, og da det netop i Aar er 75 Aaret for hendes Fødsel, fandt vi, at det belejlige Tidspunkt nu maatte være inde.

Ved det store Møde, der var begunstiget af det dejligste Septembervejr, talte Formanden og Højskoleforstander O l a f S k o v, K ø n g, der selv er Falstring og en udmærket Kender af Helene Stranges Forfatter-skab. Derefter afslørede Formanden Stenen, der bærer følgende Indskrift:

FORFATTERINDEN HELENE STRANGE

1874—1943

TRO HUN VOGTED' FORTIDS ARV.

Formanden takkede sluttelig Billedhugger E d m. S ø r e n s e n, Ma-ribo, der har leveret Stenen, for vel udført Arbejde og rettede tillige en Tak til de 3 nordfalsterske Kommuner, der ejer Møllebanken, for øko-nomisk Støtte ved Rejsningen af Mindestenen.

Helene Stranges Brodersøn P o u l S t r a n g e, Ødegaard, takkede paa Familiens Vegne, og Sogneraadsformand L. H u g e, Egelev, modtog paa de 3 Kommuners Vegne Mindet og lovede at værne om det.

Efter den officielle Del af Mindefesten samledes en Del af Delta-gerne i Nr. Vedby Forsamlingshus, hvor de 3 Kommuner var Vært ved en Kop Kaffe, og her talte blandt andre Pastor J. H o l d t fra Nr. Vedby, der ud fra sit personlige Kendskab til Helene Strange fremdrog flere muntre og karakteristiske Træk fra hendes Virke.

Mindesmærket for Helene Strange er det 10. i Rækken af de for-dringsløse Mindestene, som Historisk Samfund har ladet rejse rundt om i vor Landsdel. De øvrige 9 er Mindestenene i Vestenskov (N. E. Balle), Skovbølle (Otto Kuld), Vesterborg (Juellinge-Fundet), Hoby (Hoby-Fundet), Opager (Kaj Munk), Errindlev (Niels Hemmingsen), Vaalse (Hans Rasmussen, Egense), Skoven ved Virket («Falsters Virke») og Grønsund (Borrehuset).

Vi mener paa denne Maade at have ydet et ikke uvæsentligt Bidrag til Forstaaelsen af og Kærligheden til vor Hjemstavns Historie, og vi agter ved Lejlighed at fortsætte Arbejdet med Rejsningen af saadanne Mindesmærker.

Ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i København, i hvilket Formanden og Kassereren deltog, oplystes det, at et længe paa-tænkt Værk om Danmark gamle Præstegaarde nu nærmer sig sin Fuldendelse. Værkets Forfatter, Magister Langberg, gav ved samme Lejlighed Tilsagn om at tale ved et Møde i en af vor Landsdels gamle Præstegaarde. Vi kunde tænke os at afholde dette Møde i Holeby Præstegaard, der des-værrer nu skal forsvinde, idet det i de allersidste Dage er vedtaget at bygge en ny Præstegaard her. Men om et saadant Møde vil Medlem-merne til sin Tid høre nærmere.

Vort Medlemstal er i Aarets Løb paa Grund af Dødsfald og Flytninger dalet lidt og er nu 997. Ved Køb er vi kommet i Besiddelse af enkelte Eksemplarer af de ellers udsolgte Aargange af vor Aarbog. Disse og andre Aarbøger (se Omslagets 3. Side) kan faas ved Henvendelse til Kassereren.

Vi takker sluttelig de Institutioner, der har ydet os Støtte i Aarets Løb, nemlig Undervisningsministeriet, Det Classenske Fideicommis. Maribo Amtsraad, Lollands Spare- og Laanebanks Fond, Nakskov, Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Sparekassen for Nykøbing F. og Omegn, Landmandsbanken, Nykøbing F., Errindlev Sparekasse og Maribo Byraad.

Kassereren Lærer Svend Jørgensen, aflagde derefter det reviderede Regnskab (se nedenstaaende Uddrag). Saavel Beretning som Regnskab godkendtes.

Til Bestyrelsen genvalgtes Bestyrer Kolbye, Maribo, Lensbaron Rosenørn-Lehn, Oreby, Lærer Svend Jørgensen, Toreby, og i Stedet for Forstander P. N. Gaardmand, Næsgaard, der er afgaaet ved Døden, valgtes Adjunkt Sv. Laursen, Maribo.

Revisorerne, Amtsforvalter O. E. Sonne, Maribo, og Amtsfuldmægtig Richard Nielsen, Nykøbing, genvalgtes ligeledes.

Uddrag af Regnskabet for 1948—49.

<i>Indtægt:</i>	Kr. Ø.	<i>Udgift:</i>	Kr. Ø.
Formue den ¼ 1948	2426 79	Administration	1085 45
Renter	11 57	Aarbogen	4311 00
Tilskud	1250 00	Kaj Munk-Bogen	3000 00
Medlemsbidrag	4393 85	Danmarks Riges Breve	191 90
Salg af Aarbøger.....	190 53	Møder	259 90
Salg af Kaj Munk-Bogen.....	1036 00	Andre Udgifter	340 60
Andre Indtægter	21 00	Formue den ¾ 1949.....	140 89
	<u>9329 74</u>		<u>9329 74</u>

Amtsforvalter Axel Holcks og Hustrus Legat.

Lolland-Falsters historiske Samfunds Stifter og mangeaarige Formand Amtsforvalter Axel Holck og Hustru Ida Holck f. Thorlakson har ved sidstnævntes Død den 24. Januar 1950 testamentarisk efterladt vor Forening et Legat paa 500 Kr., »Amtsforvalter Axel Holcks og Hustrus Legat«, af hvilket Renterne maa anvendes i Foreningens Drift, medens Hovedsummen er urørlig.

Nye Medlemmer (indtil 31. Marts 1950).

- Sognepræst P. Bartholin, Kippinge, Nr. Alslev.
 Lærer S. Trolborg, Toreby, Søllested.
 Lærerinde Frk. E. Thomsen, Østre Skole, Nykøbing F.
 Stiftstidende, Nykøbing F.
 Disponent Kjeld Johansen, Vestergade 22, Maribo.
 Lærerinde Frk. Mathilde Melgaard. Kastager.
 Læge L. O. Rasmussen. Rudkøbing Sygehus.
 Landmand Villum Dyrlov, Sdr. Alslev, Egebjerg.
 Førstelærer Aage Rasmussen. Sandby, Harpelunde.
 Chauffør Christensen. Branderslev, Nakskov.
 Salgschef Louis Møller, Rødbyvej 33, Nakskov.
 Gaardejer A. Nakskov, Haared, Maribo.
 Overlæge Lundsteen, Sygehuset, Maribo.
 Husbestyrerinde Frk. Gotfredsen, Boulevarden 42, Maribo.
 Direktør L. Danielsen, Bio, Maribo.
 Smedemester Carl A. Rasmussen, Boulevarden 5, Maribo.
 Overbibliotekar V. Valerius, Maribo.
 Skibsmægler G. Hovmand, Bandholm.
 Maskinmester A. J. Looft. Sukkerfabrikken, Maribo.
 Sognefoged Chr. Jørgensen. Hyldtofte, Rødby.
 Bestyrer A. Filt, Ny Skovnæs, Maribo.
 Forpagter E. Schwensen, Ulriksdal, Ø. Ulslev.
 Mejeribestyrer Andersen, Østofte, Nørreballe.
 Disponent Paul Iversen, Puggaardsgade 4¹, København V.
 Sognepræst Mølgaard, Karleby.
 Amdtsraadsmedlem Carl Jensen, Bramsløkke, Herritslev.
 Amdtsraadssekretær Tage Boyhus, Nykøbing F.
 Gundslev Bibliotek, Nr. Alslev.
 Postkontrolør Harald Nielsen, Møllebrøndstræde 2, Stege.
 Fru Astrid Jensen, Skørringe Elektricitetsværk, Ryde.
 Gaardejer Chr. Andersen, Skovby, Errindlev.
 Husejer Chr. Dues Hansen, Sjølstofte, Errindlev.
 Smedemester Knud Larsen, Fjelde, Sækkjøbing.
 Anlæggsgartner Erik Stryhn, Ullerslev, Aunede.
 Kommunekasserer Alfred Nielsen, Vejringe, Stubbekøbing.
 Majbølle Kommunes Sognebibliotek, Guldborg L.
 Proprietær Chr. Jørgensen, Færgelandsgaarden, Nakskov.
 Snedkermester Skotte, Nygade 16, Nakskov.